

การศึกษาหลักฉันท์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
A STUDY OF CHANDA IN THERAVADA BUDDHISM

พระอธิการจำเป็น มหาวิโร (อองราช)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การศึกษาหลักฉันท์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระอธิการจำเริญ มหาวิโร (อองราช)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A STUDY OF CHANDA IN THERAVADA BUDDHISM

Phra Adhikan Jamphen Mahaviro (Aungratch)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “การศึกษาหลักอรรถในพระพุทธศาสนาเถรวาท” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบบัณฑิตวิทยาลัย

.....ประธานกรรมการ
(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

.....กรรมการ
(พระครูสิริรัตนานวัตร, รศ. ดร.)

.....กรรมการ
(พระครูพิพิธจารุธรรม, ดร.)

.....กรรมการ
(รศ. ดร. สุทธิชัย ยิ่งสุข)

คณะกรรมการควบคุมบัณฑิตวิทยาลัย

พระครูสิริรัตนานวัตร, รศ. ดร. ประธานกรรมการ
พระครูพิพิธจารุธรรม, ดร. กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระอธิการจำเป็น มหาวีโร)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาหลักฉันท์ในพระพุทธานุชาดก
ผู้วิจัย : พระอธิการจำเริญ มหาวิโร (องราช)
ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธานุชาดก)

คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

: พระครูสิริรัตนานุวัตร, รศ. ดร., ป.ธ. ๕, พธ.บ. (อังกฤษ), พธ.ม. (ปรัชญา),
Ph.D. (Philosophy)
: พระครูพิพิธจารุธรรม, ดร., พธ.บ. (ปรัชญา), กศ.ม. (จิตวิทยาการแนะแนว),
ศน.ด. (พุทธศาสนศึกษา)

วันสำเร็จการศึกษา ๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ (๑) เพื่อศึกษาหลักฉันท์ในพระพุทธานุชาดก (๒) เพื่อศึกษากรณีตัวอย่างบุคคลที่มีฉันท์ในพระพุทธานุชาดก (๓) เพื่อเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้หลักฉันท์ในโรงเรียน ใช้พระไตรปิฎกเป็นข้อมูลปฐมภูมิ ใช้หนังสือ ตำรา รายงานวิจัยและสื่อออนไลน์อื่น ๆ เป็นข้อมูลทุติยภูมิ มีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลเอกสารปฐมภูมิจากพระไตรปิฎก ทุติยภูมิจากอรรถกถา ตำรา หนังสือ ข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์บุคคลตัวอย่าง ใช้เครื่องมือวิจัยแบบสัมภาษณ์ต่อกลุ่มเป้าหมายได้แก่ผู้บริหาร ครู นักเรียนโรงเรียนวังแดง ๒ อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์ จำนวน ๒๐ คน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

ฉันท์คือ ความพอใจ ใฝ่ใจ เต็มใจที่จะทำงานนั้น ๆ ทุ่มทอความสามารถชีวิตจิตใจให้สำเร็จลุล่วงไป ที่สำคัญคือมีความปรารถนาที่จะทำงานนั้นให้ดีที่สุด โดยไม่พะวงกับสิ่งเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลาย มีบุคคลตัวอย่างทั้งพระสงฆ์ พระราชา นักปราชญ์ที่ใช้หลักฉันท์นำไปสู่ความสำเร็จในหน้าที่การงานที่สำคัญในสมัยพุทธกาล เช่น พระอานนท์ พระสารีบุตร พระมหากัสสปะ พระนันทกะ สมัยหลังพุทธกาล มีพระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้าอโศกมหาราช เป็นต้น และบุคคลในสังคมปัจจุบัน ได้แก่ ในหลวงรัชกาลที่ ๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) พระมหาวิมลชัย วชิรเมธี เป็นต้น

แนวทางการประยุกต์ใช้หลักฉันท์ในโรงเรียนในฐานะกลุ่มเป้าหมายคือ ผู้บริหาร ครู และนักเรียนโรงเรียนวังแดง ๒ มีรายด้าน ได้แก่ ด้านนโยบาย โรงเรียนสร้างบทเรียนให้ครูนำหลักฉันท์มาประยุกต์ใช้สร้างบทเรียนเสริมเชิงบูรณาการ ด้านกิจกรรม ครูผู้สอนได้นำเอาหลักฉันท์มาเป็นจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยนำมาจากแผนการจัดการเรียนรู้ ด้านการบ้าน ครูได้มอบหมายการบ้านให้นักเรียนคิดสร้างสรรค์ชิ้นงานกับกีฬาและสอดคล้องกับเนื้อหาในบทเรียน ส่งผลให้นักเรียนได้ส่งการบ้านครบตรงเวลาและทำได้ถูกต้อง ด้านค่ายอบรม โรงเรียนได้มีนโยบายในการจัดกิจกรรม

เข้าค่ายอบรมคุณธรรม จริยธรรม เป็นประจำทุกปี ด้านการปลูกฝังค่านิยม โรงเรียนได้มีนโยบาย ปลูกฝังค่านิยม ๑๒ ประการตามแนวนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้นักเรียนมีจิตสำนึกใน การเป็นพลเมืองที่ดี ด้านสร้างฉันทะแก่คน นักเรียนจัดทำวิธีสร้าง ๔ วิธี คือ (๑) สำนึกในวัยสร้างตัว (๒) สำนึกในวัยกลางคน (๓) วิธีอดทนภาวะกดดัน (๔) วิธีสร้างฝันแก่ตนเอง

Dissertation title : A Study of Chandha in Theravāda Buddhism
Researcher : Phra Adhikān Jamphen Mahāvīro (Aungraj)
Degree : Master of Art (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee
: Phrakhrū Sirirattanānuwat, Assoc.Prof. Dr., Pālī V,
B.A., (English), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)
: Phrakhrū Phiphitchārutham, Dr., B.A. (Philosophy),
M.A. (Guidance Psychology), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : October 11, 2018

Abstract

This research consists of 3 aims:- 1) to study of Chanda in Theravada Buddhism, 2) to study the case study of persons who have the Chanda in Buddhism and 3) to present the way to apply Chanda in school. Tipitaka is used as the primary source and books, Buddhist text, thesis, research and online media are uses as the secondary. It is the form of qualitative research which is kept by interview form from 20 the sample people in 4 groups, namely; school's administrator, teachers, students of Wangdaeng 2 in Tron District, Uttaradit province and its analysis is descriptive.

The result of research is found as following:-

Chanda means the aspiration in working for success and achievements without discourage received things. In which, importance is –want to do the best that is not concerned on stimulation and advantage. there are examples in Buddhism both noble monks, king, philosophers, Millionaire taking Chanda for leading to success of their duties in the life time the Buddha such as Phra Ānon, Phra Sārībutta, Phramahā Kassapa, Phra Nandaka, in the past time of Buddha such as King Ajātasatru, the King Asoka mahārāja and persons in the present time such as the King rāmā IX of Thailand, Phra Bhrammaguṇāpon (P.A. Payuth Payutto) and Phramahā Wutthichai Vajiramedhī etc.

The ways for application of the Chanda the school from target group are the administrators, teachers and students of Wangdaeng School 2 in 6 sides in following ;-(1) policy; the school has teacher to apply Chanda with the lesson as integration with curriculum, (2) activity; the teachers have brought the Chanda to do as activities which the came from the plan of learning management (3) homework; the teachers assigned homework to students by creating tasks and sports matching with content of the lessons which is good effect to students sending their homework unchtaully and correctly, (4) Dhamma camp; the school has policy for supporting activity of camp both virtue and ethic in Dhamma training, annually, (5) popularity cultivation; the school has policy to cultivate 12 aspects along with the policy of Ministry of Education to cultivate student to be good citizen consciousness and (6) Chanda self-creation, the students create Chanda for themeself in 4 ways, for instance (1) the consciousness in building up a fortune age, (2) the consciousness in the middle age, (3) how to be patient in pressure state and (4) how to create dream for oneself.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จลงด้วยดี ด้วยเมตตาอนุเคราะห์จากกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ๒ ท่าน คือ พระครูสิริรัตนานุวัตร, รศ.ดร. และพระครูพิพิธจารุธรรม, ดร. ที่คอยตรวจทานแก้ไข ปรับปรุงและให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ขอขอบคุณคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ทุกท่านของบัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช ที่ได้เมตตาในการตรวจรูปแบบ วิทยานิพนธ์และแนะนำเพิ่มเติม ขอขอบพระคุณ เจ้าหน้าที่และบุคลากรห้องสมุดวิทยาลัยสงฆ์ ที่ได้เอื้อเฟื้อ หนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้อนุเคราะห์ด้วยดีมาตลอด ในการค้นคว้าหาข้อมูลต่างๆ จนสามารถทำให้งานวิจัยเล่มนี้สำเร็จตามวัตถุประสงค์

ท้ายสุดนี้ หากคุณความดีของงานวิจัยที่ข้าพเจ้าได้พากเพียรพยายามกระทำมาอย่าง ต่อเนื่องนี้ ขอมอบเป็นปฏิการคุณแด่ผู้มีพระคุณทุกท่าน รวมถึงนักปราชญ์บัณฑิตที่หลากหลาย สาขาวิชาการ ผู้เป็นมรดกทางภูมิปัญญาและให้องค์ความรู้ทุกท่าน เทอญ ฯ

พระอธิการจำเป็น มหาวีโร (อองราช)

๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อชื่อคัมภีร์	ช
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๖
๑.๓ ปัญหาการวิจัย	๖
๑.๔ ขอบเขตการวิจัยและกรอบแนวคิด	๖
๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๗
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๓
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๑๔
บทที่ ๒ หลักฉันทะในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๕
๒.๑ ฉันทะในพระสุตตันตปิฎก	๑๕
๒.๒ ฉันทะในพระวินัยปิฎก	๑๗
๒.๓ ฉันทะในอภิธรรมปิฎก	๑๘
๒.๔ ฉันทะจากนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา	๒๐
สรุปท้ายบท	๒๔
บทที่ ๓ บุคคลตัวอย่างที่มีฉันทะในพระพุทธศาสนา	๒๖
๓.๑ บุคคลตัวอย่างสมัยพุทธกาล	๒๗
๓.๒ บุคคลตัวอย่างหลังพุทธกาล	๔๒
๓.๓ บุคคลตัวอย่างสมัยปัจจุบัน	๔๗
๓.๔ นักเรียนตัวอย่างผู้ใช้ฉันทะ	๕๓
สรุปท้ายบท	๕๔

บทที่ ๔ แนวทางการประยุกต์ใช้ฉันทะในสังคมปัจจุบัน	๕๕
๔.๑ แนวทางจากการสร้างบทเรียน	๕๕
๔.๒ แนวทางจากการจัดกิจกรรม	๕๖
๔.๓ แนวทางจากการทำการบ้าน	๕๖
๔.๔ แนวทางจากการเข้าค่ายอบรม	๕๗
๔.๕ แนวทางจากการปลูกฝังค่านิยม	๕๘
๔.๖ วิธีการสร้างฉันทะให้แก่ตัวเอง	๕๙
สรุปท้ายบท	๖๒
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	๖๓
๕.๑ สรุปผลการศึกษา	๖๓
๕.๒ อภิปรายผลการศึกษา	๖๘
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๖๘
บรรณานุกรม	๗๑
ผนวก ก แบบสัมภาษณ์	๗๗
ผนวก ข ภาพประกอบการสัมภาษณ์	๘๐
ประวัติผู้วิจัย	๙๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และอักษรย่อชื่อคัมภีร์

การใช้ใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจาก ฎีกาภาษาบาลีพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดังนี้

พระไตรปิฎกภาษาไทย จะแจ้ง เล่ม ข้อ หน้า เช่น อง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๔๐/๓๒๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาต เล่ม ๒๒ ข้อ ๔๐ หน้า ๓๒๖ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี ยกเว้นวิสุทธิมคคปกรณ์ จะแจ้งเล่มหน้าที่ไม่จัดเป็นลำดับเล่ม จะแจ้งหน้า เช่น มลินท. (บาลี) ๖๖ หมายถึง มลินทปัญหปกรณ์หน้า ๖๖ ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส

วิสุทธิมรรคปกรณ์ จะแจ้งข้อหน้า เช่น วิสุทธิ.(ไทย) ๔๕๕/๗๔๔ หมายถึง วิสุทธิมรรคปกรณ์ ข้อ ๔๕๕ หน้า ๗๔๔ ฉบับ ๑๐๐ ปี สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (อาจาสมมหาเถร)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	มูลปณาสก	(ภาษาไทย)
ส.ม.	(ไทย)	=	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
--------	-------	---	-----------	------------	-----------

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
---------	-------	---	-------------	---------	-----------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนากำเนิดขึ้นในชมพูทวีป เมื่อประมาณ ๒,๖๐๐ กว่าปีมาแล้ว โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นศาสดา หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนามีมากและละเอียดทุกแง่มุม เนื่องจากพุทธองค์ทรงประกาศศาสนาอยู่นานถึง ๔๕ ปี พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ผู้นับถือประชาชนชาวไทยนับถือกันมาช้านานหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้หล่อหลอมซึมซับลงในวิถีไทย กลายเป็นรากฐานวิถีชีวิตของคนไทยในทุกด้าน ทั้งด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณีและศีลธรรม

นโยบายการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๑ ยุทธศาสตร์ การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ให้มีความสำคัญกับการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตมุ่งสร้างกระแสสังคมให้การเรียนรู้เป็นหน้าที่ของคนไทยทุกคนมีนิสัยใฝ่รู้รักการอ่านตั้งแต่วัยเด็ก และส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันของคนต่างวัยควบคู่กับการส่งเสริมให้องค์กร กลุ่มบุคคล ชุมชน ประชาชนและสื่อ ทุกประเภท เป็นแหล่งเรียนรู้สร้างสรรค์ สื่อสารด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย รวมถึงส่งเสริมการศึกษาทางเลือกที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีคุณภาพและสนับสนุนปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต^๑

การประกาศใช้ค่านิยม ๑๒ ประการ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา หัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ในฐานะนายกรัฐมนตรี ได้แถลงนโยบายต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน จะใช้ค่านิยม ๑๒ ประการ เพื่อเป็นแนวทางในการจัดระเบียบสังคม สร้างมาตรฐานด้านคุณธรรม จริยธรรม และธรรมาภิบาลให้แก่เจ้าหน้าที่ของรัฐและประชาชนทั่วไป ได้แก่

๑. มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
๒. ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม
๓. กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์
๔. ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษาเล่าเรียนทั้งทางตรง และทางอ้อม
๕. รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทยอันงดงาม
๖. มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ หวังดีต่อผู้อื่น เพื่อแผ่และแบ่งปัน
๗. เข้าใจเรียนรู้การเป็นประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่ถูกต้อง
๘. มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักการเคารพผู้ใหญ่
๙. มีสติรู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

^๑ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ฉบับที่ ๑๑, ๒๕๕๕ - ๒๕๕๙, หน้า ๑๓.

๑๐. รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รู้จักอดออมไว้ใช้เมื่อยามจำเป็น มีไว้พอกินพอใช้ ถ้าเหลือก็แจกจ่ายจำหน่าย และพร้อมที่จะขยายกิจการเมื่อมีความพร้อม เมื่อมีภูมิคุ้มกันที่ดี

๑๑. มีความเข้มแข็งทั้งร่างกาย และจิตใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำหรือกิเลส มีความละอายเกรงกลัวต่อบาปตามหลักของศาสนา

๑๒. คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม และของชาติมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง

จากข้อความข้างต้นนี้ ตรงความหมายของคำว่าฉันทะ ข้อคือ ๔ ที่ว่า “ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษาเล่าเรียนทั้งทางตรง และทางอ้อม” ดังนั้น ฉันทะ ถ้านำมาใช้กับงานการศึกษากับนักเรียน นิสิต นักศึกษาแล้วก็ต้องใช้ค่านิยมข้อนี้ ส่วนผู้ทำงานด้านอื่น ๆ ก็ประยุกต์ฉันทะไปใช้กับหน้าที่การงานนั้น ๆ ด้วยความพึงพอใจ ฝึกใฝ่ ใครรู้ เรียนรู้ด้วยความตื่นตัว ไม่ใช่มีสภาพสีหน้าตาดำหม่นที่หน้าอะไรประเภทบอกบุญไม่รับ อย่างนี้

สอดคล้องกับความข้างต้นนี้ คือ สภาพการณ์ทางสังคมโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว มีผลทำให้การศึกษาต้องพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปตามไปด้วยรัฐบาลโดยกระทรวงศึกษาธิการจึงได้กำหนดนโยบายการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการซึ่งจุดมุ่งหมายของการศึกษา ว่า “เพื่อสร้างบุคคลแห่งการเรียนรู้องค์การแห่งการเรียนรู้และสังคมแห่งการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นให้ถึงจุดหมายสูงสุดที่กำหนดไว้คือเพื่อให้ประชาชนมีศักยภาพในการพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและพัฒนาประเทศให้สามารถอยู่ในสังคมโลกได้อย่างมีความสุข”^๒นี่คือสังคมไทยต้องเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ทั้งในระบบและนอกระบบ โดยนอกระบบนั้น เรียกอีกว่า เรียนตามอัธยาศัยด้วยความ “ใฝ่รู้ใฝ่คิด” ตามหลักของฉันทะ และตามนวลลักษณะของพุทธศาสนบัตถิตของมหาวิทยาลัยสงฆ์ และตรงกับอักษร C =Curiosity ใฝ่รู้ใฝ่คิด คือตัวฉันทะนี่เอง

ตามแนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการสภาวิชาชีพแห่งชาติที่ว่า (สกว.)^๓ “การพัฒนาการศึกษาให้ได้ตามแนวทางมาตรฐานการศึกษาชาตินั้นทำได้ยากแต่นับเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่ง สามารถทำได้และมีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จ เพราะเป็นเรื่องที่อยู่ในใจของคนทุกคนตั้งแต่ปี ๒๕๔๔ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ได้ให้การสนับสนุนคณะนักวิจัยหลักจากคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในการดำเนินงานวิจัยเพื่อแสวงหายุทธศาสตร์แนวทางและรูปแบบการปฏิรูปการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพภายใต้ชื่อว่า รูปแบบการปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งโรงเรียนด้วยการวิจัยและพัฒนา” เป็นโครงการที่อยู่ในความสนใจของผู้บริหารทั้งหลายที่ต้องทำหน้าที่ในการพัฒนาโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพตามมาตรฐานการศึกษาชาติโดยผู้บริหารคือกลุ่มเป้าหมายที่มีบทบาทในการดำเนินงานกระบวนการรูปแบบดังกล่าวถือว่า “เป็นเครื่องมือในการศึกษาที่สามารถสร้าง

^๒สุชี ดิสงคราม, “สภาพปัจจุบันปัญหาและความต้องการเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการศึกษาในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติเขตการศึกษา ๑๐”, *วิทยานพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต*, (คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

^๓ประเวศ วะสี, *ยุทธศาสตร์ทางปัญญาและการปฏิรูปการศึกษา*, รายงานการประชุมเรื่องวิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์ทางการปฏิรูปการศึกษา : วาระแห่งชาติ, (กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช, ๒๕๔๔), หน้า ๕.

พัฒนาการเรียนรู้ทั้งโรงเรียน”^๕เป็นเครื่องมือในการปรับเปลี่ยนรากฐานความรู้ในการพัฒนาด้าน การศึกษาให้มีทั้งประสิทธิภาพและประสิทธิผล ณ ปัจจุบันนี้ รัฐบาลมีนโยบายจัดการศึกษาให้ทั่วถึง โดยถือว่า “การจัดการศึกษาในปัจจุบันนั้นได้มีการพัฒนา และเปลี่ยนแปลงโดยยึดแนวทางตาม พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ที่มีการกระจายอำนาจในการบริหารและการจัดการศึกษา ทั้งด้าน วิชาการงบประมาณ การบริหารบุคคลและการบริหารทั่วไปไปยังคณะกรรมการ และสำนักงานเขต พื้นที่การศึกษา และสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรง”^๖ในการบริหารงานของสถานศึกษานั้น ดำเนินไปโดยมีผู้บริหารสถานศึกษาให้มีการสนับสนุนจากผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กร ชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่าของสถานศึกษา ผู้แทนพระภิกษุสงฆ์หรือ ผู้แทนศาสนาอื่นในพื้นที่

ด้วยหลักการที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษานี้ มีผลทำให้ผู้บริหารสถานศึกษา จำเป็นต้องมีการกำหนดบทบาทของตนหลายอย่างในการบริหารจัดการสถานศึกษาของตนให้สามารถ ขับเคลื่อนไปสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ นั่นคือ “ต้องมีการกำหนดบทบาทของตนเองให้ชัดเจน ในฐานะที่เป็นผู้นำสถานศึกษา และจำเป็นต้องกำหนดบทบาทในการดำเนินงานกับคณะบุคคลที่มี ส่วนเกี่ยวข้องกับสถานศึกษาเพื่อให้มีการประสานความร่วมมือในการทำกิจกรรมภายในสถานศึกษา ร่วมกัน รวมทั้งการกำหนดบทบาทในการบริหารจัดการภาระงานทั้งระบบของโรงเรียนให้ดำเนินไปได้ อย่างเป็นระบบและมีความชัดเจนในการดำเนินงานตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ นั่นคือการพัฒนาการ เรียนรู้ของผู้เรียนทั้งโรงเรียน”^๖

จากสภาพการณ์ทางสังคมโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วมีผลทำให้การศึกษาต้อง พัฒนาและเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย รัฐบาลโดยกระทรวงศึกษาธิการจึงได้กำหนดนโยบายการปฏิรูป การศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการซึ่งจุดมุ่งหมายของการศึกษาเพื่อสร้างบุคคลแห่งการเรียนรู้ องค์กรแห่งการเรียนรู้และสังคมแห่งการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นให้ถึงจุดหมายสูงสุดที่กำหนดไว้คือเพื่อให้ ประชาชนมีศักยภาพในการพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และพัฒนาประเทศให้สามารถอยู่ใน สังคมโลกได้อย่างมีความสุข^๗

ผู้บริหารคือกลุ่มเป้าหมายที่มีบทบาทในการดำเนินงาน กระบวนการรูปแบบดังกล่าวเป็น เครื่องมือในการศึกษาที่สามารถสร้างพัฒนาการเรียนรู้ทั้งโรงเรียน^๘ เพื่อเป็นเครื่องมือในการ

^๕ทิศนา ขัมมณี, ปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งโรงเรียน เรื่องยากที่ทำได้จริง, (กรุงเทพฯ : อัลฟ่ามิเลเนียม, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒.

^๖คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่๒, (กรุงเทพฯ : พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๕), หน้า ๒๔.

^๗ทิศนา ขัมมณี และภัสิต ประมวลศิลป์ชัย, ประสบการณ์และกลยุทธ์ของผู้บริหารในการปฏิรูป การเรียนรู้ทั้งโรงเรียน, (กรุงเทพฯ : ปกรณ์ศิลป์ พรินติ้ง, ๒๕๔๗), หน้า ๒๗.

^๘อ้อแล้ว, สุขซี ดีสงคราม, “สภาพปัจจุบันปัญหาและความต้องการเทคโนโลยีและนวัตกรรมทาง การศึกษาในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติเขต การศึกษา๑๐”, หน้า ๒๗.

^๙ อ้อแล้ว, ทิศนา ขัมมณี, ปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งโรงเรียน เรื่องยากที่ทำได้จริง, หน้า ๑๒.

ปรับเปลี่ยนรากฐานความรู้ในการพัฒนาด้านการศึกษาให้มีทั้งประสิทธิภาพและประสิทธิผล หนึ่งการจัดการศึกษาในปัจจุบันนั้นได้มีการพัฒนา และเปลี่ยนแปลงโดยยึดแนวทางตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ที่มีการกระจายอำนาจในการบริหารและการจัดการศึกษา ทั้งด้านวิชาการงบประมาณ การบริหารบุคคลและการบริหารทั่วไปไปยังคณะกรรมการ และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรง^๙ ในการบริหารงานของสถานศึกษานั้นดำเนินไปโดยมีผู้บริหารสถานศึกษาโดยมี การสนับสนุนจากผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่าของสถานศึกษา ผู้แทนพระภิกษุสงฆ์ หรือผู้แทนศาสนาอื่นในพื้นที่

ปัญหานักเรียนขาดระเบียบวินัย และย่อหย่อนในด้านจริยธรรมการแต่งกายไม่เรียบร้อย การทะเลาะวิวาทและการติดยาเสพติดให้โทษอันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม ทั้งยังขาดการเอาใจใส่ดูแลและให้คำแนะนำอบรมสั่งสอนจากผู้ปกครอง ครูอาจารย์ผู้ที่มีความเข้าใจทางจริยธรรมเท่าที่ควร การทะเลาะวิวาทและการติดยาเสพติดให้โทษอันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม ทั้งยังขาด การเอาใจใส่ดูแลและให้คำแนะนำอบรมสั่งสอนจากผู้ปกครอง ครูอาจารย์ผู้ที่มีความเข้าใจทางจริยธรรมเท่าที่ควร

การบริหารงาน การเรียน การสอน และส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียนยังไม่เป็นเอกภาพ และขาดความร่วมมือประสานงานอย่างจริงจัง การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมของบุคลากรในสถานศึกษายังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร ครูอาจารย์ส่วนใหญ่มีแนวคิดและทัศนคติในเรื่องระเบียบต่างๆ ของโรงเรียนไม่ตรงกัน รวมถึงการจัดสภาพแวดล้อมของโรงเรียน การสำรวจปัญหาจริยธรรมของนักเรียน ทั้งระยะสั้นและระยะยาว ยังไม่เอื้อต่อการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียน

ธีรพล คงนาวัง ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้บริหารการศึกษาในยุคการปฏิรูปการศึกษาว่าผู้บริหารสถานศึกษาซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสำคัญในการบริหารจัดการเพื่อนำสถานศึกษาซึ่งเป็นหน่วยงานที่แสดงคุณภาพการศึกษาที่แท้จริงของชาติให้ประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพได้จะต้องปรับบทบาทที่ปฏิบัติจริงในการบริหารการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบันในยุคปฏิรูปนี้

ดารี บุญชู ได้เสนอเพิ่มเติมว่า ^{๑๐}“ผู้บริหารสถานศึกษาต้องพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้าทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นตามมาอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้อาจจะต้องมียุทธศาสตร์การดำเนินงานที่จะนำไปสู่ความสำเร็จหลายๆ ยุทธศาสตร์ เช่น ยุทธศาสตร์ภาวะผู้นำของผู้บริหาร ยุทธศาสตร์การสร้างความตระหนัก ยุทธศาสตร์การทำงานเป็นทีม และยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วม เป็นต้น” อย่างไรก็ตามผู้บริหารแต่ละคนอาจมีแนวทางในการบริหารจัดการศึกษาที่แตกต่างกันออกไป ตลอดจนการแสดงออกซึ่งบุคลิกลักษณะในการบริหารจัดการศึกษาที่แตกต่างกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับภูมิหลังด้านวัฒนธรรมการดำเนินชีวิต ความเชื่อ ภูมิหลังด้านการศึกษา และประสบการณ์ของแต่ละคน เป็นต้น สิ่งทีกล่าวมานี้สอดคล้องกับแนวคิดของ

^๙ คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒, (กรุงเทพฯ : พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๕), หน้า ๒๔.

^{๑๐} ดารี บุญชู, การกิจของผู้บริหารยุคใหม่ สิ่งท้าทายบทบาทผู้บริหารและครู, (กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๕), หน้า ๗.

ทิพวรรณ ยุทธโยธิน กล่าวว่า^{๑๑} ในหน่วยงานใดๆ ก็ตามไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานขนาดเล็กหรือใหญ่ แม้แต่ชุมชนหรือประเทศชาติก็จำเป็นต้องมี ผู้นำคุณลักษณะของผู้นำที่แสดงออกเป็นสิ่งสะท้อนความสามารถขององค์การผู้นำเป็นจุดดวงประทีปขององค์การ เป็นตัวแทนขององค์การและเป็นจุดรวมแห่งพลัง อันเป็นพลังร่วมของบุคคลในองค์การหรือหน่วยงานนั้น ดังนั้นผู้นำจึงเป็นเหมือนหลักชัยของการดำเนินงานโดยเฉพาะต่อ ผู้ใต้บังคับบัญชาและต่อหน่วยงานส่วนรวม ความสามารถและคุณลักษณะของผู้นำมีส่วนสัมพันธ์ใกล้ชิดกับคุณภาพ และคุณค่าขององค์การที่สะท้อนให้เห็นประสิทธิภาพของการปฏิบัติงานใน องค์การหรือหน่วยงานนั้นๆ เป็นอย่างดี นอกจากนี้ผู้นำยังเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติงานของผู้ใต้บังคับบัญชาและผู้ร่วมงานอีกด้วย

แนวคิดข้างต้นได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของผู้นำได้อย่างดีเยี่ยม ผู้นำในองค์การทางการศึกษาในระดับสถานศึกษา คือ ผู้บริหารโรงเรียนจำเป็นต้องมีคุณลักษณะของผู้นำที่เอื้อต่อการบริหารจัดการศึกษาให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ นอกจากนี้คุณลักษณะของผู้นำ ตามที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ผู้บริหารโรงเรียนจะต้องมีและนำออกมาใช้อยู่ในตัวตนของแต่ละท่านนั้นคือ คุณธรรมหรือการมีหลักธรรมที่จำเป็นสำหรับการบริหารจัดการศึกษา ซึ่งได้แก่ หลักธรรมในการครองตน หลักธรรมในการครองคนและหลักธรรมในการครองงาน ซึ่งหลักธรรมบางประการตามแนวคำสอนของพุทธศาสนาจะรวมหลักธรรมที่กล่าวมาแล้วไว้อย่างครบถ้วน ซึ่งหลักธรรมที่จำเป็นสำหรับการบริหารจัดการศึกษาที่ผู้บริหารโรงเรียนควรนำมาใช้ คือหลักอิทธิบาท ๔

อิทธิบาท ๔ หมายถึง คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย อิทธิบาทมี ๔ ประการดังนี้ ฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความคิดจดจ่อ) และวิมังสา (ความสอบสวนไตร่ตรอง) หากผู้ใดได้นำมาประยุกต์ใช้แล้วก็จะประสบความสำเร็จ

พระราชวรมุนี^{๑๒} ได้ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับหลักธรรมอิทธิบาท ๔ ไว้ว่า อิทธิบาท ๔ มีแรงจูงใจที่เกิดจากตนเอง คือ ความพึงพอใจในงานที่ทำโดยไม่เลือกว่าจะเป็นงานที่ยากหรือง่ายแม้จะมีเครื่องล่อใจหรือไม่ก็ตาม มีแต่มุ่งที่จะทำงานให้สำเร็จบรรลุตามเป้าหมาย เพราะมีความพอใจที่จะทำงาน ซึ่งจะช่วยให้การทำงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จึงเป็นหลักธรรมที่ผู้บริหารจะต้องใช้ในการครองงาน เพราะประเทศต้องการคนทำงาน คนทำงานเท่านั้นที่จะเป็นผู้มีประโยชน์ต่อชาติบ้านเมือง ความเจริญก้าวหน้าในส่วนตัวของผู้บริหารที่ดี จะส่งผลต่อความก้าวหน้าขององค์การหรือหน่วยงานอย่างแท้จริง คุณค่าของบริหารงานคือผลสำเร็จหรือผลงานที่เกิดขึ้น ดังสุภาษิตที่ว่า “ค่าของคน อยู่ที่ผลของงาน” ผู้บริหารใช้อิทธิบาท ๔ เป็นหลักธรรมในการบริหารย่อมจะกลายเป็นศูนย์รวมใจรวมงาน และสามารถจัดการให้งานบรรลุผลไปได้ด้วยดี ดังนั้นการบริหารงานของผู้บริหารโรงเรียนจะต้องได้ทั้งงานและได้ทั้งน้ำใจของผู้ร่วมงาน ในการนี้ ผู้บริหารจำเป็นต้องใช้ทั้งพระเดชและพระคุณในการ

^{๑๑} ทิพวรรณ ยุทธโยธิน, **พฤติกรรมความเป็นผู้นำของอธิการวิทยาลัยครู**, (ครุศาสตร์วิทยาลัย : วิทยาลัยครูธนบุรี, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓-๑๔.

^{๑๒} พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธศาสนากับสังคมไทย**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๒๙๔-๒๙๖.

บริหารงานอย่างเหมาะสมกลมกลืน จึงจะทำให้งานบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับข้อเสนอของ

สุรพล เครือมะโนรมย์^{๑๓} ที่เสนอว่า ผู้บริหารจำเป็นต้องใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาในการบริหารงาน เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพ บางครั้งผู้บริหารสถานศึกษาอาจไม่ให้ความสำคัญต่อการใช้หลักธรรมในการบริหารจัดการ ส่งผลให้ครูผู้สอนขาดขวัญกำลังใจ และบางครั้งผู้บริหารไม่มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมอย่างเพียงพอก็อาจนำหลักธรรมไปปฏิบัติได้ไม่ได้ผลเท่าที่ควรผู้บริหารจึงต้องสร้างภาพพจน์ให้เป็นที่ศรัทธาและความเชื่อถือเป็นแนวทางในการบริหารจัดการ ซึ่งสิ่งที่จะต้องยึดถือเป็นแนวปฏิบัติคือ การมีความรัก มีความสงสาร มีความชื่นชมยินดีและมีใจเป็นกลางไม่ลำเอียงทั้งรายบุคคลและคณะบุคคล ผู้บริหารที่ดีควรใช้พระคุณมากกว่าพระเดชหรือใช้อำนาจบาตรมีมากกว่าอำนาจทางกฎหมาย

ผู้วิจัยจึงสนใจการศึกษาหลักฉันท์ในพระพุทธานุชา ในฐานะผู้วิจัยเป็นครูสอนศีลธรรมโรงเรียนดังกล่าวจึงจำเป็นต้องนำเอาหลักหลักฉันท์มาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาให้ประสบความสำเร็จผลที่ได้จากการวิจัยจะเป็นข้อมูลสำหรับนำไปพัฒนานักเรียน บุคลากรทางการศึกษา และโรงเรียนต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักฉันท์ในพระพุทธานุชา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาบุคคลตัวอย่างที่ใช้ฉันท์ประสบความสำเร็จ
- ๑.๒.๓ เพื่อเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้หลักฉันท์ในโรงเรียนวังแดง ๒

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๓.๑ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับหลักฉันท์ในคัมภีร์พระพุทธานุชา มีอย่างไร
- ๓.๒ บุคคลตัวอย่างที่มีฉันท์ในพระพุทธานุชา เป็นอย่างไร
- ๓.๓ ผลการประยุกต์ใช้หลักฉันท์ เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตด้านเอกสาร ผู้วิจัยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎกปฐมภูมิ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเอกสารตารางงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการจัดการเรียนรู้วิชาพระพุทธานุชาในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม รวมทั้งกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยใช้หลักอิทธิบาท ๔ คือ ๑) ฉันทะ ๒) วิริยะ ๓) จิตตะ ๔) วิมังสา ของโรงเรียนวังแดง ๒ อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์

^{๑๓} สุรพล เครือมะโนรมย์, “การใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดเทศบาลนครเชียงใหม่”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, สาขาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐), หน้า ๓.

ขอบเขตด้านเนื้อหา เป็นการศึกษาเนื้อหาฉันท์ บุคคลตัวอย่างผู้ใช้นั้น แยกเป็น ๓ ส่วน ดังนี้

๑. สมัยพุทธกาล มีพระอัญญาโกณฑัญญะ พระวัปปะ พระภัททิยะ พรหมทานามะ พระอัสสชิ พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระอานนท์ พระยสะ พระนันทกะ พระมหากัจจายนะ

๒. หลังสมัยพุทธกาล มีพระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้าอโศกมหาราช และ

๓. สมัยปัจจุบัน มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ฯ รัชกาลที่ ๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ธมฺมปญฺโญ) และพระมหาวิมลชัย วชิรเมธี นักเรียน ๒ คน

เนื้อหาส่วนหนึ่งคือ บุคคลที่ประยุกต์ใช้นั้น ได้แก่ โรงเรียนวังแดง ๒ อำเภอตรอน จังหวัดอุดรธานี ประกอบด้วยผู้บริหาร ครู นักเรียน รวม ๒๐ คน

ขอบเขตด้านเครื่องมือ เนื่องการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้อง

พื้นที่/ประชากร ได้แก่โรงเรียนวังแดง ๒ อำเภอตรอน จังหวัดอุดรธานี ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่

๑. ผู้บริหารโรงเรียนวังแดง ๒ จำนวน ๑ คน

๒. ครูสอนกลุ่มวิชาสังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม จำนวน ๔ คน

๓. ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ จำนวน ๗ คน

๔. นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ จำนวน ๘ คน

รวมกลุ่มเป้าหมายที่ศึกษาทั้งสิ้น ๒๐ คน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

อิทธิบาท ๔ หมายถึง ธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จในการทำงานเป็นคุณธรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำงานในชีวิตประจำวัน เป็นหลักในการปฏิบัติเพื่อเอาชนะอุปสรรคและปัญหาต่างๆซึ่งจะนำไปสู่ความสำเร็จและความก้าวหน้าในหน้าที่การงานตามที่มุ่งหวังไว้

ฉันท์ หมายถึง ความพึงพอใจที่จะทำงานใด ๆ จนประสบผลสำเร็จ พร้อมด้วยความสนใจใฝ่รู้ ความรักพอใจในสิ่งที่กระทำและผลของการกระทำ ความมุ่งมั่นในสิ่งที่กระทำนั้นบรรลุเป้าหมาย และการใช้วิธีที่ถูกต้องในการบรรลุเป้าหมายของโรงเรียนวัดวังแดง ๒ โดยผู้บริหาร ครู และนักเรียนเป็นตัวอย่าง

สถานศึกษา หมายถึง โรงเรียนวังแดง ๒ อำเภอตรอน จังหวัดอุดรธานี

บุคคลตัวอย่าง หมายถึง บุคคลผู้ใช้นั้นในการปฏิบัติธรรมจนสำเร็จมรรคผล มีทั้งสมัยพุทธกาล เช่น พระอานนท์ พระมหากัสสปะ เป็นต้น สมัยหลังพุทธกาล มีพระเจ้าอโศกมหาราช พระเจ้าอชาตศัตรู สมัยปัจจุบัน มี สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยูร ธมฺมปญฺโญ) พระมหาวิมลชัย วชิรเมธี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ เป็นต้น

หลักการประยุกต์ใช้ หมายถึง การประยุกต์ฉันท์กับการบริหารของผู้อำนวยการ ครู นักเรียนโรงเรียนวังแดง ๒ ร่วมกันทั้งผู้บริหาร นักเรียนใน ๖ ด้าน คือ ๑. แนวทางจากการสร้าง บทเรียนของครู ๒. แนวทางจากการจัดกิจกรรมของนักเรียน ๓. แนวทางจากการทำบ้านของ เรียน ๔. แนวทางจากการเข้าค่ายอบรมของนักเรียน ๕. แนวทางจากการปลูกฝังค่านิยม ๖. วิธีการ สร้างฉันท์ให้แก่ตัวเอง

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระวินัย มหาวรรค^{๑๔} พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “...กุลบุตรผู้เคยเป็นอัญญ เตียรถีย์ เป็นผู้มีฉันท์แรงกล้าในอุทเทส ในปริปุจฉา ในอธิศีล อธิจิต อธิปัญญา แม้ เช่นนี้ ก็ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติให้สงฆ์ยินดี” แสดงให้เห็นว่า ฉันท์จะสร้างความพึงพอใจให้แก่หมู่สงฆ์ได้ เป็นที่รักที่เสนห์ให้แก่ผู้นั้น มิใช่แต่ภิกษุสงฆ์เท่านั้นแม้เหล่าเทวดาก่อนโมทนาเขาผู้นั้น

ปฐมพราหมณสูตร ว่าด้วยสมณพราหมณ์ สูตรที่ ๑^{๑๕} พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลาย ว่า “สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในอดีตกาลได้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก ก็เพราะ อธิธิบาท ๔ ประการที่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมดเจริญ ทำให้มากแล้ว”

ทุติยพราหมณสูตร ว่าด้วยสมณพราหมณ์ สูตรที่ ๒^{๑๖} พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในอดีตกาล ได้แสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ คนเดียวแสดง เป็นหลายคนก็ได้ หลายคนแสดงเป็นคนเดียวก็ได้ แสดงให้ปรากฏหรือให้หายไปก็ได้ ทะลุฝา กำแพง (และ)ภูเขาไปได้ไม่ติดขัดเหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นหรือดิ่งลงในแผ่นดินเหมือนไปใน น้ำก็ได้เดินบนน้ำโดยที่น้ำไม่แยกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ นั่งขัดสมาธิเหาะไปในอากาศเหมือนนก บินไปได้ ใช้ฝ่ามือลูบคลำดวงจันทร์ดวงอาทิตย์อันมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพ มากก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้ ก็เพราะอธิธิบาท ๔ ประการนี้”

คัมภีร์สังยุตตนิกาย มหาวรรค^{๑๗} อธิบายสัมมาวายามะ ความพยายามที่ถูกต้องด้วยฉันท์ ว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ๑. สร้างฉันท์ พยายาม บรรเทาความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ๒. สร้างฉันท์ พยายาม บรรเทาความ เพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ๓. สร้างฉันท์ พยายาม บรรเทาความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ๔. สร้างฉันท์ พยายาม บรรเทาความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภัยโย ภัย ไพบูลย์ เจริญ เต็มที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว นี้เรียกว่า สัมมาวายามะ

^{๑๔} วิ. ม. (ไทย) ๔/๘๗/๑๔๑.

^{๑๕} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๘๒/๔๐๒.

^{๑๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘๒๙/๔๐๓.

^{๑๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘/๑๒.

พุทธทาสภิกขุ^{๑๘} กล่าวว่า อธิธิบาท แยกเป็น อธิธิ แปลว่าความสำเร็จ ส่วนคำว่า บาท แปลว่า ฐานเชิงรอง ดังนั้น อธิธิบาท จึงแปลว่า รากฐานแห่งความสำเร็จ ซึ่งมี ๔ อย่าง คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)^{๑๙} กล่าวว่า หลักอธิธิบาท แปลว่าธรรมเครื่องให้ถึง อธิธิ (ฤทธิ์หรือความสำเร็จ) หรือธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จหรือแปลงง่ายกว่าทางแห่ง ความสำเร็จมี ๔ อย่าง คือ ฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความคิดจดจ่อ) และ วิมังสา (ความสอบสวนไตร่ตรอง) แปลให้จำง่ายตามลำดับว่า มีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตฝึกฝน ใช้ ปัญญาสอบสวน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)^{๒๐} กล่าวว่า ฉันทะซึ่งหนึ่งฉันทะอธิธิบาท ๔ คือ ทางแห่ง ความสำเร็จ จุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ ถ้าเราพัฒนาคนถูกต้องอย่างที่ว่า มนุษย์ไม่แปลกแยก จากความจริงของธรรมชาติตั้งแต่ขั้นพื้นฐานทุกอย่างก็สอดคล้องไปกันได้หมด ไม่มีอะไรเสียหาย เมื่อ เราวางฐานได้ดีแล้วเราก็ใช้หลักการต่างๆ ในการทำงานบนพื้นฐานที่ถูกต่อนั้น เราเอาธรรมะอะไรมา ใช้ตอนนี้ก็เดินหน้าไปด้วยดี เช่น เอาหลักอธิธิบาทมาใช้แทบทุกท่านรู้จัก “อธิธิบาท คือ หลักแห่ง ความสำเร็จ” ในลักษณะเดียวกันนี้ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวว่า ฉันทะซึ่งหนึ่ง ฉันทะอธิธิบาท ๔ คือใช้คุณธรรมนำทางสู่ความสำเร็จที่ตนประสงค์ต้องมีความพอใจ มีความเพียร มี สมานธิ จึงทำให้เกิดปัญญาและหัวใจของการบริการเชิงพุทธ ที่สำคัญที่สุด คือ “พรหมวิหาร ๔” ต้องมี ทั้ง เมตตา กรุณา ให้ความช่วยเหลือ สั่งสอนผู้น้อย ให้เรียนรู้ที่จะอยู่ได้ด้วยตนเอง มีมุทิตา ปล่อยให้ เขาเติบโตได้ ไม่เข้าการแทรกแซง และอุเบกขา รู้จักความพอดี ปล่อยวาง ฝึกจิตให้พอเพียงในสิ่งที่มีที่ เป็น นี่คือหลักธรรมประจำใจ ที่จะช่วยให้เราดำรงชีวิต และบริหารงานได้อย่างที่ประเสริฐและบริสุทธิ์

พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ)^{๒๑} กล่าวว่า ฉันทะซึ่งหนึ่งฉันทะอธิธิบาท ๔ คือ คุณธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนประสงค์ ซึ่งต้องไม่เหลือวิสัย คือสิ่ง ที่ตนประสงค์นั้นต้องอยู่ในวิสัยที่อาจใช้ความเพียรพยายาม ทำให้เกิดขึ้นได้ มิใช่เป็นความเพ้อฝันที่ไม่ มีโอกาสจะประสบความสำเร็จได้ คุณธรรมกลุ่มนี้ทรงเรียกว่า อธิธิบาท ๔

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล)^{๒๒} กล่าวไว้ว่า อธิธิบาท ๔ คือ หลักธรรมที่จะ นำไปสู่ความสำเร็จในการกระทำกิจการงานหรือการอาชีพประการแรก คือ อธิธิบาท แปลความว่า ทางแห่งความสำเร็จ กล่าวคือ ข้อปฏิบัติให้บรรลุความสำเร็จได้ด้วยดีมีประสิทธิภาพนั่นเอง

^{๑๘} พุทธทาสภิกขุ, *การทำงานที่เป็นสุข*, (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๙๐.

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๘๔๒.

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *ธรรมะกับการทำงาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓*, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิ พุทธธรรม , ๒๕๔๓), หน้า ๗๙.

^{๒๑} พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), *อธิบายหลักธรรมตามหมวดจากนวกวาท*, (กรุงเทพฯ : โรง พิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

^{๒๒} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล), *ความสำเร็จ หลักธรรมสู่ความสำเร็จและสันติสุข*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

พระมหานรงค์ศักดิ์ ฐิติญาโณ^{๒๓} กล่าวว่า ฉันทะซึ่งหนึ่งฉันทะอิทธิบาท ๔ คือ ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี การสำเร็จ ความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึงซึ่งธรรมเหล่านั้น อิทธิบาท คือ เวทนาขันธ สัมมุตถาขันธ สังขารขันธ วิญญานขันธของบุคคล ผู้บรรลุเหล่าธรรมนั้นเจริญอิทธิบาท คือยอมเสพเจริญทำให้มากซึ่งธรรมเหล่านั้นด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท

สุชีพ ปุญญานุภาพ^{๒๔} กล่าวว่า อิทธิบาท ๔ คือ คุณเครื่องให้บรรลุความสำเร็จ ๔ อย่างด้วยกัน ได้แก่ ๑. ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น ๒. วิริยะ ความเพียร ๓. จิตตะ เอาใจฝักใฝ่ ๔. วิมังสา ใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวน แล้วแสดงความต่างกัน เพียงฝ่ายพระอภิธรรมเจริญโลกุตตรมาน ประกอบด้วยอิทธิบาท

ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุภาวดี บริกุล^{๒๕} ได้ศึกษาเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาท ๔ กับประสิทธิภาพการทำงาน : ศึกษาเฉพาะกรณีบริษัทคูเม็กซ์ จำกัด (ประเทศไทย)” ผลการวิจัยพบว่า ประสิทธิภาพการทำงานของพนักงานบริษัทคูเม็กซ์ จำกัด (ประเทศไทย) โดยรวมและรายด้าน ได้แก่ด้านการปฏิบัติตนด้วยความซื่อสัตย์ เปิดเผยด้านการบริการลูกค้า ด้านความเป็นเลิศในทางธุรกิจด้านการทำงานเป็นทีมและด้านพัฒนาปรับปรุงอย่างต่อเนื่องมีประสิทธิภาพอยู่ในระดับมาก

พระวุฒิพงษ์ ถาวรจิตโต (รักเรียน)^{๒๖} การนำหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้ในการปฏิบัติงาน : ศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ผลการศึกษาค้นคว้าวิจัยพบว่า การนำหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้ในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล พบว่า เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลมีการนำหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้ในการปฏิบัติงานโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุดและเมื่อจำแนกเป็นรายด้าน พบว่า เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลมีการนำหลักอิทธิบาท ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา มาใช้ในการปฏิบัติงานในระดับมากที่สุด ยกเว้นด้านฉันทะ เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลนำมาใช้ในการปฏิบัติงานในระดับมาก การเปรียบเทียบการนำหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้ในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล โดยจำแนกตาม เพศ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน สถานภาพในการปฏิบัติงาน และขนาดขององค์การบริหารส่วนตำบล พบว่าไม่แตกต่างกันซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ยกเว้นด้าน

^{๒๓} พระมหานรงค์ศักดิ์ ฐิติญาโณ, พระอภิธรรมปิฎก ๑, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๒๐-๒๒๑.

^{๒๔} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๖๗๖.

^{๒๕} สุภาวดี บริกุล, “ความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาท ๔ กับประสิทธิภาพการทำงาน : ศึกษาเฉพาะกรณีบริษัทคูเม็กซ์ จำกัด (ประเทศไทย)” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต รัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๓), หน้า ๘๑.

^{๒๖} พระวุฒิพงษ์ ถาวรจิตโต (รักเรียน), “การนำหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้ในการปฏิบัติงาน : ศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

อายุพบว่าเจ้าหน้าที่ ที่มีอายุต่างกันมีการนำหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้ในการปฏิบัติงานแตกต่างกันอย่าง มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้

เสกสันต์ บุญยะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การใช้อิทธิบาท ๔ ในการบริหารบุคคลของผู้บริหาร โรงเรียน พระปริยัติธรรมขนาดเล็ก แผนกสามัญศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต ๔ พบว่า ผู้บริหารและครูผู้สอนมีพฤติกรรมการใช้อิทธิบาท ๔ ดังนี้^{๒๗}

ด้านฉันทะ มีการใช้อยู่ในระดับดีมากที่สุดในเรื่องมีความคิดเห็นเกี่ยวกับพฤติกรรมกรรมการบริหารบุคคลของผู้บริหารสถานศึกษาในเรื่องมีอัธยาศัยและมีน้ำใจที่ดีต่อทุกคนและมีการใช้ ที่อยู่ในระดับปานกลางในเรื่องการใช้คำพูดที่เหมาะสมในการเตือนผู้ร่วมงานทุกคน มีความห่วงใย ในผู้ร่วมงานทุกคน และเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการบริหารงานในสถานศึกษา

ด้านวิริยะ มีการใช้อยู่ในระดับดีมากที่สุดในเรื่องไม่ใช้อำนาจหน้าที่บังคับให้ทำงานเกิน กำลังความสามารถ และมีการใช้อยู่ในระดับดีมากในเรื่อง ส่งเสริมสนับสนุนให้บุคลากรในสถานศึกษา นำเอาหลักพุทธธรรมไปใช้ในการบริหารงาน เอาใจใส่ต่อการปฏิบัติงานของบุคลากรในสถานศึกษา และส่งเสริมในการให้ความรู้แก่บุคลากร ผู้ปกครองและนักเรียนให้เห็นคุณค่าของการใช้หลักพุทธ ธรรมในการแก้ปัญหาชีวิต

ด้านจิตตะ มีการใช้อยู่ในระดับดีมากที่สุดในเรื่องเป็นมิตรกับผู้ร่วมงานทุกคนและรักษา ความลับของทางราชการและของผู้ร่วมงาน และมีการใช้อยู่ในระดับดีมากในเรื่องชื่นชมผลงานการ ปฏิบัติงานของบุคลากรด้วยความบริสุทธิ์ใจ เอาใจใส่ช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาให้ผู้ร่วมงานเสมอ ส่งเสริมให้บุคลากรเข้ารับการอบรมเพื่อเพิ่มศักยภาพในการทำงาน

ด้านวิมังสา มีการใช้อยู่ในระดับดีมากที่สุดในเรื่องปฏิบัติงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและ มีการใช้อยู่ในระดับดีมากในเรื่องอดทนต่อปัญหาต่างๆ ในที่ทำงาน อุทิศเวลาในการทำงานอย่างเต็มที่ และข่มใจ รักษาอารมณ์ของตนเองได้อย่างมั่นคง

พระจිරศักดิ์ บุญฤทธิ์^{๒๘} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ผลการใช้กิจกรรมกลุ่มด้วยหลักอิทธิบาท ๔ ที่ ต่อพฤติกรรมความรับผิดชอบในการเรียนของนักเรียนชั้น ประถมศึกษาปีที่ ๓ ผลการวิจัยพบว่าได้ โปรแกรมกิจกรรมกลุ่มด้วยหลักอิทธิบาท ๔ เพื่อพัฒนาความรับผิดชอบในการเรียน และหลังการเข้า ร่วมโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มด้วยหลักอิทธิบาท ๔ เพื่อพัฒนาความรับผิดชอบในการเรียน นักเรียนมี ความรับผิดชอบในการเรียนมากกว่าก่อนเข้าร่วมโปรแกรมกิจกรรมกลุ่มด้วยหลักอิทธิบาท ๔ เพื่อ พัฒนาความรับผิดชอบในการเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑

^{๒๗} เสกสันต์ บุญยะ, “การใช้อิทธิบาท ๔ ในการบริหารบุคคลของผู้บริหาร โรงเรียนพระปริยัติธรรม ขนาดเล็ก แผนกสามัญศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต ๔”, **ปริญญาานิพนธ์ครุศาสตรมหา บัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๔๙), หน้า ๗๓-๗๔.

^{๒๘} พระจिरศักดิ์ บุญฤทธิ์, “ผลการใช้กิจกรรมกลุ่มด้วยหลักอิทธิบาท ๔ ที่มีต่อพฤติกรรมความรับผิดชอบใน การเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓”, **ปริญญาานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๔๙), หน้า ๗๓-๗๔.

พระดณัฏ อนุชาวิโล (บุญสาร)^{๒๙} การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในสถานศึกษา : กรณีศึกษาผู้บริหารสถานศึกษาจังหวัดนครสวรรค์ผลการวิจัยสรุปได้ดังต่อไปนี้

หลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับหลักการบริหารสถานศึกษา ประกอบด้วยหลักสัปปริสธรรม ๗ ว่าด้วยการครองตน เป็นธรรมของสัปปริสชน คือ คนดี ประกอบด้วย รู้หลักการ รู้จุดหมายรู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน และรู้บุคคล หลักสังคหวัตถุ ๔ ว่าด้วยการครองคน เป็นธรรมยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้สามัคคี ประกอบด้วย ทาน คือ การให้ ปิยวาจา คือ วาจาอัน เป็นที่รัก อตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์ และสมานัตตตา คือ ความมีตนเสมอหรือทำตนเสมอต้นเสมอปลาย และหลักอิทธิบาท ๔ ว่าด้วยการครองงาน เป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ประกอบด้วย ฉันทะ คือ ความพอใจ วิริยะ คือ ความเพียร จิตตะ คือ ความคิดมุ่งไป และวิมังสา คือ ความไตร่ตรอง ซึ่งผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมทั้ง ๓ นี้เพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับการบริหารงานของสถานศึกษา

อัมพร หงษ์เจ็ด^{๓๐} กล่าวว่าองค์ประกอบของหลักอิทธิบาท ๔ หมายถึง ส่วนประกอบของหลักธรรมมีด้วยกัน ๔ ประการ ได้แก่

ฉันทะ คือความพอใจ รักใคร่ ชอบเต็มใจในการทำงานอยู่เสมอ (เป็นกลาง,เป็นกุศลหรืออกุศลก็ได้) และทุ่มเทความสามารถ ทุ่มเทชีวิตเพื่อให้งานนั้นสำเร็จและได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป มีความปรารถนาที่จะทำงานนั้นให้ดีที่สุด นั่นคือ มีกุศลฉันทะหรือธรรมฉันทะ กัตตุกัมยตาฉันทะ คือ ความต้องการที่จะทำ หรือความอยากทำให้ดี ซึ่งจะตรงข้ามกับกัตตุกัมยตาฉันทะ คือความอยากเสพ อยากได้ อยากเอา เพื่อตัวเป็นฝ่ายอกุศลและทุ่มเทความสามารถ ทุ่มเทชีวิตเพื่อให้งานนั้นสำเร็จและได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป มีความปรารถนาที่จะทำงานนั้นให้ดีที่สุด โดยไม่พะวงกับสิ่งล่อที่คอยเร้าอารมณ์ให้หลงไปตามอำนาจหรือผลตอบแทนทั้งหลาย เป็นการทำงานที่มีจุดมุ่งหมายชัดเจนโดยมีความกระตือรือร้นที่จะค้นหาความจริงเป็นสิ่งดั่งงาม

วิริยะ คือ ความพากเพียร ขยัน อุตสาหะ บากบั่นมีความเข้มแข็งอดทน มุมานะที่จะทำงานให้สำเร็จไม่ท้อถอย ไม่เลิกละ มีการทำงานได้อย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง จนกว่างานนั้นจะประสบผลสำเร็จ รวมทั้งมีความอาจหาญกล้ากล้า ใจสู้ไม่หวั่นกลัว ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคและความยากลำบากต่างๆ ในการทำงานให้มองความยากลำบากและอุปสรรคเป็นสิ่งที่ท้าทายที่ต้องเอาชนะเพื่อให้งานสำเร็จให้ได้ เป็นความเพียรพยายามที่จะต่อสู้ปัญหาอุปสรรคต่างๆ กล้าที่จะเผชิญกับปัญหา หากขาดวิริยะเสียแล้วก็ไม่สามารถทำงานให้บรรลุเป้าประสงค์ที่ตั้งไว้ นั่นคือการทำงานต้องใช้ขันติ

จิตตะ คือ ความคิดจดจ่อ เอาใจใส่ ผู้ที่มีใจจดจ่ออยู่กับหน้าที่และการงานที่ทำความดีตั้งมั่นมีสมาธิมั่นคงอยู่กับงาน ทำงานด้วยความไม่ประมาท ไม่ปล่อยปละละเลยในงานที่ทำ ไม่ปล่อยใจ

^{๒๙} พระดณัฏ อนุชาวิโล, “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในสถานศึกษา : กรณีศึกษาผู้บริหารสถานศึกษาจังหวัดนครสวรรค์”, **ปริญาพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๓๐} อัมพร หงษ์เจ็ด, “การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในปฏิบัติงานของบุคลากร โรงพยาบาลหนองม่วงไข่ จังหวัดแพร่”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๑-๒๒.

ให้ฟังชานเลื่อนลอยไปจากงาน บางครั้งอาจทำงานขลุกง่วนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืนไม่สนใจอย่างอื่นได้แต่สนใจที่จะรับรู้ในเรื่องที่กำลัง ทำอยู่

วิมังสา คือ การใช้ปัญญาสอบสวน หรือการหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบ เหตุผลแห่งความสำเร็จในการทำงาน เป็นการพินิจพิเคราะห์ที่ไตร่ตรองและตรวจสอบข้อบกพร่องในงานที่ทำอยู่เสมอ โดยรู้จักค้นคว้า ทดลอง คิดค้นหารทางแก้ไข ปรับปรุงงานและวิธีการทำงานให้ดี และก้าวหน้ายิ่งขึ้นอยู่เสมอ

มยุรฉัตร ผิวอ่อนดี^{๓๑} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้อธิปไตย ๔ ในการเสริมสร้างเศรษฐกิจของ บ้านดอนมูล อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ พบว่าประชาชนบ้านดอนมูลมีความรู้และความเข้าใจในหลักธรรมเรื่องอิทธิบาท ๔ เป็นอย่างดีและได้นำมาประยุกต์ใช้ในการเสริมสร้างเศรษฐกิจของบ้านดอนมูลส่งผลให้ประสบผลสำเร็จในการเสริมสร้างเศรษฐกิจ จนทำให้จำนวนการสั่งซื้อสินค้า (order) ของสหกรณ์ มีจำนวนเพิ่มขึ้น ชุมชนบ้านดอนมูล มีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน และรายได้เฉลี่ยต่อบุคคลเพิ่มสูงขึ้น นอกจากนี้ยังส่งผลให้ประชาชนได้ทำบุญทำนุบำรุงพระพุทธศาสนามากขึ้น ด้านฉันทะประชาชนมีความพอใจในและมีใจรักในการดำเนินธุรกิจโดยมีการวางแผนงานอย่างเป็นระบบ ด้านวิริยะ ประชาชนมีความกระตือรือร้นและความพยายามในการดำเนินธุรกิจอย่างเต็มกำลังความสามารถทำให้ผลผลิตออกมามีคุณภาพ ด้านจิตตะ ประชาชนมีความเอาใจใส่อย่างดีต่อการดำเนินเศรษฐกิจ ทั้งด้านผู้มาสั่งซื้อสินค้า การผลิต และการส่งออกสู่ตลาด ด้านวิมังสา ประชาชนได้มีการตั้งคณะกรรมการทำงานในการตรวจสอบคุณภาพทั้งในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน ในการประกอบธุรกิจซึ่งจะส่งให้เกิดความสำเร็จในหน้าที่การงาน ทำให้เกิดความสุข เกิดใจรักในงานที่ทำให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ต่อครอบครัว และต่อองค์กรชุมชน

๑.๗ วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาหลักฉันทะในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีรูปแบบและลำดับขั้นตอน ในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษานี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยแบ่งภาคการเป็น ๒ ภาค คือ

๑) การศึกษาภาคเอกสาร โดยได้ศึกษาเอกสารปฐมภูมิจากพระไตรปิฎกทั้งในส่วนที่เป็นพระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรมรวมถึงคำอธิบายของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาจากสมัยพุทธกาล หลังพุทธกาลถึงสมัยปัจจุบัน เช่น ว.วชิรเมธี โดยศึกษาจากตำรา เอกสาร รายงานวิจัย รวมถึงสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ ของท่านเหล่านี้

^{๓๑} มยุรฉัตร ผิวอ่อนดี, “การประยุกต์ใช้อธิปไตย ๔ ในการเสริมสร้างเศรษฐกิจของบ้านดอนมูล อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ข.

๒) การศึกษาภาคสนาม โดยการลงพื้นที่ตัวอย่างเพื่อสัมภาษณ์ผู้บริหาร ครู นักเรียน บุคคลที่เกี่ยวข้องของโรงเรียนวังแดง ๒ อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์

๑.๗.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๑.๗.๒.๑ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยให้ผู้เชี่ยวชาญด้าน ภาษาเนื้อหาและโครงสร้างตรวจสอบความถูกต้องเที่ยงตรงก่อนนำไปสัมภาษณ์กลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๒.๒ เครื่องบันทึกเสียง

๑.๗.๒.๓ สมุดจดบันทึก

๑.๗.๒.๔ ผู้ช่วยเก็บข้อมูลจำนวน ๑ คน

๑.๗.๓. การรวบรวมข้อมูล

เก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาหลักฉันท์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทใน พระไตรปิฎก เอกสารงานวิชาการ และวิจัยที่เกี่ยวข้องรวมถึงข้อมูลการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๔ กลุ่มเป้าหมายที่ศึกษาวิจัย

ประชากรกลุ่มเป้าหมายโรงเรียนวังแดง ๒ ตัวอย่างในการประยุกต์ใช้ฉันท์ จำนวน ๒๐ คน ได้แก่

(๑) ผู้บริหารโรงเรียนวังแดง ๒ จำนวน 1 คน

(๒) ครูสอนกลุ่มวิชาสังคมศึกษาศาสนาและวัฒนธรรม จำนวน ๔ คน

(๓) ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ จำนวน ๗ คน

(๔) นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ จำนวน ๘ คน

การได้มาซึ่งกลุ่มเป้าหมายด้วยวิธีเจาะจง (Purposive Sampling) ในกลุ่มผู้บริหาร ครูผู้สอน ส่วนผู้ปกครองและนักเรียนได้มาโดยวิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) ด้วยการจับสลากรายชื่อให้ครบตามจำนวนที่ระบุไว้

๑.๗.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้นั้นมาวิเคราะห์เชิงพรรณนาแล้วจึงนำเสนอผลการวิจัยและข้อเสนอแนะเพื่อ ประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ทำให้ฉันท์จากพระไตรปิฎก จากเอกสาร จากตำรา รายงานวิจัยต่าง ๆ มากขึ้น

๑.๘.๒ ทำให้ทราบบุคคลตัวอย่างที่ใช้ฉันท์สมัยพุทธกาล หลังพุทธกาล และสมัย ปัจจุบันมากขึ้น

๑.๘.๓ ทำให้ได้องค์ความรู้จากผลการประยุกต์ใช้หลักฉันท์ในการพัฒนาการเรียนรู้ ของโรงเรียนวังแดง ๒ อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์

บทที่ ๒

หลักฉันทะในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การวิจัยบทนี้ เป็นการศึกษาเรื่องศึกษาหลักฉันทะในพระพุทธศาสนาเถรวาท เน้นการสอนศึกษาหลักการแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับหลักฉันทะ ตอบวัตอุปประสงค์ข้อ ๑ ดังนี้

- ๒.๑ ฉันทะในพระสุตตันตปิฎก
- ๒.๒ ฉันทะในพระวินัยปิฎก
- ๒.๓ ฉันทะในพระอภิธรรมปิฎก
- ๒.๔ ฉันทะของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา

๒.๑ ฉันทะในพระสุตตันตปิฎก

ผู้วิจัยได้ศึกษาฉันทะที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ในส่วนพระสุตตันตปิฎก ได้แสดงไว้มากมายในประการที่สำคัญและง่ายต่อการศึกษารียนรู้และนำไปปฏิบัติ มีดังนี้

พระสุตตันตปิฎกที่ขนิภาย มหาวรรค มหาปรินิพพานสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอานุภาพของอิทธิบาท ๔ ประการไว้ว่า

อานนท์ สมัยหนึ่ง เราอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์ ณ ที่นั้นแล เรียกเธอมากล่าวว่า ‘อานนท์ กรุงราชคฤห์นารีนรมย์ ภูเขาคิชฌกูฏนารีนรมย์ อิทธิบาท ๔ ผู้ใดผู้หนึ่งเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว ส่งสมแล้ว พรารถดี ผู้นั้น เมื่อมุ่งหวังพึงดำรงอยู่ได้ ๑ กัปหรือเกินกว่า ๑ กัป อิทธิบาท ๔ ตถาคตเจริญ ทำให้มากแล้ว ทำให้ เป็นดุจยานแล้วทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว ส่งสมแล้ว พรารถดีแล้ว ตถาคต เมื่อมุ่งหวังพึงดำรงอยู่ได้ ๑ กัป หรือเกินกว่า ๑ กัป เมื่อตถาคตทำนิมิตที่ชัดแจ้ง ทำโอภาสที่ชัดเจนแม้อย่างนี้ เธอก็ไม่อาจจะรู้ทัน จึงไม่วิงวอนตถาคตว่า ‘ขอพระผู้มีพระภาคโปรดดำรงพระชนมาชีพอยู่ตลอดกัป ขอพระสุคตโปรดดำรงพระชนมาชีพอยู่ตลอดกัป เพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย’ ถ้าเธอวิงวอนตถาคต ตถาคตจะห้ามเธอเพียง ๒ ครั้ง พอครั้งที่ ๓ ตถาคตจะรับนิมิต เหตุนั้นแหละ อานนท์เรื่องนี้จึงเป็นความบกพร่องของเธอ เรื่องนี้เป็นความผิดของเธอ^๑

พุทธพจน์ข้างต้นนี้ แสดงอานุภาพของอิทธิบาทว่ามีมากมายถึงขั้นได้มรรค ผล ที่สำคัญในเรื่องนี้ หนึ่งในอิทธิบาท คือ ฉันทะ ที่นำพาให้ดำรงอยู่ได้ ๑ กัป หรือเกินกว่า ๑ กัป

^๑ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๙/๑๒๗.

ในখনวนสกุสูตร สันถัมมารพรม ได้กล่าวถึงการเจริญอิทธิบาท ๔ ประการว่า พวกเทพชั้นดาวดึงส์ผู้เจริญเข้าใจเรื่องนั้นว่าอย่างไร พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็นเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงบัญญัติอิทธิบาท ๔ ประการนี้ แม้ที่ทรงบัญญัติไว้อย่างดี ก็เพียงเพื่อเพิ่มพูนความสำเร็จเพื่อให้ชำนาญในเรื่องความสำเร็จ เพื่อพลิกแพลงให้เกิดความสำเร็จ อิทธิบาท ๔ ประการ ะไรบ้าง คือภิกษุในธรรมวินัยนี้ ๑. เจริญอิทธิบาท คือ ฉันทสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรสร้างสรรค์) ๒. เจริญอิทธิบาทคือวิริยสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์) ๓. เจริญอิทธิบาทคือจิตตสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์) ๔. เจริญอิทธิบาทคือวิมังสาสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความเพียรสร้างสรรค์)^๒

พุทธพจน์ข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็นเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงบัญญัติอิทธิบาท ๔ ประการนี้แล เพื่อเพิ่มพูนความสำเร็จ เพื่อให้ชำนาญในเรื่องความสำเร็จ เพื่อพลิกแพลงให้เกิดความสำเร็จ ในอดีตกาลได้มีสมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่งได้อิทธิวิธญาณหลายอย่าง เพราะเจริญ เพราะเพิ่มพูนอิทธิบาท ๔ ประการนี้ ในอนาคตกาลจักมี สมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่งได้อิทธิวิธญาณหลายอย่าง เพราะเจริญ เพราะเพิ่มพูนอิทธิบาท ๔ ประการนี้ ในปัจจุบันก็มีสมณะหรือพราหมณ์พวกหนึ่งได้อิทธิวิธญาณหลายอย่าง เพราะเจริญ เพราะเพิ่มพูนอิทธิบาท ๔ ประการนี้ พวกเทพชั้นดาวดึงส์ผู้เจริญเห็นฤทธิ์และอานุภาพเช่นนี้

พุทธพจน์ข้างต้นนี้ อิทธิบาท ๔ ซึ่งหนึ่งในอิทธิบาทนี้คือ ฉันทะ เป็นปัจจัยสร้างสมาธิให้สำเร็จเพื่อให้ชำนาญในเรื่องความสำเร็จ เพื่อพลิกแพลงให้เกิดความสำเร็จได้ฤทธิ์หลายอย่าง และป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดได้

เจโตศีลสูตร อุปมาฉันทสมาธิด้วยแม่ไก่ฟักไข่ ว่า ภิกษุ นั้น เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขารเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร มีความเพียรยั้งเป็นที่ ๕ ภิกษุผู้มีองค์ ๑๕ รวมทั้งความเพียรอันยิ่งยงอย่างนั้นนั้น ย่อมเป็นผู้ควรแก่ความเบื่อหน่ายยิ่ง ควรแก่การตรัสรู้ และควรแก่การบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม

ธรรมดว่า ไข่ ๘ ฟอง ๑๐ ฟอง หรือ ๑๒ ฟอง ที่แม่ไก่นอนกกไว้ อย่างดี ให้ความอบอุ่นอย่างสม่ำเสมอ ฟักแล้วอย่างดี แม้ว่าแม่ไก่นั้นจะไม่เกิดความปรารถนาอย่างนี้ว่า ‘ถ้าอย่างไร ขอลูกไก่เหล่านี้พึงใช้ปลายเล็บหรือจะงอยปาก เจาะทำลายเปลือกไข่ออกมาโดยสวัสดิภาพ’ ก็ตาม ถึงอย่างนั้นลูกไก่เหล่านั้น ก็ต้องเจาะทำลายเปลือกไข่ด้วยปลายเล็บหรือจะงอยปากออกมาโดยสวัสดิภาพได้ แม้ฉันทะ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีองค์ ๑๕^๓ รวมทั้งความเพียรอันยิ่งยงอย่างนี้ ก็ฉันทะเหมือนกัน^๔ จึงย่อมเป็นผู้ควรแก่ความเบื่อหน่ายยิ่ง

^๒ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๗/๒๑๘-๒๑๙.

^๓ คำว่า องค์ ๑๕ คือ มีการละกิเลสเครื่องตรึงจิตตุดจะปุ ๕ ประการ มีการตัดกิเลสเครื่องผูกใจ ๕ ประการมีอิทธิบาท ๔ ประการ และมีความเพียรอันยิ่ง ๑ รวมเป็น ๑๕ ประการ

^๔ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๘๙/๒๐๓.

ควรแก่การตรัสรู้ และควรแก่การบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม พระผู้มีพระภาคได้ตรัสสาธิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาสิตของพระผู้มีพระภาค ร่วมกันอนุโมทนาสาธุการ

สรุปว่า ฉันทะที่ในหมวดอิทธิบาทนี้มีอานุภาพสูง หากปฏิบัติให้ครบถ้วนกระบวนการแล้วจะส่งผลถึงมรรคผล นิพพานได้ และถือว่า ฉันทะนี้เป็นเบื้องต้น เป็นบาทของวิริยะ ความเพียร จิตตะ ความคิด ฝักใฝ่ใจรักที่จะทำสิ่งนั้น ๆ และวิมังสา ความไตร่ตรองเป็นโยนิโสมนสิการ ละเอียดรอบคอบ ไม่ประมาทนั่นเอง

๒.๒ ฉันทะในพระวินัยปิฎก

ผู้วิจัยได้ศึกษาฉันทะที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ในส่วนพระวินัยนี้ ได้แสดงไว้มากมายในประการที่สำคัญและง่ายต่อการศึกษารเรียนรู้และนำไปปฏิบัติ มีดังนี้

ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ปาจิตตยิกัมภ์ สหธรรมิกวรรค กัมมปฏิพาหนสิกขาบท นิทานวัตถุ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงฉันทะ (การยินยอม พร้อมใจ) นี้กับภิกษุทั้งหลายที่พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ประพฤตินิสมควร เมื่อสงฆ์กำลังทำกรรมแก่ภิกษุแต่ละรูป ได้พากันคัดค้าน ครั้งนั้น สงฆ์ประชุมกันด้วยกรรมยกิจบางอย่าง พวกภิกษุฉัพพัคคีย์มัวตัดเย็บจีวรอยู่ จึงได้มอบฉันทะให้ภิกษุรูปหนึ่งไปที่นั่น สงฆ์กล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย ภิกษุนี้อยู่ในกลุ่มภิกษุฉัพพัคคีย์มาเพียงรูปเดียว พวกเราจะทำกรรมแก่เธอ” แล้วได้ทำกรรมแก่ภิกษุฉัพพัคคีย์รูปนั้น ต่อมาภิกษุนั้นเข้าไปหาพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ถึงที่อยู่ พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ได้กล่าวกับภิกษุนั้นดังนี้ว่า “ท่าน สงฆ์ทำอะไร” ภิกษุนั้นตอบว่า “สงฆ์ทำกรรมแก่กระผมขอรับ” พวกภิกษุฉัพพัคคีย์กล่าวว่า “ท่าน พวกเราไม่ได้ให้ฉันทะเพื่อจะให้สงฆ์ทำกรรมแก่ท่าน ถ้าพวกเราทราบว่าจะทำกรรมแก่ท่าน ก็จะไม่ยอมให้ฉันทะไป”

บรรดาภิกษุผู้มั่งน้อย พากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า “ไฉนพวกภิกษุ ฉัพพัคคีย์เมื่อให้ฉันทะเพื่อกรรมที่ทำถูกต้องแล้วกลับตีเตียนในภายหลังเล่า” ครั้นภิกษุทั้งหลายตำหนิพวกภิกษุฉัพพัคคีย์โดยประการต่างๆ แล้วจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ^๕

ทรงประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบท ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ ทรงสอบถามพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทราบว่าพวกเธอให้ฉันทะเพื่อกรรมที่ทำถูกต้องแล้วกลับตีเตียนในภายหลังจริงหรือ” พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ทูลรับว่า “จริงพระพุทธเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงตำหนิว่า “โมฆะบุรุษทั้งหลาย ไฉนพวกเธอให้ฉันทะเพื่อกรรมที่ทำถูกต้องแล้ว กลับตีเตียนในภายหลังเล่าโมฆะบุรุษทั้งหลาย การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใสหรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย ฯลฯ” แล้วจึงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดง ดังนี้^๖ โทษของพระบัญญัติแสดงไว้ว่า ก็ภิกษุใดให้ฉันทะเพื่อกรรมที่ทำถูกต้องแล้ว กลับตีเตียนในภายหลังต้องอาบัติปาจิตตีย์^๗

^๕ วิ. มหา.(ไทย) ๒/๔๗๔/๕๗๑.

^๖ วิ. มหา.(ไทย) ๒/๔๗๔/๕๗๒.

^๗ วิ. มหา.(ไทย) ๒/๔๗๕/๕๗๒.

สิกขาบทวิภังค์ แสดงไว้ว่า คำว่า กัโตะ คือ ผู้ใด ผู้เช่นใดนี้ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า กัโตะ คำว่า ภิกษุ มีอธิบายว่า ชื่อว่าภิกษุ เพราะเป็นผู้ขอ ฯลฯ นี้ที่พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์เอาว่า ภิกษุ ในความหมายนี้ที่ชื่อว่า กรรมที่ทำถูกต้องได้แก่ อปโลกนกรรม ญัตติกกรรม ญัตติทุติยกรรม และญัตติจตุตถกรรม ที่สงฆ์ทำโดยธรรม โดยวินัย โดยสัตตสุตตสนัน นี้ชื่อว่ากรรมที่ทำถูกต้อง ภิกษุให้ฉันทะไป แล้วกลับตีเตียน ต้องอาบัติปาจิตตีย์^๘

บทภาษณีย์ แสดงไว้ว่า กรรมที่ทำถูกต้อง ภิกษุสำคัญว่าเป็นกรรมที่ทำถูกต้อง ให้ฉันทะไป แล้วกลับตีเตียน ต้องอาบัติปาจิตตีย์^๙

กรรมที่ทำถูกต้อง ภิกษุไม่แน่ใจ ให้ฉันทะไปแล้วกลับตีเตียน ต้องอาบัติทุกกฏ
กรรมที่ทำถูกต้อง ภิกษุสำคัญว่าเป็นกรรมที่ไม่ถูกต้อง ให้ฉันทะไปแล้วกลับตีเตียน ไม่
ต้องอาบัติ

กรรมที่ไม่ถูกต้อง ภิกษุสำคัญว่าเป็นกรรมที่ทำถูกต้อง ต้องอาบัติทุกกฏ

กรรมที่ไม่ถูกต้อง ภิกษุไม่แน่ใจ ต้องอาบัติทุกกฏ

กรรมที่ไม่ถูกต้อง ภิกษุสำคัญว่าเป็นกรรมที่ไม่ถูกต้อง ไม่ต้องอาบัติ^{๑๐}

อนาปัตติวาร แสดงไว้ว่า ภิกษุต่อไปนี้ไม่ต้องอาบัติ คือ

๑. ภิกษุรู้้อยู่ว่า “สงฆ์ทำกรรมไม่ชอบธรรม แยกกันทำ หรือทำแก่ภิกษุผู้ไม่ควรแก่กรรม”
จึงตีเตียน ๒. ภิกษุวิกลจริต ๓. ภิกษุต้นบัญญัติ^{๑๑}

สรุป คำว่า ฉันทะ จากพระวินัยข้างต้นนี้ หมายถึง การยินยอม มอบหมายให้ทำด้วยความ
เต็มใจ ถ้าผู้รับมอบนั้นไม่ได้รับมอบฉันทะมา ก็อาจจะทำอย่างไม่เต็มใจ ก็อยู่ในฐานะผู้ถูกบังคับ ผิน
ใจทำ จำใจทำ ตัวอย่าง พระบัญญัติแสดงไว้ว่า ก็ภิกษุใดให้ฉันทะเพื่อกรรมที่ทำถูกต้องแล้ว กลับตี
เตียนในภายหลังต้องอาบัติปาจิตตีย์

๒.๓ ฉันทะในพระอภิธรรมปิฎก

ผู้วิจัยได้ศึกษาฉันทะที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ในส่วนพระอภิธรรมปิฎกนี้ ได้แสดงไว้
มากมายในประการที่สำคัญและง่ายต่อการศึกษาเรียนรู้และนำไปปฏิบัติ มีดังนี้

พระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ ได้อธิบาย คำว่า อิทธิ มีอธิบายว่า ความสำเร็จ ความสำเร็จ
ด้วยดี กิริยาที่สำเร็จ กิริยาที่สำเร็จด้วยดี ความได้ ความได้เฉพาะ ความถึง ความถึงด้วยดี ความ
ถูกต้อง การทำให้แจ้ง ความเข้าถึงธรรมเหล่านั้นคำว่า อิทธิบาท มีอธิบายว่า เวทนาชั้น ๓ สัญญาชั้น ๓
สังขารชั้น ๓ และวิญญาณชั้น ๓ ของบุคคลผู้เป็นอย่างนั้นคำว่า เจริญอิทธิบาท มีอธิบายว่า ภิกษุเสพ
เจริญ ทำให้มากซึ่งธรรมเหล่านั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท เรื่องนี้ พระพุทธองค์ทรง
ตรัสไว้ในพระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ว่า อิทธิบาท ๔ คือ

^๘ วิ. มหา.(ไทย) ๒/๔๗๖ /๕๗๒.

^๙ วิ. มหา.(ไทย) ๒/๔๗๗ /๕๗๒.

^{๑๐} วิ. มหา.(ไทย) ๒/๔๗๗ /๕๗๓.

^{๑๑} วิ. มหา.(ไทย) ๒/๔๗๘ /๕๗๓.

๑. ฉันทิทธิบาท ธรรมที่เป็นเหตุประสบความสำเร็จ คือ ฉันทะ
๒. วิริยิทธิบาท ธรรมที่เป็นเหตุประสบความสำเร็จ คือ วิริยะ
๓. จิตติทธิบาท ธรรมที่เป็นเหตุประสบความสำเร็จ คือ จิตตะ
๔. วิมังสีทธิบาท ธรรมที่เป็นเหตุประสบความสำเร็จ คือ วิมังสา^{๑๒}

องค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ ในความหมายของพุทธศาสนานั้นมีการกล่าวเอาไว้อย่างมากมาย แต่หลักๆ แล้วจะมีความหมายความหมายที่เป็นแก่นแท้ในการปฏิบัติเพื่อให้เห็นชอบเพียง ๔ อย่าง ได้กล่าวถึง ดังนี้

๑. ฝึกในธรรมวินัยนี้เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทะสมาธิและปธานสังขาร
๒. ฝึกในธรรมวินัยนี้เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิและปธานสังขาร
๓. ฝึกในธรรมวินัยนี้เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิและปธานสังขาร
๔. ฝึกในธรรมวินัยนี้เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิและปธานสังขาร

โดยหลักการปฏิบัติ คือ ฉันทะ ความพอใจ การทำความพอใจ ความเป็นผู้ประสงค์จะทำ ความฉลาดความพอใจในธรรม นี้เรียกว่า ฉันทะ ฝึกผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดีเข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขารนี้ ด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า ประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร^{๑๓}

ฉันทิทธิบาท ฝึกเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วย ฉันทสมาธิและปธานสังขาร ฝึกผู้ทำ ฉันทะให้เป็นอธิบดีแล้วได้สมาธิ ได้เอาก็คคตาคิจิต นี้เรียกว่า ฉันทสมาธิ ฝึกผู้สร้าง ฉันทะ พยายามปรารภความเพียร ประครองจิต มุ่งมั่น เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น ฝึกผู้สร้าง ฉันทะ พยายามปรารภความเพียร ประครองจิต มุ่งมั่น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ฝึกผู้สร้าง ฉันทะ พยายามปรารภความเพียร ประครองจิต มุ่งมั่น เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ฝึกผู้สร้าง ฉันทะ พยายามปรารภความเพียร ประครองจิต มุ่งมั่น เพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภัยโยภาย ไพบูลย์ เจริญเต็มทีแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้น ธรรมเหล่านี้เรียกว่า ปธานสังขาร ประมวลย่อ ฉันทสมาธิและปธานสังขารเข้าเป็นอย่างเดียวกัน จึงนับได้ว่าฉันทสมาธิและปธานสังขาร ด้วยประการ ฉะนี้^{๑๔}

ในอภิธรรมภาษณีย์ ได้อธิบายฉันทิทธิบาท ว่า ฝึกเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขาร เจริญฉันทที่เป็นโลกุตตระซึ่งเป็นเหตุนำออกจากวิภวทุกขให้ถึงนิพพาน เพื่อละทิฏฐิ เพื่อบรรลุมุมิเบื้องต้น สัจจจากาม บรรลุปฐมฉันทที่เป็นทุกขาปฏิบัติหัตถาภิญา อยู่ในสมัยใด ในสมัยนั้น ฝึกผู้ชื่อว่าเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขาร

^{๑๒} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๕๗/๒๕๒.

^{๑๓} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๓๑-๔๔๓/๓๔๒-๓๔๗

^{๑๔} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๓๑/๓๔๒.

บรรดาสภาวะธรรมเหล่านั้น ฉันทะ ความพอใจ การทำความพอใจ ความเป็นผู้ประสงค์จะทำความฉลาด ความพอใจในธรรม นี้เรียกว่า ฉันทะ^{๑๕}

สรุป ฉันทะ ในพระอภิธรรมนั้น เป็นลักษณะกระบวนการสร้างความมุ่งมั่นเป็นประธานสังขาร เข้าสู่ภพอันภิญโญ ดังคำว่า ภิกษุสร้างฉันทะ พยายามปรารถนาความเพียร ประครองจิตมุ่งมั่น เพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภิญโญภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดแล้ว

๒.๔ ฉันทะจากนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยได้ทำการค้นคว้า ศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับฉันทะจากนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา จากการศึกษาเอกสารปรากฏว่า มีนักปราชญ์ ที่ได้รับการยกย่องจากบุคคลทั่วไปว่า เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ และนักวิชาการได้กล่าวถึง ฉันทะ ไว้หลายท่าน ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า ฉันทะ แปลว่า ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักใคร่สิ่งที่ทำและพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้นนอยากทำสิ่งนั้น ๆ ให้สำเร็จ อยากรู้ว่างานนั้นหรือสิ่งนั้นบรรลุจุดหมายง่าย ๆ ว่ารักงานและรักจุดหมายของงาน พุดให้ลึกลงไปทางธรรมว่าความรักความใฝ่ใจปรารถนาต่อภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้น ๆ ของงานนั้น อยากรู้ว่าสำเร็จผลตามจุดหมายที่ดียังนั้น เมื่อเห็นสิ่งนั้นหรืองานนั้นกำลังเดินหน้าไปสู่จุดหมายก็เกิดปกติเป็นความเอิบอิมใจ ครั้นสิ่งหรืองานที่ทำนั้นบรรลุจุดหมายก็รับโสมนัสเป็นความฉ่ำชื่นใจที่พร้อมด้วยความรู้สึกโปร่งโล่ง ผ่องใสเบิกบาน แผ่ออกไปเป็นอิสระไร้ขอบเขต ถ้าสามารถปลุกเร้าฉันทะให้เกิดอย่างแรงกล้าเกิดความรักในคุณค่าความดีงามความสมบูรณ์ของสิ่งนั้นหรือจุดหมายนั้นอย่างเต็มที่แล้ว คนก็จะทุ่มเทชีวิตและจิตใจอุทิศให้แก่สิ่งนั้นเมื่อรักแท้ก็มอบใจให้อาจถึงขนาดยอมสละชีวิตเพื่อสิ่งนั้นได้ เมื่อมีฉันทะนำแล้วก็ต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุดให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้นของงานนั้นไม่หวั่นพะวงกับสิ่งล่อเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลาย จิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่มั่นคงในการดำเนินสู่จุดหมาย เดินเรียบสม่ำเสมอ ไม่ชาน ไม่ส่าย ฉันทะสมาธิจึงเกิดขึ้น โดยนัยนี้และพร้อมกับประธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย^{๑๖}

ท่านกล่าวอีกว่า ถ้าใคร ๆ สามารถปลุกเร้าฉันทะให้เกิดขึ้นอย่างแรงกล้า เกิดความรักในคุณค่าความดีงามความสมบูรณ์ของสิ่งนั้นหรือจุดหมายนั้นอย่างเต็มที่แล้ว คนก็จะทุ่มเทจิตใจอุทิศให้แก่สิ่งนั้นเมื่อรักแท้ก็มอบใจให้อาจถึงขนาดยอมสละชีวิตเพื่อสิ่งนั้นได้ เจ้า ขุนนาง เศรษฐี พราหมณ์ คนหนุ่มสาวมากมายในพุทธกาลยอมสละวัง ทรัพย์สมบัติ และโลกามิสมากมายออกบวชได้ก็เพราะเกิดฉันทะในธรรมเมื่อใดระดับซาบซึ้งคำสอนของพระพุทธเจ้า แม้คนทั้งหลายที่ทำงานด้วยใจรักก็เช่นเดียวกัน เมื่อมีฉันทะนำแล้วก็ต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุด ให้ผลสำเร็จอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้นของงานนั้น ไม่หวั่นพะวงกับสิ่งล่อเร้า หรือผลตอบแทนทั้งหลาย จิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่คงเดินไปสู่จุดหมาย เดินเรียบสม่ำเสมอ ไม่ชาน ไม่ส่าย ฉันทะสมาธิจึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้ และพร้อมนั้นประธานสังขารคือความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย^{๑๗}

^{๑๕} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๔๕/๓๔๘.

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรมพุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๘๔๒ - ๘๔๔.

^{๑๗} อ่างแล้ว, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรมพุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**,

ผลงานงานเขียนของท่านพระธรรมปิฎก เรื่อง ธรรม กับ การทำงาน กล่าวถึง ฉันทะ ว่า ความใฝ่หาความรู้ ใฝ่สร้างสรรค์ ความชอบใจ ความยินดี มีความพอใจในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากรู้อยากเห็นให้สำเร็จ หรือให้บรรลุเป้าหมาย กล่าวว่ รักงานและรักจุดหมายของงานด้วย เป็น ความอยากและความต้องการอย่างหนึ่ง ซึ่งความอยากของฉันทะ จะทำให้เกิดความสุข ความชื่นชม เมื่อเห็นสิ่งหรืองานนั้นบรรลุความสำเร็จ ดังนั้น หากการทำงานมีจุดเริ่มต้นของ การทำงานเกิดขึ้นที่ใจ เมื่อใจรักงานก็อยากจะทำ เต็มใจที่จะทำงานนั้น ก็จะมีความต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุด ให้สำเร็จผลที่ ดีที่สุดในสิ่งนั้น โดยจะไม่พะวังกับสิ่งล่อใจหรือผลตอบแทนอื่นๆ จิตใจจะแน่วแน่ในการทำงาน ฉันทะ จึงไม่เป็นเพียงแคร์ักในงานที่ทำเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการอยากทำให้ดีด้วย นั่นคือ เมื่อจะทำ อะไรแล้วจะต้องทำให้ดีที่สุด ให้เรียบร้อยสมบูรณ์ ฉันทะจะเกิดการงานอย่างสม่ำเสมองานก็จะ สำเร็จได้ดีด้วยและมีความสมบูรณ์ในงาน^{๑๘}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึง ฉันทะ ว่าคือ ความพอใจรักใคร่ในสิ่ง นั้น ความพอใจ ในฐานะเป็นสิ่งที่ ตนถือว่า ดีที่สุด ที่มนุษย์เรา ควรจะได้ข้อนี้เป็นกำลังใจ อันแรก ที่ ทำให้เกิด คุณธรรม ข้อต่อไป ทุกข้อ^{๑๙}

พระเทพดิลก (ระแบบ ฐชิตญฺชาโณ) ได้กล่าวไว้ว่า ฉันทะ คือ ความพอใจ ในที่นี้ได้แก่ ความต้องการ ความใฝ่ใฝ่ใจรัก ที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอจากความมุ่งมั่นที่จะช่วยกันแก้ไขปัญหาความ ยากจน ปัญหาหนี้สินของชาวบ้าน ให้มีพออยู่พอกิน จึงได้รวมกลุ่มเสียสละเงินเพื่อความต้องการของ ชาวบ้านหนองลูกช้าง^{๒๐}

ผู้วิจัยได้ทำการค้นคว้า ศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ ฉันทะจากนักปราชญ์ทาง พระพุทธศาสนา จากการศึกษาเอกสารปรากฏว่า มีนักวิชาการที่ได้รับการยกย่องจากบุคคลทั่วไปว่า เป็นผู้มีความรู้ความสามารถได้กล่าวถึง ฉันทะ ไว้หลายท่าน ดังนี้

สมพร เทพสิทธา กล่าวถึง ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักที่จะทำ สิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลยิ่งขึ้นไป^{๒๑}

หน้า ๘๔๔.

^{๑๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมะกับการทำงาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๓.

^{๑๙} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ทำอย่างไรจึงจะเรียนเก่ง, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๙.

^{๒๐} พระเทพดิลก (ระแบบ ฐชิตญฺชาโณ), อธิบายหลักธรรมตามหมวดจากนวกวาท, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๖.

^{๒๑} สมพร เทพสิทธา, คุณธรรมและจริยธรรม, (กรุงเทพฯ: สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๙.

ณิชาภัทร เงินจัตุรัส กล่าวว่า ฉันทะ คือ ความรักความพอใจในหน้าที่การเรียนและการทำงานของตนที่ได้รับมอบหมายไม่ทำเพื่อสักแต่ว่าทำมีความทุ่มเทเพื่อหวังให้การเรียนนั้นออกมาได้เป็นที่ชื่นชอบและพอใจทั้งตนเองและผู้อื่นด้วย^{๒๒}

อัมพร หงษ์เจ็ด กล่าวว่า ฉันทะ คือความพอใจ รักใคร่ ชอบเต็มใจในการทำงานอยู่เสมอ (เป็นกลาง,เป็นกุศลหรืออกุศลก็ได้) และทุ่มเทความสามารถ ทุ่มเทชีวิตเพื่อให้งานนั้นสำเร็จและได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป มีความปรารถนาที่จะทำงานนั้นให้ดีที่สุด นั่นคือ มีกุศลฉันทะหรือธรรมฉันทะ กัตตุกัมมตาฉันทะ คือ ความต้องการที่จะทำ หรือความอยากทำให้ดี ซึ่งจะตรงข้ามกับกัตตมหาฉันทะ คือความอยากเสพ อยากได้ อยากเอา เพื่อตัวเป็นฝ่ายอกุศลและทุ่มเทความสามารถ ทุ่มเทชีวิตเพื่อให้งานนั้นสำเร็จและได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป มีความปรารถนาที่จะทำงานนั้นให้ดีที่สุด โดยไม่พะวงกับสิ่งล่อที่คอยเร้าอารมณ์ ให้หลงไปตามอำนาจหรือผลตอบแทนทั้งหลาย เป็นการทำงานที่มีจุดมุ่งหมายชัดเจน โดยมีความกระตือรือร้นที่จะค้นหาความจริงเป็นสิ่งดั่งงาม^{๒๓}

มยุรฉัตร ผิวอ่อนดี กล่าวว่า ฉันทะ คือ ความพอใจ ความมีใจรักในสิ่งเรียน สิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งนั้น อยากทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จ หรือสิ่งนั้นบรรลุถึงจุดหมาย และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป ซึ่งจะแสดงออกมามีด้วยการกระทำด้วยความเต็มใจ พอใจ และสนใจในสิ่งที่ตนกำลังกระทำอยู่ หรืองานที่ได้รับมอบหมายให้กระทำ เรียนและทำงานด้วยใจรัก^{๒๔}

ไพฑูรย์ สิ้นลารัตน์ กล่าวอธิบายฉันทะว่า คือ ความรัก ผู้บริหารควรมีความรัก ความพอใจในงานบริหาร รักในวิชาชีพ รักศิษย์ รักที่จะเห็นเพื่อนร่วมงานมีความเจริญก้าวหน้า และประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต การให้คำปรึกษา บริหารทำไปด้วยใจรักในวิชาชีพ ไม่ได้ทำไปเพราะพอให้เสร็จไป พอให้ผ่านไป เพราะเป็นหน้าที่^{๒๕}

บัญญัติ ท่าทอง กล่าวว่า ฉันทะ คือ การมีใจรักในสิ่งที่ทำ ใจที่รักอันเกิดจากความศรัทธา และเชื่อมั่นต่อสิ่งที่ทำ จึงจะเกิดผลจริงตามควร เราคงเคยได้ยินคำว่า "ขอฉันตามติจากประชุม" บ่อยๆ หรือ "มีฉันทะ ร่วมกัน" ก่อนเลิกการประชุมบางอันเป็นเหมือนสัญญาระหว่างกันว่าเราจะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ร่วมกันหรือละ เว้นบางสิ่งร่วมกัน ซึ่งความเข้าใจในข้อนี้คิดว่าถูกเพียงครั้งเดียว เพราะความหมายของ "ฉันทะ" นั้น ไม่ใช่แปลว่าเป็นสัญญาภาษากระต๊ากหรือสัญญาที่ให้ไว้กับมวลหมู่สมาชิกเท่านั้น หากแต่เป็นสัญญา ใจและเป็นใจที่ผูกพัน เป็นใจที่ศรัทธาและเชื่อมั่นต่อสิ่งนั้นอยู่เต็มเปี่ยม จึงจะเกิดความเพียรตามมา เปรียบได้กับนักวิจัยที่ศรัทธาและเชื่อมั่นในแนวคิดแนวปฏิบัติของ

^{๒๒} ณิชาภัทร เงินจัตุรัส, “การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔-๖ โรงเรียนวรรณรัตน์ศึกษาอำเภอเมืองจังหวัดขอนแก่น”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๓๔.

^{๒๓} อัมพร หงษ์เจ็ด, “การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในปฏิบัติงานของบุคลากร โรงพยาบาลหนองม่วงไข่ จังหวัดแพร่”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๑-๒๒.

^{๒๔} มยุรฉัตร ผิวอ่อนดี, “การประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ ในการเสริมสร้างเศรษฐกิจของ บ้านดอนมูล อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๗.

^{๒๕} ไพฑูรย์ สิ้นลารัตน์, **ความรู้คู่คุณธรรม**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๖๖.

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นซึ่งอาจมีมาก น้อยต่างกัน คงไม่มีใครบอกได้นอกจากตัวนักวิจัยเองและผลของงานที่เกิดขึ้นจริงเป็นที่ประจักษ์ต่อ สาธารณะชน การมีใจรัก ถือว่าสำคัญมาก ไม่ใช่ทำใจให้รักเพื่ออะไรสักอย่าง หรือ ห้ามใจไม่ให้รัก มัน ก็ยากยิ่งพอๆกัน เพราะรักดังกล่าวไม่ได้เกิดจากความรักความศรัทธาของเราจริงๆ ขึ้นทำไปก็มีแต่จะทุกข์ทรมานแม้จะได้บางสิ่งที่มุ่งหวังแล้วก็ตาม ประการสำคัญเป็นการแอบแฝงมาจากความคิดอื่น ศรัทธาอื่นหรือความเป็นอื่นที่เราพยายามหาเหตุและผลมาอธิบายว่า มันคือสิ่งเดียวกันเพื่อให้สามารถ ดำเนินไปได้หรือเพื่อให้ตัวเองสบายใจที่สุด แต่ถ้าเรามีใจศรัทธาอันแรงกล้าแล้ว พลังสร้างสรรค์ก็จะบังเกิดขึ้นกับเราอย่างมหัศจรรย์ทีเดียว^{๒๖}

ปรีชา ช่างขวัญยืน และวิจิตร เกิดวิศิษฐ์ ได้กล่าวถึงฉันทะ คือ ความพอใจในงานที่กระทำ หมายถึง การรักงานของตนหรือชอบงานของตน ไม่ว่าจะป็นงานในด้านใด อุปสรรคของฉันทะ คือ ความเบื่อหน่ายขาดความรักงาน หหมดกำลังใจ ท้อถอยแล้วทอดทิ้งงานกลายเป็นคนจับจด ทำอะไร ไม่สำเร็จ การแก้ไขต้องสร้างฉันทะให้เกิดขึ้นในใจ งานใดที่ไม่ชอบมาแต่ต้นก็พยายามศึกษาให้เข้าใจและพิจารณาผลได้ผลเสียของงานนั้นๆ ฉันทะก็จะเกิดขึ้น ถ้าเป็นงานใหญ่ก็ต้องยิ่งสร้างฉันทะให้เกิดขึ้นมากเป็นพิเศษ^{๒๗}

อมร โสภณวิเชษฐ์วงศ์ และกวี อิศริวรรธ ได้กล่าวถึงฉันทะ คือ ความพอใจในงานที่ทำ หมายถึงงานที่ทำนั้นเป็นสิ่งที่ตนชอบ เป็นความชอบหรือความพอใจที่มีอยู่แล้วเกี่ยวกับงาน แต่คนเราไม่ได้มีโอกาสทำงานที่ตนชอบเสมอไป งานในหน้าที่และงานที่จำเป็นต้องทาก็มีอยู่มาก งานเช่นนี้ ถ้าไม่มีความชอบมาแต่เดิม ก็ต้องสร้างความชอบ ความพอใจหรือแรงจูงใจในการทำงานขึ้น ความพอใจหรือแรงจูงใจนี้ เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นได้ ถ้าได้ศึกษาให้รู้งานนั้นอย่างละเอียด รู้วิธีทำงาน และจุดหมายของงานนั้น เป็นอย่างดีแล้ว เมื่อสร้างความพอใจในงานได้ และลงมือทำงานก็เท่ากับงานนั้นสำเร็จไปแล้วครึ่งหนึ่ง^{๒๘}

ปิ่น มุกข์กันต์ ได้กล่าวไว้ในบันทึกธรรม ฉบับสมบูรณ์ว่าฉันทะ คือ ความพอใจในงานที่ทำ หมายถึงความรักงานของตน ชอบงานของตน งานในที่นี้หมายถึงสิ่งที่เราทำ ผู้ใดมีงานอะไรแล้วมีความรักใคร่พอใจในงานนั้น เรียกว่า มีฉันทะ คนที่ขาดฉันทะ ไม่พอใจในงานของตนมักจะทำงานด้วยความเหน็ดเหนื่อยใจ และชอบทิ้งงานให้จับจดและคั่งค้าง”^{๒๙}

ปิ่น มุกข์กันต์ ได้อธิบายฉันทะ ไว้มงคลชีวิตภาค ๒ ไว้ดังนี้ ฉันทะจุดเริ่มต้นของการทำงานอยู่ที่ใจ ตามความเข้าใจของคนทั่วไปเอาการลงมือ เป็นการเริ่มต้นนั้นความจริงยังไม่ถูกแท้ ที่ถูกต้อง

^{๒๖} บัญชา ท่าทอง, “ศึกษาการใช้หลักอิทธิบาท ๔ พัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๕๘.

^{๒๗} ปรีชา ช่างขวัญยืน และวิจิตร เกิดวิศิษฐ์, หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส ๐๑๙ พระพุทธศาสนา สำหรับมัธยมศึกษาตอนต้น, ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๓๓, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๒๙.

^{๒๘} อมร โสภณวิเชษฐ์วงศ์ และกวี อิศริวรรธ, หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส๐๑๘- ส๐๑๙ พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐๒.

^{๒๙} ปิ่น มุกข์กันต์, บันทึกธรรม ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๙๔.

ลงใจ ก่อน ลงมือ พุดง่าย ๆ คือทำใจตัวเองเสียก่อนความมุ่งหมายคือให้ใจเกิดฉันทะ คือมีความรักงานหรือพอใจกับงานที่ทำเมื่อใจรักแล้ว จะทำได้ด้วยความเต็มใจ คืองานที่คนเราทำทุกอย่าง ไม่ว่าจะ เป็นงานสวน งานนา งานบวช งานเรียน งานแต่งงาน หรืองานย่อยๆ ลงไปอีก เช่น งานอ่านงานเขียน ก็ตาม มันมีจุดเริ่มต้นอยู่ สองจุด ต้องเอาใจเราวางไว้ให้มันถูกจุด จุดหนึ่งคือ ความเต็มใจ อีกจุด คือ ความจำใจ ไปข้างหน้า ไม่เหมือนกันถ้าใครขึ้นต้นงานด้วยความเต็มใจ ไปข้างหน้าก็จะพบความสำเร็จ สมใจ นี่ดีหรือชั่ว ยังไม่ได้ว่า ว่ากันเฉพาะทำสำเร็จหรือไม่สำเร็จเท่านั้น ถ้าขึ้นต้นด้วยความเต็มใจไปข้างหน้าก็สมใจ^{๓๐}

แสงอรุณ โปรงธุระ ได้กล่าวว่า ฉันทะ มีใจรัก คือ พอใจจะทำสิ่งนั้นและ ทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจการหรืองานที่ทำ มิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จๆ หรือเพียงเพราะอยากได้รางวัล หรือผลกำไรการใช้อิทธิบาท ๔ ที่ใช้เป็นพื้นฐานในส่วนที่เกี่ยวกับฉันทะว่า “ให้มีความพอใจ เรียกว่า ฉันทะ พอใจในการที่จะกระทำ พอใจในการที่จะศึกษาค้นคว้าให้เกิดความรู้ความเข้าใจ สิ่งใดที่เรารักเราพอใจ ก็มักจะทำสิ่งนั้นให้ดี แต่สิ่งใดเราไม่ชอบไม่ค่อยพอใจ ทำสิ่งนั้นก็ไม่ได้ดี คนที่เก่งในเรื่องอะไรก็ตาม ถ้าเราศึกษาดูแล้วก็จะพบความจริงข้อหนึ่งว่า คนนั้นเขาชอบมากในเรื่องนั้น ชอบมากในเรื่องนั้นจึงเก่งในเรื่องนั้น เพราะฉะนั้น เราจะต้องเพาะความพอใจในการที่จะปฏิบัติ ให้เกิดขึ้นในการที่พิจารณาตัวเองตักเตือนตนเองให้เกิดขึ้น อย่างนี้เรียกว่า เป็นฐานขั้นต้นที่เรามีไว้”^{๓๑}

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นทั้งแนวจากพระไตรปิฎกและนักปราชญ์มากมายอาจสรุปได้ว่า ฉันทะ คือ ความพอใจ รักใคร่ชอบเต็มใจ ใฝ่ใจ ความอยากในการทำงานอยู่เสมอ และทุ่มเทความสามารถ ชีวิตจิตใจ เพื่อทำงานนั้นให้ลุล่วงสำเร็จได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป มีความปรารถนาที่จะทำงานนั้นให้ดีที่สุด โดยไม่พะวงกับสิ่งล่อเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลาย ความพอใจ ความรักและความเต็มใจเป็นคุณธรรมสำคัญยิ่ง เพราะมีฉันทะในกิจการงานใด ถือว่าเป็นผู้เริ่มงานที่ดี ผู้เริ่มงานที่ดี ถือว่าทำงานสำเร็จไปแล้วครึ่งหนึ่ง การมีความรักการงานใดก็ทำงานนั้น พอใจที่จะทำการงานใด ก็ทำการงานนั้น และเก็บใจในการงานใด ก็ทำการงานนั้น ผลงานย่อมเกิดขึ้น หากไม่รักไม่เต็มใจ ไม่พอใจในการงาน ผลงานก็จะไม่บังเกิดประสิทธิผลรวมถึงบรรลุถึงมรรค ผล นิพพานอันภิญโญ ไพบุลย์ยิ่ง

สรุปท้ายบท

ฉันทะ ในพระสูตร มีอานุภาพ อานิสงส์ สามารถดำรงอยู่ได้ ๑ กัป หรือเกินกว่า ๑ กัป ฉันทะ เป็นปัจจัยสร้างสมาธิให้สำเร็จเพื่อให้ชำนาญในเรื่องความสำเร็จ เพื่อพลิกแพลงให้เกิดความสำเร็จ ฉันทะเป็นปัจจัยให้ได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต และป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดได้อุปมาลูกไก่ใช้ปากเจาะเปลือกไข่ออกมาได้

ฉันทะ ในพระวินัย เน้นการยินยอม เช่น ภิกษุฉัพพัคคีย์ในการตัดสินความ แต่ท่านกลับคำ พระพุทธเจ้าปรับอาบัติปาจิตตีย์ ฐานทำให้ศรัทธาไทยของผู้ที่เลื่อมใสแล้วตกไป

ฉันทะ ในพระอภิธรรม มุ่งไปสู่การทำให้ได้เอกัคคตาจิต ละทิฏฐิ บรรลุภูมิเบื้องต้น สงัดจากกาม บรรลุปฐมฌานที่เป็นทุกขาปฏิบัติพาทันธาภิญญา

^{๓๐} ปิ่น มุฑกัณท์, **มงคลชีวิต ภาค ๒**, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๗๑.

^{๓๑} แสงอรุณ โปรงธุระ, **พุทธศาสนา**, (กรุงเทพฯ : ฝ่ายเอกสารตำรา สำนักส่งเสริมวิชาการ สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๓๙), หน้า ๒๒๘.

ส่วนนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาให้หลักฉันทะว่า ความพึงพอใจที่จะทำในสิ่งที่ดี จะละ
ในสิ่งที่เป็นบาปอกุศล รวมถึงงานใดที่ไม่ชอบมาแต่ต้นก็พยายามศึกษาให้เข้าใจและพิจารณาผลได้
ผลเสียของงานนั้นๆ ฉันทะก็จะเกิดขึ้น ถ้าเป็นงานใหญ่ก็ต้องยิ่งสร้างฉันทะให้เกิดขึ้นมากเป็นทวีคูณ

บทที่ ๓

บุคคลตัวอย่างที่ใช้หลักฉันทะประสบผลสำเร็จ

การวิจัยบทนี้ เป็นการศึกษาหลักฉันทะที่จากบุคคลตัวอย่างทั้งสมัยพุทธกาล หลังพุทธกาลรวมถึงนักปราชญ์บัณฑิตในปัจจุบัน ที่ดำเนินชีวิตปฏิบัติหน้าที่ประสบผลสำเร็จโดยอาศัยหลักธรรมอิทธิบาทข้อ ฉันทะ และตบวัตตอุปประสงค์ข้อ ๒ ดังนี้

๓.๑ พระอริยสงฆ์ในฐานะบุคคลตัวอย่างผู้มีฉันทะสมัยพุทธกาล ได้แก่

๓.๑.๑ พระอัญญาโกณฑัญญะ

๓.๑.๒ พระวัปปะ

๓.๑.๓ พระภัททิยะ

๓.๑.๔ พระมหานามะ

๓.๑.๕ พระอัสสชิ

๓.๑.๖ พระสารีบุตร

๓.๑.๗ พระโมคคัลลานะ

๓.๑.๘ พระมหากัสสปะ

๓.๑.๙ พระอานนท์

๓.๑.๑๐ พระยสสะ

๓.๑.๑๑ พระนันทกะ

๓.๑.๑๒ พระมหากัจจายนะ

๓.๒ บุคคลตัวอย่างผู้มีฉันทะหลังพุทธกาล ได้แก่

๓.๒.๑ พระเจ้าอชาตศัตรู

๓.๒.๒ พระเจ้าอโศกมหาราช

๓.๓ พระสงฆ์และบุคคลตัวอย่างผู้มีฉันทะสมัยปัจจุบัน ได้แก่

๓.๓.๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙

๓.๓.๒ พระพรหมคุณาภรณ์

๓.๓.๓ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี

๓.๔ นักเรียนตัวอย่างผู้ใช้ฉันทะ ได้แก่

๓.๔.๑ เด็กหญิงชนากานต์ จอมถึก

๓.๔.๒ เด็กชายศิวตล รมโพธิ์สี

๓.๑ บุคคลตัวอย่างสมัยพุทธกาล

ผู้วิจัยได้กำหนดพระอริยสงฆ์ในฐานะบุคคลตัวอย่างที่ใช้ฉันทะ ในการดำเนินชีวิตและปฏิบัติหน้าที่การงานประสบผลสำเร็จในชีวิตและช่วยสังคมในการเรียนรู้สามารถนำไปแก้ปัญหาชีวิตและสังคมได้จากหลักฐานทางเอกสารอนุพุทธประวัติ ๘๐ องค์^๑ ดังนี้

๓.๑.๑ พระอัญญาโกณฑัญญะ ผู้มีเอตทัคคะทางรัตตัญญู

พระอัญญาโกณฑัญญะ พระอรหันต์ตัวอย่างที่ใช้หลักฉันทะในการปฏิบัติธรรมเพื่อการพ้นทุกข์ ท่าน เป็นบุตรพราหมณ์มหาศาลในบ้านพราหมณ์ชื่อว่า โทณวัตถุ ไม่ห่างไกลจากกรุงกบิลพัสดุ์ เดิมชื่อว่า “โกณฑัญญะ” เมื่อเจริญวัยขึ้นได้ศึกษาเล่าเรียนจบไตรเพทและรู้ลักษณะมนต์คือตำราทายลักษณะ คราวเมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาประสูติใหม่ได้ประมาณ ๕ วัน พระเจ้าสุทโธทนะตรัสให้เชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คนมาเลี้ยงโภชนาหาร ในการพิธีทำนายพระลักษณะตามพระราชประเพณี แล้วเลือกพราหมณ์ ๘ คน จากพราหมณ์พวกนั้น ให้เป็นผู้ตรวจและทำนายลักษณะ ครั้งนั้นโกณฑัญญะพราหมณ์ยังเป็นหนุ่ม ได้รับเชิญในการนี้ด้วย ทั้งนี้ได้รับเลือกเข้าในจำพวกพราหมณ์ ๘ คน แต่เป็นผู้ที่มีอายุกว่าเพื่อน พราหมณ์ ๗ คน ตรวจลักษณะแล้วทำนายคติแห่งพระมหาบุรุษเป็น ๒ ทางว่า ถ้าอยู่ครองฆราวาส จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าเสด็จออกทรงผนวชจักได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นศาสดาเอกในโลก

ครั้นมหาบุรุษเสด็จออกทรงผนวชแล้วและกำลังบำเพ็ญทุกกรกิริยาอยู่ โกณฑัญญะพราหมณ์ได้ทราบข่าว จึงชวนพราหมณ์อีก ๔ คน คือ วัปปะ ๑ ภัททิยะ ๑ มหานามะ ๑ อัสสชิ ๑ รวมเป็น ๕ ซึ่งเรียกว่าปัญจวัคคีย์ ออกบวชติดตามพระมหาบุรุษคอยปฏิบัติอยู่ทุกเช้าค่ำด้วยหวังว่า ถ้าพระองค์ได้บรรลุธรรมใด จักเทศนาสั่งสอนให้บรรลุธรรมนั้นบ้าง

เมื่อพระมหาบุรุษได้ตรัสรู้แล้ว ทรงดำริหาคนที่รับพระธรรมเทศนานาที่แรก ในชั้นต้นทรงระลึกถึงอาหารดาบสกาลามโคตร และอุททกดาบสรามบุตร ซึ่งพระองค์ได้เคยไปพำนักอาศัยศึกษาในลัทธิของท่าน แต่ท่านทั้ง ๒ ได้สิ้นชีพไปก่อนแล้ว ในลำดับนั้นทรงระลึกถึงพวกปัญจวัคคีย์ ภิกษุทั้ง ๕ ที่เคยอุปฐากพระองค์มา ครั้นทรงพระดำริอย่างนี้แล้ว จึงเสด็จพุทธดำเนินไปสู่อสิปตมฤคทายวัน เพื่อแสดงปฐมเทศนา

ภิกษุปัญจวัคคีย์ ตั้งใจฟังพระธรรมเทศนา ที่พระองค์จะตรัสเทศนาสั่งสอนสืบต่อไป สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสพระปฐมเทศนา ประกาศพระสัมมาสัมโพธิญาณแก่ภิกษุปัญจวัคคีย์ ซึ่งมีนามว่า ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ฯ ในที่สุดแห่งพระธรรมเทศนา ธรรมจักขุ ดวงตาคือปัญญา อันเห็นธรรมได้บังเกิดขึ้นแก่โกณฑัญญะว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับเป็นธรรมดา” ธรรมจักขุในที่นี้ได้แก่พระโสดาปัตติมรรค เรียกท่านผู้ที่ได้บรรลุว่า พระโสดาบัน ฯ

^๑ คณาจารย์โรงพิมพ์เสียงเสียงเจริญ, อนุพุทธประวัติ ๘๐ องค์, (พระนคร : โรงพิมพ์เสียงเสียงเจริญ, ๒๕๔๓), หน้า ๙-๑๒.

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่าคุณโกณฑัญญะได้เห็นธรรมแล้ว แต่ยังติดชั้น ๕ อยู่ พระองค์ทรงเปล่งพระอุทานว่ายังติดชั้น ๕ อยู่ ก็หลุดพ้นจากชั้น ๕ ในเวลาต่อมา พระองค์ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอควรเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณทั้งสิ้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา นี่แหละภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับเมื่อเห็นอย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายในรูป เวทนา สัญญา สังขารวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายก็คลายความยินดี เมื่อคลายความยินดีก็หลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นก็รู้ว่าหลุดพ้น ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นก็ชื่นชมยินดี ขณะที่ตรัสอยู่นั้นภิกษุ ๖๐ องค์ ก็ได้สำเร็จพระอรหัต พระองค์จึงเปล่งอุทานว่า “อัญญาสิ วต โภ โกณฑัญโญ อัญญาสิ วต โภ โกณฑัญโญ” แปลว่า โภณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ ๆ เพราะอาศัยคำว่า “อัญญาสิ” จึงได้คำนำหน้านามของท่านว่า “อัญญาโกณฑัญญะ” ตั้งแต่กาลนั้นมาอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมแล้ว จึงได้ทูลขออุปสมบทในพระธรรมวินัยของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ทรงอนุญาตให้เป็นพระภิกษุด้วยพระวาจาว่า “ท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด

ผลสัมฤทธิ์แห่งฉันทะนี้ ท่านพระอัญญาโกณฑัญญะได้รับพระพุทธานุญาตเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ด้วยพระจาเชนนั่นเป็นองค์แรก ๆ พระองค์จึงตรัสเทศนาเป็นทางอบรมวิปัสณาเพื่อวิมุตติ อันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันมีนามว่า “อานัตตลักขณสูตร” ในที่สุดแห่งพระธรรมเทศนาจิตของท่านทั้ง ๕ ก็หลุดพ้นจากกิเลสอาสวะ ไม่ถือมั่นด้วยอุปทาน ท่านได้เป็นพระอรหันตชีนาสพ ประพฤติจบพรหมจรรย์ในพระธรรมวินัยนี้

จากการศึกษาประวัติของพระอัญญาโกณฑัญญะและคณะของท่าน พบว่าท่านเป็นบุคคลตัวอย่างสมัยพุทธกาล ท่านมีฉันทะ ความพอใจ เลื่อมใสในการบำเพ็ญทุกกรกิริยาของมหาบุรุษ จากนั้น ท่านถอนตัวออกมา แต่เมื่อมหาบุรุษได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ยอมรับฟังพระธรรมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร เพื่อการพ้นทุกข์ ท่านปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าทุกขั้นตอนด้วยฉันทะ จนได้ดวงตาเห็นธรรมแล้วจึงได้ทูลขออุปสมบทในพระธรรมวินัยของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การอุปสมบทอย่างนี้เรียกว่า เอหิภิกขุอุปสัมปทา ๆท่านได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาว่า เป็นยอดเยี่ยมกว่าภิกษุทั้งหลายผู้รัตตัญญู และเป็นกำลังเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบมา

๓.๑.๒ พระวิปัส

พระวิปัส พระอรหันต์ตัวอย่างที่ใช้ฉันทะในการปฏิบัติธรรม ท่านเป็นบุตรพราหมณ์ในกรุงกบิลพัสดุ์ คราวเมื่อพระมหาบุรุษประสูติใหม่ พราหมณ์ผู้บิดาของท่านได้ถูกเชิญเลี้ยงโภชนาหารในพระราชพิธีทำนวยพระลักษณะ ได้เห็นพระมหาบุรุษมีลักษณะถูกต้องตามตำราลักษณะพยากรณ์ศาสตร์ จึงมีความเคารพในพระองค์เป็นอันมาก แต่ไม่มีความหวังในการที่จะเห็นพระองค์ ในเมื่อจะถึงคราวเป็นเช่นคำพยากรณ์ จึงได้สั่งบุตรของตนไว้ว่า เมื่อพระมหาบุรุษเสด็จออกทรงผนวชเมื่อใด ให้ออกบวชติดตามเมื่อนั้น ครั้นเมื่อพระมหาบุรุษเสด็จออกทรงผนวชแล้ว และกำลังบำเพ็ญทุกกรกิริยาอยู่ ท่านพระวิปัสพร้อมด้วยพราหมณ์ ๔ คน มีโกณฑัญญะพราหมณ์เป็นหัวหน้า จึงพากันออกบวชตามเสด็จพระมหาบุรุษ คอยอยู่เฝ้าปฏิบัติทุกเช้าค่ำ ด้วยหวังว่าพระองค์ได้บรรลุธรรมใด จักทรงสั่งสอนให้ตนได้บรรลุธรรมนั้นบ้าง ๆ

พระวโปะ เมื่อเห็นพระองค์ทรงละทุกกรกิริยาที่ทรงประพฤติมาแล้วเป็นเวลา ๖ ปี จึงมีความเห็นร่วมกันว่า พระองค์คลายความเพียรเวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมากในกามคุณเสียแล้ว คงจะไม่ได้บรรลุธรรมพิเศษอันใดอันหนึ่ง จึงมีความเบื่อหน่ายคลายความเคารพนับถือพากันไปอยู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี เมื่อพระมหาบุรุษ ทรงบำเพ็ญเพียรทางใจได้ตรัสรู้แล้ว จึงเสด็จไปโปรดปรานพระธรรมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตรในวันเพ็ญเดือนอาสาฬหมาส ในลำดับนั้นทรงตรัสปกิณณกเทศนา ในเมื่อจบเทศนานั้น พระวโปะ ได้ดวงตาเห็นธรรม คือได้บรรลุโสดาปัตติผล จึงได้ทูลขอบรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัย พระองค์ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุ ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา

เมื่อพระวโปะ มีอินทรีย์แก่กล้าแล้ว ได้ฟังเทศนาอนัตตลักขณสูตรก็ได้สำเร็จพระอรหัตผลเป็นพระอเสขบุคคล ท่านได้ช่วยเป็นกำลังพระบรมศาสดาประกาศพระศาสนาคราวแรกองค์หนึ่ง เมื่อท่านดำรงอายุอยู่พอสมควรแก่กาล แล้วก็ดับขันธปรินิพพาน ในอรรถกถาตติยสามนตร์ ๒๖ ว่าการได้ดวงตาเห็นธรรมของท่านทั้ง ๔ ต่อไปนี้ ไม่ได้พร้อมกัน ได้คนละวัน คือ วันปาฏิพัช วันค้ำหนึ่ง ท่านพระวโปะได้ดวงตาเห็นธรรม วันที่ ๒ ท่านภัททิยะ วันที่ ๓ ท่านพระมหานามะ วันที่ ๔ ท่านพระอัสสชิ วันที่ ๕ เป็นวันแสดงอนัตตลักขณสูตร^๒

จากการศึกษาประวัติของพระวโปะ ท่านมีฉันทะที่จะทำอินทรีย์ให้แก่กล้า มีความพอใจเลื่อมใสในพระบรมศาสดา ได้ฟังพระธรรมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ได้ดวงตาเห็นธรรม ได้บรรลุโสดาปัตติผล จึงได้ทูลขอบรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยพระองค์ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุ ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา และเป็นกำลังเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบมา

๓.๑.๓ พระภัททิยะ

ท่านพระภัททิยะ พระอรหันต์ตัวอย่างที่ใช้หลักฉันทะในการปฏิบัติธรรม ท่านมีชาติภูมิอยู่ในเมืองกรุงกบิลพัสดุ์ เป็นบุตรพราหมณ์คนหนึ่งในจำพวกพราหมณ์ ๑๐๘ คนเมื่อถูกเชิญเลี้ยงโภชนาหาร ในการพิธีทำนายพระลักษณะพระมหาบุรุษ ท่าน ดำริเห็นร่วมกันว่า บรรพชาของพระมหาบุรุษจักไม่เลวทรามเสื่อมเสียประโยชน์ คงจะอำนวยประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นด้วย ดำริอย่างนี้แล้วจึงพากันออกบวชติดตามเสด็จ คอยเฝ้าอุปัฏฐากทุกค่าเช้า ด้วยหวังว่าถ้าพระองค์ได้บรรลุธรรมวิเศษแล้วจักสั่งสอนตนให้บรรลุธรรมบ้าง ฯ

พระภัททิยะ เมื่อพระพุทธรองค์ตรัสรู้แล้ว ได้เสด็จไปโปรดปรานพระธรรมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตรเป็นปฐมเทศนา แต่หาได้สำเร็จมรรคผลอะไรเพราะเทศนานั้นไม่ ต่อมาได้ฟังปกิณณกเทศนาที่พระองค์ตรัสสอน ท่านพร้อมด้วยพระวโปะได้บรรลุโสดาปัตติผล จึงได้ทูลขอบรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัย พระองค์ก็ทรงรับให้เป็นภิกษุด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา เมื่อมีอินทรีย์แก่กล้าแล้ว ได้ฟังพระธรรมเทศนา อนัตตลักขณสูตร ก็มีจิตพ้นจากอาสวะ ไม่ถือนันด้วยอุปาทาน ได้เป็นพระอรหันตศิณาสพประพฤติจบพรหมจรรย์ในพระธรรมวินัยนี้ ท่านได้ช่วยเป็นกำลัง

^๒ อ้างแล้ว, คณาจารย์โรงพิมพ์เลี้ยงเชิงจงเจริญ, อนุพุทธประวัติ ๘๐ องค์, หน้า ๑๓.

พระบรมศาสดาประกาศพระศาสนาคราวแรกองค์หนึ่ง เมื่อดำรงอายุสังขารอยู่พอสมควรแก่กาลแล้วก็
 ดับขันธปริณิพพาน^๓

จากการศึกษาประวัติของพระวัปปะ พบว่าท่านเป็นบุคคลตัวอย่างสมัยพุทธกาล ท่านมี
 ฉันทะ ความพอใจ เลื่อมใสในพระบรมศาสดาที่จะออกบวชร่วมกับสหายอีก ๔ คน ท่านได้ฟังพระ
 ธรรมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตรา ได้ดวงตาเห็นธรรม จึงได้ทูลขอบรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัย
 พระองค์ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุ ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา และเป็นกำลังหลักเผยแผ่
 พระพุทธศาสนาสืบมา

๓.๑.๔ พระมหานามเถระ

พระมหานามะ พระอรหันต์ตัวอย่างที่ใช้หลักฉันทะในการปฏิบัติธรรม ท่านเกิดในสกุล
 พราหมณ์ ในกบิลพัสดุ์นคร ท่านถูกเชิญเลี้ยงโภชนาหารในการพิธีทำนายพระลักษณะ จึงได้มีความ
 เคารพนับถือและเชื่อในพระองค์เป็นอันมาก ท่านออกบวชพร้อมด้วยพราหมณ์อีก ๔ คน มีโกณ
 ทััญญพราหมณ์เป็นหัวหน้า

ท่านมีฉันทะอย่างมาก พบได้ว่า เมื่อพุทธองค์ได้ตรัสรู้แล้ว ได้เสด็จไปตรัสเทศนาธัมมจัก
 กัปปวัตตนสูตรและทรงตรัสปกิณณกเทศนา ในวาระที่ ๔ พระอัสสชิได้ดวงตาเห็นธรรม จึงได้ทูลขอ
 บรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัย พระองค์ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา
 ภายหลังได้ฟังเทศนาอนัตตลักขณสูตร ก็ได้สำเร็จพระอรหันต์ตผล เป็นอเสขบุคคล และเป็นกำลัง
 เผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบมา

๓.๑.๕ พระอัสสชิเถระ

พระอัสสชิ พระอรหันต์ตัวอย่างที่ใช้หลักฉันทะในการปฏิบัติธรรม ท่านเป็นบุตร
 พราหมณ์มหาศาล ในกบิลพัสดุ์นคร ท่านออกบวชตามพระมหาบุรุษ ตั้งแต่นั้นมา ท่านมีความเคารพ
 นับถือและเชื่อในพระองค์มาก คอยให้ถึงสมัยเช่นนั้นอยู่ ท่านได้ทราบข่าวจึงพร้อมด้วยพราหมณ์ ๔
 คน มีโกณทััญญะพราหมณ์เป็นหัวหน้า พากันออกบวชตามเสด็จ ฝ่าปฏิบัติอยู่ทุกเช้าค่ำ

พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญเพียรทางใจ ได้ตรัสรู้แล้วจึงเสด็จไปตรัสเทศนาธัมมจักกัปปวัตตน
 สูตรและลำดับนั้นทรงตรัส ปกิณณกเทศนา ท่านได้สดับเทศนานั้นในวาระที่ ๒ ท่านได้ดวงตาเห็น
 ธรรม จึงได้ทูลขอบรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัย พระองค์ทรงรับให้เป็นภิกษุด้วยวิธี
 เอหิภิกขุอุปสัมปทา ครั้นกาลต่อมาได้ฟังอนัตตลักขณสูตรที่พระองค์ทรงแสดงในลำดับปกิณณก
 เทศนานั้น ท่านพร้อมด้วยพระภิกษุอีก ๔ รูป คือ โกณทััญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ ได้บรรลุเป็น
 พระอรหันต์ตผลเป็นพระอเสขบุคคลก่อนพระอริยสะวกทั้งหมด

ครั้นเมื่อพระพุทธองค์ทรงส่งสาวกออกไปประกาศพระศาสนาในตอนปฐมกาล ท่านองค์
 หนึ่งซึ่งอยู่ในจำนวนนั้น ได้ช่วยเป็นกำลังประกาศพระศาสนาในนานาชนบท ปรากฏว่าท่านเป็นผู้
 เฉลียวฉลาด รู้จักประมาณตน ไม่โอ้อวดหรือเย่อหยิ่ง กิริยามารยาทเป็นที่น่าเลื่อมใส ในเมื่อพระบรม
 ศาสดาประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันในกรุงราชคฤห์ อุปติสสปริพาชกเดินมาแต่สำนักของปริพาชกได้

^๓ อ่างแล้ว, คณาจารย์โรงพิมพ์เลี้ยงเชิงจงเจริญ, อนุพุทธประวัติ ๘๐ องค์, หน้า ๑๔.

เห็นท่านเข้าเกิดความเลื่อมใส จึงขอให้ท่านแสดงธรรมให้ฟัง ท่านกล่าวว่าผู้มีอายุ เราเป็นคนใหม่ บวชยังไม่นาน เพิ่งมายังพระธรรมวินัย ไม่อาจแสดงธรรมแก่ท่านโดยกว้างขวางเราจักกล่าวแก่ท่าน โดยย่อพอรู้ความ แล้วท่านก็แสดงธรรมแก่อุปติสสปริพาชกพอเป็นเลา ๆ ความว่า “ธรรมเหล่าใด เกิดแต่เหตุ พระศาสดาทรงแสดงเหตุของธรรมนั้น และความดับแห่งธรรมนั้น พระศาสดาทรงสั่งสอน อย่างนี้” อุปติสสปริพาชกได้ฟังก็ได้ดวงตาเห็นธรรม แล้วท่านได้ชักนำไปเฝ้าสมเด็จพระบรม ศาสดา ภายหลังปรากฏว่าอุปติสสปริพาชกอุปสมบทในพระพุทธศาสนา มีนามว่าพระสารีบุตรเป็น พระอัครสาวกฝ่ายขวา จัดว่าท่านอัสสชิได้ศิษย์สำคัญองค์หนึ่ง ท่านดำรงอายุสังขารพอสมควรแก่ กาลเวลาแล้วก็ดับขันธปรินิพพาน^๔

จากการศึกษาประวัติของพระอัสสชิ พบว่าท่านเป็นบุคคลตัวอย่างสมัยพุทธกาล ท่านมี ฉันทะปฏิบัติธรรมจนพันทุกข์ มีความพอใจ เลื่อมใสในพระบรมศาสดา ได้ฟังพระธรรมเทศนาธัมมจัก กัปปวัตตนสูตร ได้ดวงตาเห็นธรรม จึงได้ทูลขอบรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยพระองค์ทรงอนุญาต ให้เป็นภิกษุ ด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ครั้นกาลต่อมาได้ฟังอานตตลักขณสูตรที่พระองค์ทรงแสดงใน ลำดับปกิณณกเทศนานั้น ท่านพร้อมด้วยสหายอีก ๔ รูป ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ผลเป็นพระอเสช บุคคลก่อนพระอริยสะวกทั้งหมด ท่านได้ช่วยเป็นกำลังประกาศพระศาสนาในนานาชนบท

๓.๑.๖ พระสารีบุตร ผู้มีเอตทัคคะทางปัญญา

พระสารีบุตร พระอรหันต์ตัวอย่างที่ใช้หลักฉันทะในการปฏิบัติธรรม ท่านเกิดในตระกูล อุปติสสะเป็นวรรณะพราหมณ์ที่หมู่บ้านอุปติสสะ เมืองนาลันทา บิดาเป็นนายบ้านชื่อวังคันตะ มารดา ชื่อสารี พระสารีบุตร มีชื่อเดิมคือ อุปติสสะ ด้วยเหตุที่ว่าท่านเป็นบุตรคนแรกของหัวหน้าบ้านอุปติสสะ คาม ดังนั้น บรรดาญาติและชาวบ้านทั้งหลายจึงเรียกท่านตามชื่อบ้าน ส่วนชื่อสารีบุตร ได้รับมาจากการเรียกขานที่หลังโดยเพื่อนร่วมประพบัติพรหมจรรย์ โดยเรียกตามชื่อมารดา คือนางสารี และท่านเองเป็นบุตรของนางสารี เมื่อนำมารวมกันจึงได้นามว่า สารีบุตร แปลว่า บุตรของนางสารี

พระสารีบุตรท่านมีฉันทะอย่างหนึ่งที่นำศึกษา คือ วันหนึ่งพระอัสสชิออกบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ พระสารีบุตรเดินผ่านไปพบท่านระหว่างทาง เกิดความเลื่อมใสในจริยวัตรของพระอัสสชิ จึงถามถึงอาจารย์ของท่านพร้อมกับร้องขอให้ท่านแสดงธรรมให้ฟัง พระอัสสชิ แสดงธรรมมีใจความย่อว่า “ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุและความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระตถาคตมีปกติตรัสธรรมอย่างนี้”

เมื่อพระอัสสชิได้ฟังธรรมบทนี้แล้วก็บรรลุเป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน เมื่อท่านได้ ดวงตาเห็นธรรมแล้วจึงไปกล่าวธรรมบทนั้นให้กับท่าน โกลิตะ ผู้เป็นสหายฟัง จากนั้นท่านทั้งสองจึง พากันไปเฝ้าพระบรมศาสดา แล้วไปลาอาจารย์สัณฺฑชัยปริพาชก เพื่อขอบวชเป็นพระภิกษุ ในธรรม วินัยของพระสมณะโคตม พระพุทธองค์ทรงอนุญาตโดยให้เป็นพระภิกษุด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา จากนั้นท่านได้ชื่อใหม่โดยเพื่อนสหพรหมจารีในพระธรรมวินัยเรียกชื่อท่านว่า สารีบุตร^๕ นับแต่

^๔ อ่างแล้ว, คณาจารย์โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ, อนุพุทธประวัติ ๘๐ องค์, หน้า ๑๖-๑๗.

^๕ ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/๑๔๑-๓๗๑/๒๖-๕๘.

อุปสมบทแล้ว ๑๕ วัน จึงได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ด้วยได้ฟังเทศนาเวทนา ปรีคคหสูตร ครั้นได้บรรลุอรหันต์ ปรากฏเป็นผู้เฉลียวฉลาด ได้เป็นกำลังใหญ่ของพระศาสดาในการประกาศพระพุทธศาสนา และเป็นอัครสาวกเบื้องขวาของพระองค์ พระองค์ทรงยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในปัญญา^๖ พระสารีบุตรท่านยังมีคุณความดีที่พระองค์ยกย่องอีกเป็นหลายสถานะจะยกมากล่าวแต่ที่สำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้

๑. ทรงยกย่องว่า พระสารีบุตรเป็นผู้มีปัญญาอนุเคราะห์เพื่อนบรรพชิตด้วยกัน เรื่องนี้ฟังมีชักต้ออย่าง เมื่อครั้งพระบรมศาสดาเสด็จประทับอยู่เมืองเทวหะ ภิกษุพากันเข้าไปเฝ้าพระองค์ ทูลลาจะไปปัจฉาภุมิชนบท พระองค์ตรัสให้ไปลาพระสารีบุตรก่อน เพื่อท่านพระสารีบุตรจะได้แนะนำสั่งสอนในการไปของพวกเธอจะได้ไม่เกิดความเสียหาย

๒. ทรงยกย่องพระสารีบุตรเป็นเป็นคู่กับพระโมคคัลลานะ เช่น ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายคบกับสารีบุตรและโมคคัลลานะเถิด สารีบุตร เปรียบเหมือนมารดาผู้ให้เกิด โมคคัลลานะเปรียบเหมือนนางนมผู้เลี้ยงทารกที่เกิดแล้วนั้น สารีบุตรยอมแนะนำให้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล โมคคัลลานะแนะนำให้ตั้งอยู่ในคุณเบื้องบนที่สูงกว่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงยกย่องว่าพระสารีบุตรเป็นอัครสาวกฝ่ายขวาพระโมคคัลลานะเป็นฝ่ายซ้าย

๓. มีคำยกย่องพระสารีบุตรอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า “พระธรรมเสนาบดี” ซึ่งเป็นคู่กับพระบรมศาสดาว่า “พระธรรมราชา” ท่านพระสารีบุตร ยังมีคุณความดีที่ปรากฏตามตำนานอีกมากที่สำคัญก็คือ

๑. ท่านเป็นผู้มีปฏิภาณในการแสดงพระธรรมเทศนา คือ ชี้แจงแสดงให้ผู้ฟังเข้าใจได้ชัดเจนฯ ฟังสารกเรื่องพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อว่า ยมกะมีความเห็นเป็นทิวฏฐิว่าพระชีมาสพตายแล้วดับสูญ ภิกษุทั้งหลายค้านเธอว่าเห็นอย่างนั้นผิด เธอไม่เชื่อ แต่ภิกษุเหล่านั้นไม่อาจเปลื้องเธอจากความเห็นนั้นได้ จึงอาราธนาพระสารีบุตรไปช่วยชี้แจงแสดงให้เธอจึงได้หายความเคลือบแคลงสงสัย

๒. ท่านเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทิตา ข้อนี้ฟังเห็นตัวอย่าง ท่านได้ฟังธรรมเทศนาที่พระอัสสชิแสดง ได้ธรรมจักขุแล้ว เข้ามาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่นั้นมาท่านนับถือพระอัสสชิผู้เป็นอาจารย์ทำการเคารพอยู่เสมอ แม้ได้ยินข่าวว่าพระอัสสชิอยู่ในทิศใด เมื่อท่านจะนอนนมัสการไปทางทิศนั้นก่อน แล้วนอนหันศีรษะไปทางทิศนั้น

พระสารีบุตรนั้น นิพพานก่อนพระบรมศาสดา ก่อนแต่จะนิพพานท่านพิจารณาเห็นว่าสมควรที่จะนิพพานในห้องที่ตนเองคลอดจากท้องมารดา เมื่อคิดเช่นนั้นจึงเข้าไปกราบทูลสมเด็จพระบรมศาสดา แล้วเดินทางไปกับพระจุนทะผู้น้องชายพร้อมด้วยบริวาร เมื่อไปถึงบ้านเดิมแล้ว ก็เกิดปักษันทิกาพาร คือ โรคท้องร่วง ขึ้นในคืนนั้น ในเวลาที่ท่านกำลังอาพาธอยู่นั้น ก็ได้เทศนาโปรดมารดาจนได้บรรลุโสดาปัตติผล พอเวลาใกล้รุ่งของคืนเพ็ญเดือน ๑๒ ท่านก็ดับขันธปรินิพพาน พอรุ่งขึ้นพระจุนทะผู้น้องชายก็ได้ร่วมกับญาติทำฌาปนกิจสรีระของท่าน แล้วเก็บอัฐิธาตุนำไปถวายพระบรมศาสดา ซึ่งพระองค์ประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ในเมืองสาวัตถี พระพุทธองค์โปรดให้ ก่อเจดีย์บรรจุอัฐิธาตุของพระเถระไว้ ณ พระเชตวันมหาวิหารนั้น^๗

^๖ อัง. เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๒/๑๔๖.

^๗ ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๔๐/๘/๑๑๖.

พระสารีบุตร พบว่าท่านเป็นบุคคลตัวอย่างสมัยพุทธกาล กำเนิดในตระกูลพราหมณ์ มหาศาล มีฐานะทางการเงินมั่นคงระดับมหาเศรษฐี เป็นชีวิตที่ปรา่พร้อมไปด้วยความสุข แต่กระนั้น ก็ไม่ได้ติดยึดอยู่กับสิ่งที่มีอยู่เหล่านั้น พระสารีบุตรมีฉันทะ ที่จะหาทางพ้นจากทุกข์แก่สรรพสัตว์ มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้า เข้ามาสู่เส้นทางแห่งพระธรรมวินัย ท่านได้รับมอบตำแหน่งเป็น พระธรรมเสนาบดี อัครสาวกผู้เลิศด้านปัญญาที่ และเป็นอัครสาวกเบื้องขวาของพระองค์ ได้สร้าง ผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อชนหมู่มาก เป็นกำลังใหญ่ของพระศาสดาในการประกาศพระพุทธศาสนา ให้มั่นคงสืบมาจนถึงปัจจุบัน

๓.๑.๗ พระโมคคัลลานะ ผู้มีเอตทัคคทางมีฤทธิ์

พระโมคคัลลานะ พระอรหันต์ตัวอย่างที่ใช้หลักฉันทะในการปฏิบัติธรรม ท่านเป็นบุตร พราหมณ์ผู้เป็นนายบ้านชื่อว่าโกลิยะตามโคตรแห่งบิดา ชาวกรุงราชคฤห์ แคว้นมคธ ท่านเข้ามาบวช ในพระพุทธศาสนาแล้ว พวกสพรหมจารีก็เรียกท่านว่า โมคคัลลานะทั้งนั้น ท่านเกิดในตำบลไม่ ห่างไกลแต่กรุงราชคฤห์ ได้เป็นสหายที่รักใคร่กันกับอุปลิสสมาณพ (สารีบุตร) มีอายุรุ่นราวคราว เดียวกัน ครั้นเจริญวัยขึ้นแล้ว ได้เล่าเรียนศิลปะด้วยกัน แม้จะไปไหนหรือทำอะไรก็ไปกระทำด้วยกัน จนกระทั่งเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาก็บวชพร้อมกัน ต่างกันแต่ว่าได้ดวงตาเห็นธรรมครั้งแรกคนละ คราว จำเดิมแต่ท่านได้มาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ได้ ๗ วัน ไปทำความเพียรอยู่ที่บ้านกัลลวาลมุต ตคามแขวงมคธ อ่อนใจนั่งโง่งงอยู่ พระบรมศาสดาเสด็จไปที่นั่น ทรงสั่งสอนแสดงอุบายสำหรับ ระงับความง่วงมีประการต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑. โมคคัลลานะ เมื่อท่านมีสัญญาอย่างไร ความง่วงนั้นครอบงำได้ ท่านควรทำในใจถึง สัญญานั้นให้มาก

๒. ท่านควรตริตรองพิจารณาถึงธรรม ที่ตนได้ฟังแล้ว และได้เรียนแล้วอย่างไร ด้วยน้ำใจ ของตัวเอง

๓. ท่านควรสาธยายธรรมที่ตัวได้ฟังมาแล้ว และได้เรียนแล้วอย่างไรโดยพิสดาร

๔. ท่านควรยอนหูทั้งสองข้าง และลูบด้วยฝ่ามือ

๕. ท่านควรลุกขึ้นยืนแล้ว ลูบนัยน์ตาด้วยน้ำ เหลียวดูทิศทั้งหลาย แหงนดูดาวนักษัตร ฤกษ์

๖. ท่านควรทำในใจถึงอาโลกสัญญา คือ ความสำคัญในแสงสว่าง ตั้งความสำคัญว่า กลางวันไว้ในจิต ให้เหมือนกันทั้งกลางวันกลางคืนมีใจเปิดเผยฉะนี้ ไม่มีอะไรห่อหุ้มทำจิตอันมีแสง สว่างให้เกิด

๗. ท่านควรอธิษฐานจงกรม กำหนดหมายเดินกลับไปกลับมา สำรวมอินทรีย์มีจิตไม่คิดไป ภายนอก

๘. ท่านควรสำเร็จสี่ทสยา คือ นอนตะแคงเบื้องขวา ซ้อนเท้าเลื่อมกัน มีสติสัมปชัญญะ ทำความหมายในอันจะลุกขึ้นไว้ในใจ พอท่านตื่นแล้วควรรับลุกขึ้น

ครั้นพระพุทธองค์ ตรัสสอนอุบายสำหรับระงับความง่วงอย่างนี้แล้ว ทรงสั่งสอนให้สำ เนียงใจต่อไปอีกว่า เราจักไม่ชูงวง (คือการถือตัว) เข้าไปสู่ตระกูลฯ เราจักไม่พูดคำซึ่งที่เป็นเหตุให้

เถียงกัน ถือผิดต่อกัน ๆ และตรัสสอนให้คลุกคลียินดีด้วยที่นอนที่นั่น อันเจียบสงัด ควรเป็นที่หลีกออก
เร้นสมณะวิสัย เมื่อตรัสสอนอย่างนี้แล้ว พระโมคคัลลันะกราบทูลถามว่าโดยย่อข้อปฏิบัติเพียงเท่าไร
ภิกษุชื่อนอนไปแล้วในธรรมที่สิ้นตัณหาความสำเร็จล่วงส่วนเกษมจากโยคะธรรมล่วงส่วน มี
พรหมจารีบุคคลล่วงส่วน มีที่สุดล่วงส่วน ประเสริฐสุดกว่าเทวดามนุษย์ทั้งหลาย

พระพุทธองค์ตรัสกับโมคคัลลันะว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้สดับแล้วว่า บรรดาธรรมทั้ง
ปวงไม่ควรถือมั่น เธอทราบชัดธรรมทั้งปวงเธอได้เสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นสุขก็ดีเป็นทุกข์ก็ดี
มิใช่สุขมิใช่ทุกข์ก็ดี เธอพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง พิจารณาเห็นด้วยปัญญาเป็นเครื่องหน่ายเป็นเครื่อง
ดับ เป็นเครื่องสลัดคืนในเวทนาทั้งหลายนั้น เมื่อพิจารณาเห็นดั่งนั้น ย่อมไม่ถือมั่นสิ่งอะไร ๆ ในโลก
ย่อมไม่สะดุ้งหวาดหวั่น ย่อมดับกิเลสให้สงบได้จำเพาะตัว และทราบชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้
อยู่จบแล้ว กิจที่จะต้องทำได้ทำสำเร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำอย่างนี้อีกมิได้มี ว่าโดยย่อข้อปฏิบัติ
เพียงเท่านี้แลภิกษุได้ชื่อนอนไปแล้วในธรรมเป็นที่สิ้นตัณหา ๆ ท่านพระโมคคัลลันะปฏิบัติตาม
โอวาท ที่พระบรมศาสดาทรงสั่งสอน ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในวันนั้น

ครั้นพระโมคคัลลันะ ได้สำเร็จพระอรหันต์แล้ว ท่านก็มีฉันทะในการเป็นกำลังใหญ่ของ
พระบรมศาสดา ในอันยังการพระพุทธดำริให้สำเร็จเพราะท่านมีฤทธาานุภาพมาก จึงได้รับการยกย่อง
จากสมเด็จพระบรมศาสดาว่า ท่านเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางเป็นผู้มีฤทธิ์ และยกย่องว่าเป็นคู่
กันกับพระสารีบุตรในอันอุปการะภิกษุเข้ามาบวชในพระธรรมวินัย ดังกล่าวแล้วในประวัติท่านพระสา
รีบุตรว่า พระสารีบุตรเปรียบเหมือนมารดาผู้ยังบุตรให้เกิด โมคคัลลันะเปรียบเหมือนนางนมผู้เลี้ยง
ทารกที่เกิดแล้ว สารีบุตรย่อมแนะนำให้ตั้งอยู่ในโศคาปตติผล โมคคัลลันะแนะนำให้ตั้งอยู่ในคุณเบื้อง
บนที่สูงกว่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงมีคำยกย่องว่าพระสารีบุตรอัครสาวกฝ่ายขวา พระโมคคัลลันะเป็นพระ
อัครสาวกฝ่ายซ้าย พระธรรมเทศนาของพระโมคคัลลันะไม่ค่อยจะมีที่เป็นโอวาทให้แก่ภิกษุสงฆ์ก็มี
อนุมานสูตร ว่าด้วยธรรมอันทำให้คนเป็นผู้ว่ายากหรือง่าย ที่พระธรรมสังคากาจารย์ร้อยกรองไว้ใน
ในมัชฌิมนิกาย พระโมคคัลลันะเข้าใจในนวักรรมด้วย เพราะฉะนั้นเมื่อ นางวิสาขาหมาอุปาสิกา
สร้างบุพพารามที่กรุงสาวัตถี พระบรมศาสดารับสั่งให้ท่านเป็นนวกัมมาธิฐฐายี คือ ผู้ดูแลนวักรรม
ท่านก็ยินดีด้วยฉันทะ

พระโมคคัลลันะ ปรีนิพพานก่อนพระบรมศาสดา มีเรื่องเล่าว่าครั้งเมื่อท่านพำนักอาศัย
อยู่ ณ ตำบลกาฬศิลา แคว้นมคธ พวกเดียรฉัตรีปรึกษากันว่า บรรดาภิกษุทั้งหลายที่เกิดขึ้นแก่
พระบรมศาสดาในครั้งนี้ ด้วยอาศัยพระโมคคัลลันะ เพราะท่านสามารถไปนำข่าวในสวรรค์และนรก
มาแจ้งแก่มนุษย์ ชักนำให้เกิดความเลื่อมใส ถ้าพวกเรากำจัดพระโมคคัลลันะเสียได้แล้ว ลัทธิฝ่ายของ
พวกเราจักรุ่งเรืองขึ้น เมื่อปรึกษากันดั่งนั้นแล้ว จึงจ้างโจรผู้ร้ายให้ทำการลอบฆ่าพระโมคคัลลันะ
ตามตำนานท่านกล่าวว่า เมื่อโจรจะมาคิดทำร้ายฆ่าท่านพระโมคคัลลันะแจ้งเหตุนี้จึงหนีไปเสียถึง
๒ ครั้ง ครั้งที่ ๓ ท่านพิจารณาเห็นว่ากรรมตามทัน จึงไม่หนี พวกโจรผู้ร้ายทุบตีจนแหลกสำคัญว่าตาย
แล้ว จึงนำศีรษะของท่านไปซ่อนไว้ในพุ่มไม้แห่งหนึ่งแล้วพากันหนีไป พระโมคคัลลันะยังไม่ถึงมรณะ
เยียวยาอัตภาพให้หายด้วยกำลังฌานแล้ว เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ทูลถามกลับมาปรีนิพพาน
ณ ที่เดิม ในวันดับแห่งกตติกมาสภายหลังพระสารีบุตรปักษ์หนึ่ง พระศาสดาได้เสด็จไปทามาปนกิจ
แล้วรับสั่งให้เก็บอัฐิธาตุมาก่อพระเจดีย์ที่ขุมประตู่แห่งเวฬุวนาราม

จากการศึกษาประวัติของพระโมคคัลลานะ พบว่าท่านเป็นบุคคลตัวอย่างสมัยพุทธกาล ท่านมีฉันทะ ฟังพอใจ เลื่อมใสจนเอาชนะความง่วงเหงาได้ ท่านเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาและได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ท่านได้เป็นกำลังใหญ่ของพระบรมศาสดา ท่านมีฤทธานุภาพมากจึงได้รับการยกย่องจากสมเด็จพระบรมศาสดาว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางเป็นผู้มีฤทธิ์ และยกย่องว่าเป็นคู่กันกับพระสารีบุตรในอันอุปการะภิกษุเข้ามาบวชในพระธรรมวินัย พระสารีบุตรเปรียบเหมือนมารดาผู้ยังบุตรให้เกิด โมคคัลลานะเปรียบเหมือนนางนมผู้เลี้ยงทารกที่เกิดแล้ว สารีบุตรยอมแนะนำให้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล โมคคัลลานะแนะนำให้ตั้งอยู่ในคุณเบื้องบนที่สูงกว่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงมีคำยกย่องว่าพระสารีบุตรอัครสาวกฝ่ายขวา พระโมคคัลลานะเป็นพระอัครสาวกฝ่ายซ้าย

๓.๑.๘ พระเจ้ามหากัสสปะ ผู้มีเอตทัคคะในทางผู้ทรงธุดงค์

พระมหากัสสปะ พระอรหันต์ตัวอย่างที่ใช้หลักฉันทะในการปฏิบัติธรรม ท่านเป็นบุตรกบิลพราหมณ์ กัสสปะโคตร ในบ้านมหาติฏฐะ แคว้นมคธ มีชื่อเดิมว่า ปิผลิ เรียกตามโคตรว่ากัสสปะ พออายุครบ ๒๐ ปี ได้ทำการอวาหมงคล (แต่งงาน) กับนางภัททกาปิลานี อายุ ๑๖ ปี เป็นบุตรีพราหมณ์โกสิยโคตร เมืองสาครละ จังหวัดมคธรัฐ ครั้นต่อมาบิดามารดาเสียชีวิต ปิผลิมาฆพได้ครองสมบัติ ดูแลการงาน สืบทอดจากบิดามารดา จึงปรึกษากับภรรยาว่า ผู้อยู่ครองเรือนต้องคอยนั่งรับบาปเพราะการงานที่ผู้อื่นทำไม่ได้ จึงมีใจเบื่อหน่าย พร้อมใจกันจะออกบวช ได้แสวงหาผ้ากาสาเยะ ถือเพศเป็นบรรพชิต ออกบวชมุ่งหมายเป็นพระอรหันต์ในโลก สะพายบาตรลงจากปราสาทหลีกหนีไป ปิผลิเดินหน้า นางภัททกา ปิลานี เดินตามหลัง พอถึงทางแยกแห่งหนึ่งจึงแยกจากกัน ปิผลิเดินไปทางขวา ส่วนนางภัททกาปิลานีเดินไปทางซ้าย จนบรรลู่ถึงสำนักของนางภิกษุณี ภายหลังได้บวชเป็นนางภิกษุณี และได้บรรลุพระอรหันต์ตผล ส่วนปิผลิเดินทางไปพบสมเด็จพระบรมศาสดา ซึ่งประทับอยู่ที่ไตรมโฑร ซึ่งเรียกว่า พุทฺตนิโครธ ในระหว่างกรุงราชคฤห์และเมืองนาลันทาท่อกัน มีความเลื่อมใสเปล่งวาจาประกาศว่า พระศาสดาเป็นครูของตน ตนเป็นสาวกของพระศาสดา^๘

พระศาสดา ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ด้วยการประทานโอวาท ๓ ข้อว่า

๑. กัสสปะ เธอพึงศึกษาว่า เราจักเข้าไปตั้งความละอายและความเกรงใจไว้ในภิกษุที่เป็นผู้เฒ่าและปานกลางอย่างดีที่สุด

๒. เราจักฟังธรรมซึ่งประกอบด้วยกุศล เราจักตั้งใจฟังธรรมนั้นแล้วพิจารณาเนื้อความ

๓. เราจักไม่ละสติ ที่เป็นไปในกาย คือพิจารณาเอาร่างกายเป็นอารมณ์

พระกัสสปะได้ฟังพุทธโอวาทแล้ว ก็เริ่มบำเพ็ญเพียรได้สำเร็จพระอรหันต์ตผล พระมหากัสสปะนั้นถือธุดงค์ ๓ ข้อ คือ ถือทรงผ้าบังสุกุล จีวรเป็นวัตร ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร และถืออยู่ป่าเป็นวัตร ด้วยเหตุนี้พระบรมศาสดาจึงทรงยกย่องว่า "เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้ทรงธุดงค์" ท่านพระมหากัสสปะ นั้นดีแต่ในการปฏิบัติ หากพอใจในการสั่งสอนภิกษุสัทธรรมิกไม่ธรรมเทศนาอันเป็นอนุศาสนีของท่านจึงไม่มี คงมีแต่ธรรมภาสิตเนื่องมาจากธัมมสภาัจฉา (การสนทนากัน

^๘ มูลนิธิปริยัติธรรมสมาคมแห่งประเทศไทย, ประวัติแห่งอนุพุทธ ๔๐ องค์, (พระนคร : เลียงเชียงจงเจริญ, ๒๕๔๕), หน้า ๖-๗.

ในเรื่องธรรมะ) กับเพื่อนสาวกบ้าง กล่าวทบทวนพระพุทธานุสสัยบ้าง ในขณะที่พระบรมศาสดายังทรงพระชนม์อยู่ คุณท่านจะไม่เด่นนัก เป็นเพียงพระสาวกผู้ใหญ่รูปหนึ่งเท่านั้น มาปรากฏเป็นพระสาวกสำคัญเมื่อพระบรมศาสดาทรงปรินิพพานแล้ว คือ ในเวลานั้นท่านเป็นพระสังฆเถระ พอลงเวลาพระเพลิงพระพุทธรูปแล้วได้ ๗ วัน ท่านประชุมสงฆ์เล่าถึงการที่ภิกษุชื่อว่า สุภัททะ ผู้บวชเมื่อแก่ กล่าวคำมีดีมีชอบต่อพระธรรมวินัยในคราวเมื่อเดินทางจากปาวานคร ปรีกษาหรือในทางที่จะทำสังคายนา รวบรวมพระธรรมวินัยตั้งไว้เป็นแบบฉบับ พระสงฆ์ก็ยินยอมเห็นพร้อมด้วยท่านจึงเลือกภิกษุผู้ทำสังคายนาได้ ๕๐๐ องค์

ด้วยแรงฉันทะของพระมหากัสสปะ ในการทำสังคายนาในครั้งนั้น ทำที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา แห่งเวภารบรรพต กรุงราชคฤห์ พระมหากัสสปะเป็นประธาน ได้พระอุบาลี และพระอานนท์เป็นกำลังสำคัญในการวิสันนาพระวินัย พระธรรม ตามลำดับ ได้พระเจ้าอชาตศัตรูเป็นศาสนูปถัมภก ทำอยู่ ๘ เดือน จึงสำเร็จทำให้ปฏิบัติอันนี้ควรเป็นเนติติของภิกษุผู้เกิดในภายหลัง เรียกว่าปฐมสังคายนา เมื่อท่านทำสังคายนาเสร็จเรียบร้อยแล้วดำรงชนอายุสังขารประมาณได้ ๑๒๐ ปี ท่านก็ปรินิพพาน ณ ระหว่างกลาง กุกกุฏสัมปตบรรพตทั้ง ๓ ลูก ในกรุงราชคฤห์^๙

พระมหากัสสปะ มีฉันทะ เลื่อมใสในพระศาสดาและประกาศตนเป็นสาวกของพระศาสดา ได้บำเพ็ญเพียรจนสำเร็จพระอรหัตตผล พระมหากัสสปะนั้นถืออุตงค์ ๓ ข้อ จนได้รับเอตทัคคะทางอุตงค์ ด้วยเหตุนี้พระบรมศาสดาจึงทรงยกย่องว่า "เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้ทรงอุตงค์" หลังพุทธกาลเมื่อพระบรมศาสดาทรงปรินิพพานแล้ว สาวกสุภัททะผู้จ้วงจาบพระธรรมวินัย เป็นเหตุให้ทำการสังคายนา ท่านก็รับเป็นประธาน พระอุบาลีรับหน้าที่วิสันนาพระวินัย พระอานนท์รับหน้าที่วิสันนาพระธรรม พระเจ้าอชาตศัตรูเป็นศาสนูปถัมภก ในการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๑

๓.๑.๙ พระอานนท์ ผู้มีเอตทัคคะทางพหุสูตร

พระอานนท์ พระอรหันต์ตัวอย่างที่ใช้หลักฉันทะในการปฏิบัติธรรม ท่านเป็นเจ้าของคหนึ่งแห่งราชวงศ์ศากยะในกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ พระบิดาพระนามว่า พระเจ้าสุกโกทนะ ซึ่งเป็นพระอนุชาของพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดา เมื่อนับความสัมพันธ์ทางพระญาติแล้ว พระอานนท์จึงมีศักดิ์เป็นพระอนุชาของพระพุทธเจ้า พระอานนท์เป็นพระอรหันต์สาวกของพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่มีความใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้ามาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ในฐานะเป็นพระญาติที่ใกล้ชิด เมื่อออกบวชท่านก็ได้รับเลือกให้เป็นพุทธอุปัฏฐากอยู่รับใช้ใกล้ชิดพระพุทธเจ้า เป็นระยะเวลาถึง ๒๕ พรรษา ท่านจึงเป็นพระมหาสาวกที่ทราบความเป็นไปของพระพุทธเจ้าได้ดีกว่าพระสาวกองค์อื่นๆ ท่านได้ทำหน้าที่ในตำแหน่งพุทธอุปัฏฐากนั้นด้วยดีจนได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า "เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ในการเป็นพุทธอุปัฏฐาก"^{๑๐}

พระอานนท์ ท่านตั้งใจทำหน้าที่อุปัฏฐากพระพุทธเจ้าด้วยฉันทะ ความพอใจ ความตั้งใจ ปฏิบัติงานด้วยความเคารพและจงรักภักดี ทั้งอดทนไม่หวั่นไหวต่อความเหนื่อยยากลำบากเพื่อให้งานในหน้าที่สำเร็จเรียบร้อย งานในหน้าที่อุปัฏฐากที่ท่านได้ปฏิบัติเป็นกิจวัตรประจำวันถวายพระพุทธเจ้า คือ

^๙ อ่างแล้ว, มูลนิธิปริยัติธรรมสมาคมแห่งประเทศไทย, ประวัติแห่งอนุพุทธ ๔๐ องค์, หน้า ๕๕.

^{๑๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๘/๑๕๕.

- ๑) ถวายน้ำเย็น น้ำร้อน
- ๒) ถวายไม้สีฟัน
- ๓) นวดพระหัตถ์และพระบาท
- ๔) นวดพระปฤษฎางค์
- ๕) ปัดกวาดพระคันธกุฎีและบริเวณพระคันธกุฎี^{๑๑}

พระอานนท์ มีฉันทะปรนนิบัติรับใช้พระพุทธเจ้า ดูแลและต้อนรับพุทธบริษัทต่างๆ ที่มาจากทุกสารทิศเพื่อเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ท่านทำหน้าที่ผู้อุปัฏฐากพระพุทธเจ้า คอยประสานงานต้อนรับได้อย่างดีเยี่ยม เพราะท่านไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย และระลึกถึงหน้าที่ที่ต้องทำในฐานะเป็นพุทธอุปัฏฐากและศาสนิกซึ่งเป็นกุศล เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เพื่อเพิ่มบารมีธรรมที่ยังไม่สมบูรณ์ให้สมบูรณ์จึงต้องทำตามวิสัยของพุทธอุปัฏฐากที่ทำเพื่อพระพุทธเจ้า ทำหน้าที่ด้วยความศรัทธา^{๑๒}

ชีวิตในบั้นปลายหลังจากพระอานนท์ได้ช่วยพระมหากัสสปเถระทำปฐมสังคายนาเสร็จแล้ว ท่านได้ใช้เวลาส่วนใหญ่ในการอบรมสั่งสอนประชาชน อยู่ ๔๐ ปี เมื่ออายุได้ ๑๒๐ ปีจึงได้ปรินิพพาน หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ๔๐ ปี^{๑๓}

พระอานนท์ ท่านเป็นบุคคลตัวอย่างสมัยพุทธกาล ที่มีฉันทะความพอใจมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้าในระหว่างสมัยพุทธกาลแม้หลังพุทธกาลแล้วท่านก็ยังมีฉันทะช่วยงานพระพุทธศาสนากับร่วมมหาสาวกอื่น ๆ ทำปฐมสังคายนา ท่านได้ใช้ชีวิตส่วนใหญ่เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างแท้จริง เริ่มแต่การได้รับมอบหมายจากสงฆ์ให้อยู่ปรนนิบัติรับใช้ใกล้ชิดพระพุทธเจ้าเป็นเวลา ๒๕ ปี เป็นพระมหาสาวกที่ทราบความเป็นไปของพระพุทธเจ้าได้ดีกว่าพระสาวกองค์อื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรงจำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ได้ถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ช่วยแบ่งเบาพุทธกิจต่าง ๆ เพื่อให้พระพุทธเจ้าทรงมีเวลาในการโปรดพุทธบริษัทได้อย่างเต็มที่ ด้วยฉันทะนี้ท่านก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์ และเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ท่านได้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่ พระสัทธรรม เป็นการสานต่อพระปณิธานของพระพุทธเจ้าอีก ๔๐ ปี เพื่อความมั่นคงแห่งพระศาสนา จนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตของท่าน ซึ่งเป็นไปตามกฎแห่งกรรมตาของชีวิต คือ มีเกิด มีแก่ มีเจ็บ มีตาย ไม่มีผู้ใดก้าวล่วงพ้นไปได้ คงเหลือแต่คุณงามความดีและผลงานที่ท่าน ทำไว้เป็นอนุสรณ์ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาและถือเป็นต้นแบบที่ดีต่อไป

๓.๑.๑๐ พระยสะเถระ

พระยสะ พระอรหันต์ตัวอย่างที่ใช้หลักฉันทะในการปฏิบัติธรรม ท่านเป็นบุตรเศรษฐีในพระนครพาราณสี ซึ่งมีเรือน ๓ หลัง เป็นที่อยู่ ๓ ฤดู สมัยนั้นเป็นฤดูฝน ยสะกุลบุตรอยู่ในปราสาท เป็นที่อยู่ ๓ ฤดูฝน มีสตรีล้วนประโคมคนตรีบำรุงบำเรออยู่ ไม่มีบุรุษเจือปน ในคืนวันหนึ่ง ยสะกุลบุตรนอนหลับก่อน หมู่ชนที่เป็นบริวารหลับต่อภายหลัง มีแสงไปสว่างอยู่ ยสะกุลบุตรเมื่อตื่นขึ้น

^{๑๑} อ.เอกก.อ.(ไทย) ๑/๑/๔๕๔-๔๕๕.

^{๑๒} ส.สพ. (ไทย) ๑๕/๒๒๕/๒๔๐-๒๔๑.

^{๑๓} บรรจบ บรรณรุจิ, อธิติมหาสาวก, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๒), หน้า ๑๗๙.

เห็นหมู่ชนที่เป็นบริวารหลั้มืออาการพิกลต่าง ๆ ไม่เป็นที่น่าเลื่อมใส ปรากฏแก่ยสะกุลบุตรดุจจักษุภาพที่ทิ้งอยู่ในป่าช้า ครั้นยสะกุลบุตรได้เห็นแล้วเกิดความสลด คิดเบื่อหน่ายจึงเปล่งอุทานออกมาว่า “ที่นี่วุ่นวายหนอ ที่นี่ซัดซ้องหนอ” สวมรองเท้าเดินออกจากประตูเรือนไปแล้วออกจากประตูเมืองเดินตามทางที่จะไปสู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

สืบเนื่องจากกันนี้ ในเวลานั้นจวนใกล้รุ่ง พระบรมศาสดาเสด็จจงกรมอยู่ในที่แจ้ง ทรงได้ยินเสียงยสะกุลบุตรเปล่งอุทานเดินมาอย่างที่ใกล้ จึงตรัสเรียกว่า “ที่นี่ไม่วุ่นวาย ที่นี่ไม่ซัดซ้อง เชิญมาที่นี่เถิด เราจักแสดงธรรมแก่ท่าน” ยสะกุลบุตรได้ยินดังนั้น จึงถอดรองเท้าเดินเข้าไปถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง พระบรมศาสดาตรัสเทศนาอนุพุทโธพิภพอกจิตยสะกุลบุตรให้ห่างไกลจากความยินดีในกามแล้ว ในที่สุดแสดงอริยสัจ ๔ ยสะกุลบุตรได้เห็นธรรมพิเศษ ณ ที่นั่นนั้น ภายหลังพิจารณาภูมิธรรมที่ตนได้เห็นแล้ว จิตก็พ้นจากอาสวะไม่ถือน้ำมันด้วยอุปาทานฯ ฝ่ายมารดาของยสะกุลบุตร พอรุ่งเช้าก็ขึ้นไปบนเรือนไม่เห็นลูก จึงบอกแก่เศรษฐีผู้เป็นสามีให้ทราบ เศรษฐีใช้ให้คนไปตามหาในทิศทั้ง ๔ ส่วนตนเองก็เที่ยวออกหาด้วย เมื่อเดินไปทางป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ได้เห็นรองเท้าของลูกตั้งอยู่ ณ ที่นั่น จึงตามเข้าไป เมื่อเศรษฐีเข้าไปถึงแล้ว พระบรมศาสดาตรัสเทศนาอนุพุทโธพิภพและอริยสัจ ๔ ในที่สุดเทศนา เศรษฐีได้ดวงตาเห็นธรรม ทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนาแล้วแสดงตนเป็นอุบาสก ว่า “ข้าพระพุทธเจ้าถึงพระองค์กับพระธรรม และภิกษุสงฆ์ เป็นสรวณะ ที่พึงที่ระลึก ขอพระองค์จงจำข้าพระพุทธเจ้าว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่ระลึกตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป” เศรษฐีนั้นได้เป็นอุบาสกอ้างเอาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรวณะก่อนกว่าชนทั้งปวงในโลกฯ เศรษฐีผู้เป็นบิดายังไม่ทราบว่ายสะกุลบุตรมีอาสวะสิ้นแล้ว จึงขอให้กลับไปเพื่อให้ชีวิตแก่มารดา เพราะมารดาโศกเศร้าพิโรธำพันนัก

ภายหลังทราบว่า ยสะกุลบุตรมีอาสวะสิ้นแล้ว ไม่ควรกลับไปครอบครองเรือนบริโศกคาม คุณเหมือนแต่ก่อน จึงทูลอาราธนาพระบรมศาสดากับพระยสะเป็นปัจฉาสมณะตามเสด็จรับบิณฑบาตในเวลาเช้า พระองค์ทรงรับด้วยพระอาการนิ่งอยู่ เศรษฐีทราบว่าทรงรับแล้ว จึงลุกจากที่นั่ง ถวายอภิวาทกระทำทักษิณแล้วหลีกไป เมื่อเศรษฐีหลีกไปแล้ว ยสะกุลบุตรทูลขออุปสมบทพระบรมศาสดาทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุด้วยพระวาจาว่า “ท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมเรากล่าวดีแล้ว ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด” ในที่นี้ไม่ได้ตรัสว่า “เพื่อจะทำที่สุดทุกข์โดยชอบ” เพราะพระยสะได้ถึงที่สุดทุกข์ คือได้บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วฯ ครั้นเวลารุ่งเช้าวันนั้น พระบรมศาสดามีพระยสะเป็นปัจฉาสมณะตามเสด็จไปรับบิณฑบาตในเรือนเศรษฐี ได้ทรงแสดงอนุพุทโธพิภพและอริยสัจ ๔ แก่สตรีทั้ง ๒ คือมารดาและภรรยาเก่าของพระยสะ ให้สตรีทั้ง ๒ นั้นได้เห็นธรรมแล้ว แสดงตนเป็นอุบาสิกากเกิดขึ้นในโลกก่อนกว่าหญิงอื่น ครั้นเสร็จภัตตกิจตรัสเทศนาสั่งสอนชนทั้ง ๓ แล้ว เสด็จกลับไปป่าอิสิปตนมฤคทายวันฯ การอุปสมบทของพระยสะ

พระยสะ นับว่าอำนาจประโยชน์ให้แก่ชนเป็นอันมาก เพราะท่านอุปสมบทเพียงองค์เดียว ยังเป็นเหตุชักจูงผู้อื่นเข้ามาอุปสมบทด้วย เช่นสหายนของท่านอีก ๕๔ คน ที่ได้มาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ก็เพราะอาศัยท่าน ท่านได้ช่วยพระบรมศาสดาประกาศพระศาสนาตอน ปฐมโพธิกาลองค์หนึ่ง เมื่อดำรงอายุสังขารพอสมควรแก่กาลแล้วก็ปรินิพพาน

พระยสะ ท่านเป็นบุคคลตัวอย่างสมัยพุทธกาล ท่านมีฉันทะที่ละความวุ่นวายในครอบครัวเข้าสู่แดนแห่งความสุขด้วยการออบวช ท่านพอใจ เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจึงอุปสมบท

ในพระพุทธศาสนาได้บรรลุเป็นพระอรหันต์การอุปสมบทของพระยสะ นับว่าอำนวยประโยชน์ให้แก่ชนเป็นอันมาก เพราะท่านอุปสมบทเพียงองค์เดียว ยังเป็นเหตุชักจูงสหายของท่านอีก ๕๔ คนพร้อมมารดาและภรรยาได้เห็นธรรม

๓.๑.๑๑ พระนันทกเถระ ผู้มีเอตทัคคะในทางผู้ให้อิโรวาทิกษุณี

พระนันทกเถระ พระอรหันต์ตัวอย่างที่ใช้หลักฉันทะในการปฏิบัติธรรม ท่านเป็นบุตรของพราหมณ์ในพระนครสาวัตถี เมื่อเจริญวัยพอจะศึกษาเล่าเรียนได้แล้ว ก็ไปศึกษาศิลปวิทยาตามลัทธิของพราหมณ์อยู่ในสำนักของพราหมณ์พาวรี ผู้เป็นบุโรหิตของ พระเจ้าปเสนทิโกศล ต่อมาพราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ออกไปบวชเป็นชฎิล ประพฤติพรตตามลัทธิของพราหมณ์ ตั้งอาศรมอยู่ที่ฝั่งน้ำโคธาวารี ที่พรมแดนเมืองอัศสกะ และเมืองอาหกะติดต่อกัน เป็นอาจารย์ใหญ่บอกไตรเพทแก่หมู่ศิษย์ นันทกมาณพพร้อมด้วยมาณพอื่นอีก ออกบวชติดตามไปศึกษาศิลปวิทยาอยู่ด้วย และอยู่ในมาณพ ๑๖ คนที่พราหมณ์พาวรีได้ผูกปัญหา ให้ไปทูลถามพระบรมศาสดาที่ป่าสามเจดีย์ ท่านได้ทูลถามปัญหา เป็นคนที่เจ็ด

นันทกทูลถามปัญหากับพระบรมศาสดาว่า ชนทั้งหลายกล่าวว่า มุนีมีอยู่ในโลก ข้อนี้เป็นอย่างไร เขาเรียกคนที่ถึงพร้อมด้วยฉาน หรือถึงพร้อมด้วยการเลี้ยงชีวิต ว่า เป็นมุนี ?

พระองค์ตอบว่า ผู้ฉลาดในโลกนี้ ไม่กล่าวคนว่า เป็นมุนี ด้วยได้เห็น ด้วยได้สดับ หรือด้วยได้รู้มา เรากล่าวว่า คนใดทำตนให้ปราศจากกองกิเลส เป็นคนหากิเลสมิได้ ไม่มีความกังวลทะยานอยาก คนผู้นั้นแล ชื่อว่า มุนี

นันทกเถระ : สมณะพราหมณ์เหล่าใด เหล่าหนึ่ง กล่าวความบริสุทธิ์ด้วยได้เห็น ด้วยได้ฟัง ด้วยศีลและพรต และด้วยวิธีเป็นอันมาก สมณะพราหมณ์เหล่านั้นประพฤติในวิธีเหล่านั้น ตามที่ตนเห็นว่า เป็นเครื่องบริสุทธิ์ ข้ามพ้นชาติชราได้มีอยู่บ้าง หรือไม่ ข้าพระองค์ทูลถาม ขอพระองค์ตรัสบอกความข้อนั้นแก่ข้าพระองค์เถิด ?

พระบรมศาสดา : สมณพราหมณ์เหล่านั้น แม้ถึงประพฤติอย่างนั้น เรากล่าวว่า พ้นชาติชราไม่ได้แล้ว

นันทกเถระ : ถ้าพระองค์ตรัสว่า สมณะพราหมณ์เหล่านั้น พ้นชาติชราไม่ได้แล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครเล่าในเทวโลก หรือในมนุษยโลกจะข้ามพ้นชาติชราได้ ?

พระองค์ : เราไม่กล่าวว่า สมณะพราหมณ์อันชาติชราครอบงำแล้วหมดทุกคน แต่เรากล่าวว่า สมณะพราหมณ์เหล่าใดในโลกนี้ ละอารมณ์ที่ตนได้เห็น ได้ฟัง ได้รู้และศีลพรตกับวิธีเป็นอันมากเสียทั้งหมด ละอารมณ์ที่ตนได้เห็น ได้ฟัง ได้รู้และศีลพรตกับวิธีเป็นอันมากเสียทั้งหมด กำหนดรู้ ตัณหาว่าเป็นโทษควรละแล้วเป็นผู้หาอาสวะมิได้ สมณะพราหมณ์เหล่านั้นแล ข้ามพ้นชาติชราได้

ในเมื่อจบเทศนาพยากรณ์ นันทกมาณพพร้อมด้วยมาณพอีกสิบห้าคนทูลขออุปสมบทในพระธรรมวินัย พระองค์ก็ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุด้วยวิธี เอหิภิกขุอุปสัมปทา ท่านเป็นผู้มีปัญญารอบรู้ในบุพนิवासันธสันดานและฉลาดในการรักษาย่ำแสดงธรรมแก่บริษัท ให้พอใจ ชอบใจ และยินดีได้โดยง่าย ท่านได้แสดงอายตนะ ๖ แก่นางภิกษุณี ๕๐๐ รูป ให้ได้สำเร็จพระอรหันต์ตผลทั้งหมด ด้วยเหตุ

นั่นจึงได้รับการยกย่องจากพระบรมศาสดาว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายทางให้โอวาทแก่นางภิกษุณี พระนันทกะดำรงชนมาয়ู่สังขารอยู่โดยกาลอันสมควรแล้ว ก็ดับขันธปรินิพพาน

พระนันทกะ ท่านเป็นบุคคลตัวอย่างสมัยพุทธกาล มีฉันทะได้บำเพ็ญสมณธรรมจนสำเร็จ พยายามทำข้อสงสัยให้หมดสิ้นไปด้วยการทูลถามพระพุทธร่องค้อย่างแจ่มแจ้ง ท่านเป็นพระอรหันต์ตผล เป็นผู้แก้ปัญหาอุปฐก ในบุพนิवासันธสันดานและฉลาดในการยกย้ายแสดงธรรมแก่บริษัทให้พอใจ ชอบใจ และยินดีได้โดยง่าย ท่านได้แสดงอายตนะ ๖ แก่นางภิกษุณี ๕๐๐ รูป ให้ได้สำเร็จ พระอรหันต์ตผลทั้งหมด จึงได้รับการยกย่องจากพระบรมศาสดาว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายทางให้โอวาทแก่นางภิกษุณี

๓.๑.๑๒ พระมหากัจจายนะ ผู้มีเอตทัคคะอธิบายความย่อโดยพิสดาร

พระมหากัจจายนะ พระอรหันต์ตัวอย่างที่ใช้หลักฉันทะในการปฏิบัติธรรม ท่านเป็นบุตรพรหมณ์ปุโรหิต กัจจายนโคตรหรือกัจจายนโคตร ของพระเจ้าจัมทปชโชต ในกรุงอุชเชนี ชื่อว่ากัจจายนะ เมื่อเจริญวัยขึ้นแล้วเรียนจบไตรเพท เมื่อบิดาได้กระทำกาลกิริยาแล้ว ได้รับตำแหน่งปุโรหิตแทนบิดา ครั้นกาลต่อมาพระเจ้าจัมทปชโชตได้ทรงทราบว่า สมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสรู้แล้ว เสด็จเที่ยวโปรดสั่งสอนประชาชน ธรรมที่พระองค์ทรงสั่งสอนนั้น เป็นธรรมที่แท้จริง ยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติตาม มีพระประสงค์จะใคร่เชิญสมเด็จพระบรมศาสดาไปประกาศพระศาสนาที่กรุงอุชเชนีจึงส่งกัจจายนะปุโรหิต ซึ่งเป็นผู้มีความรู้เรียนจบไตรเพทไปทูลเชิญเสด็จ กัจจายนะปุโรหิตทูลลาจะบวชด้วย ครั้นได้รับ พระบรมราชานุญาตแล้ว จึงออกจากกรุง อุชเชนีพร้อมด้วยบริวาร ๗ คน

พระมหากัจจายนะ มาถึงที่ประทับพระบรมศาสดาแล้ว พวกกันเข้าไปเฝ้า พระองค์ตรัสเทศนาสั่งสอน ในที่สุดได้บรรลุพระอรหันต์พร้อมกันทั้ง ๘ คนแล้ว จึงทูลขออุปสมบท พระศาสดาก็ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ครั้นได้อุปสมบทแล้วจึงทูลเชิญอาราธนาพระองค์เสด็จไปกรุงอุชเชนีตามพระราชประสงค์ของพระเจ้าจัมทปชโชต พระบรมศาสดาทรงรับสั่งว่า ท่านไปเองเถิด เมื่อท่านไปแล้วพระเจ้าจัมทปชโชตจักทรงเลื่อมใส ท่านพร้อมด้วยบริวาร ๘ องค์กราบถวายบังคมลาสมเด็จพระบรมศาสดากลับไปสู่กรุงอุชเชนีประกาศพุทธศาสนาให้พระเจ้าจัมทปชโชตและชาวพระนครเลื่อมใสแล้วจึง กลับมาสู่สำนักของพระบรมศาสดาอีก ท่านเป็นผู้ฉลาดในการอธิบายความแห่งคำที่ย่อให้พิสดาร เช่นในครั้งหนึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงภทเทกรัตตสูตรโดยย่อแล้ว เสด็จเข้าวิหารที่ประทับ ภิกษุทั้งหลายไม่ได้ช่องที่จะทูลถามเนื้อความ ที่พระองค์ตรัสโดยย่อให้เข้าใจกว้างขวาง เห็นความสามารถของท่านพระมหากัจจายนะ จึงได้อาราธนาขอให้ท่านอธิบายให้ฟัง ท่านก็อธิบายให้ฟังฯ

พระมหากัจจายนะ อธิบายให้ฟังโดยพิสดารแล้วกล่าวว่า ท่านผู้มีอายุ เราเข้าใจเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงแสดงแล้วโดยย่อความพิสดารอย่างนี้ ถ้าท่านทั้งหลายประสงค์ ก็จงเข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดากราบทูลถามเนื้อความเถิด พระองค์ทรงแก้อย่างไร จงจำไว้เช่นนั้น กราบทูลเนื้อนั้นให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสสรรเสริญพระมหากัจจายนะว่า ภิกษุทั้งหลาย กัจจายนะเป็นผู้มีปัญญา ถ้าพวกเธอถามเนื้อความนั้นกะเรา เราก็คงแก้เหมือนอย่างกัจจายนะแก้แล้วอย่างนั้น เนื้อความแห่งธรรมที่เราแสดงแล้วโดยย่ออย่างนั้นแหละเธอทั้งหลายจงจำไว้เถิด ด้วยเหตุนี้ท่านจึง

ได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้อธิบายความย่อโดยพิสดาร ท่านพระมหากัจจายนะนั้น ได้ทูลขอพระบรมพุทธานุญาตให้พระองค์ทรงแก้ไขพระพุทธรูปปางขี้ผึ้ง ซึ่งขัดต่อภูมิประเทศ เช่น เมื่อครั้งท่านพำนักอาศัยอยู่ ณ ภูเขาชื่อว่าปวัตตะแขวงเมืองกัทรุฆระในวันตีทักขิณาปถชนบท อุบาสกผู้เป็นอุปฐากของท่านองค์หนึ่ง ชื่อว่า โสณกุฎิกัณณะ มีความประสงค์จะบวชในพระธรรมวินัยแต่ก็ได้เพียงบรรพชาเท่านั้น โดยล่วงไป ๓ ปีแล้วจึงได้อุปสมบท เพราะในวันตีทักขิณาปถชนบทหาภิกษุสงฆ์เป็นคนปุรณะไม่ได้

เมื่อโสณกุฎิกัณณะได้อุปสมบทแล้ว มีความปรารถนาจะไปเฝ้าพระบรมศาสดา จึงไปลาท่านพระมหากัจจายนะผู้เป็นอุปชฌาย์ ท่านก็อนุญาต และส่งให้ไปถวายบังคมพระบาทพระบรมศาสดาด้วยเศียรเกล้าตามคำขอของท่าน แล้วให้กราบทูลขอพระบรมพุทธานุญาตให้พระองค์ทรงแก้ไขพระพุทธรูปปางขี้ผึ้ง ซึ่งขัดต่อวันตีทักขิณาปถชนบท ๕ ข้อ คือ

๑. ในวันตีทักขิณาปถชนบท มีภิกษุน้อย ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าพึงทรงอนุญาตการอุปสมบทด้วยคณะภิกษุน้อยกว่า ๑๐ รูปฯ ในข้อนี้มีพระพุทธานุญาตว่า “ดูก่อนภิกษุ เรานุญาตการอุปสมบทในปัจจุบันชนบท ด้วยคณะมีพระวินัยธรรมเป็นที่ ๕” (ด้วยคณะสงฆ์ ๕ รูป)

๒. มีพื้นที่ขรุขระไม่สม่ำเสมอ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าพึงทรงอนุญาตรองเท้าเป็นชั้น ๆ ในข้อนี้มีพระพุทธานุญาตว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตรองเท้าเป็นชั้น ๆ ในปัจจุบันชนบท”

๓. พวกภิกษุต้องอาบน้ำทุกวัน ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าพึงทรงอนุญาตการอาบน้ำเป็นนิตย ๆ ในข้อนี้มีพระพุทธานุญาตว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตการอาบน้ำได้เป็นนิตยในปัจจุบันชนบท”

๔. มีเครื่องลาดที่ทำด้วยหนังสัตว์ มีหนังแพะหนังแกะเป็นต้น บริบูรณ์ดีเหมือนมัทฉิมชนบท ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าพึงทรงอนุญาตเครื่องลาดที่ทำด้วยหนังสัตว์ มีหนังแพะหนังแกะ เป็นต้น ฯ ในข้อนี้มีพระพุทธานุญาตว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตเครื่องลาดที่ทำด้วยหนังสัตว์ มีหนังแพะหนังแกะเป็นต้น”

๕. พวกภิกษุทั้งหลาย ย่อมถวายจีวรแก่ภิกษุไปแล้วในภายนอกสีมาด้วยคำว่า “พวกข้าพเจ้าถวายจีวรผืนนี้ แก่ภิกษุชื่อนี้” เมื่อพวกเขาเหล่านั้นกลับมาแล้ว พวกภิกษุในวัดแจ้งความให้พวกเขาทราบ พวกเขาจึงไม่ยินดีรับ ด้วยเข้าใจเสียว่าผ้านั้นเป็นนิสสัคคิยะ (จำต้องสละ เพราะล่วง ๑๐ ราตรีแล้ว) ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าพึงตรัสบอกการปฏิบัติในจีวรเช่นนั้น ในข้อนี้มีพระพุทธานุญาตว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรานุญาตเพื่อให้ภิกษุยินดีรับจีวรที่ทายถวายลับหลังนั้นได้ผ้ายังไม่ถึงมือภิกษุทราบใด จะนับว่าเธอเป็นผู้มีสิทธิ์ในผ้านั้นเต็มที่ยังไม่ได้ทราบนั้น”

พระมหากัจจายนะนั้น เป็นผู้มีรูปร่าง มีผิวเหลืองดุจทอง มีเรื่องเล่าในอรรถกถาธรรมบทว่า บุตรเศรษฐีมีชื่อว่าโสเรยยะ ในโสเรยยนครเห็นท่านแล้วคะนองใจยิ่งนัก ด้วยอำนาจกุศลจิตเพียงเท่านี้เพศชายแห่งโสเรยเศรษฐีบุตรนั้นกลับเป็นเพศสตรี เธอได้รับความอับอายเป็นอย่างยิ่งจึงหนีไปอยู่นครอื่น จนกระทั่งได้สามีมีบุตรด้วยกัน ๒ คน ภายหลังได้ไปขอขมาให้ท่านอดโทษแล้ว จึงกลับเป็นบุรุษตามเดิม

ตามความในมจรสูตรว่า ท่านอยู่มาถึงภายหลังแต่พุทธปรินิพพานใจ ความย่อในสูตรนั้นว่า เมื่อ ท่านพระมหากัจจายนะอยู่ที่คันทวัน แขวงมธุรรราชธานี พระเจ้ามธุรรราชธานีวันตีบุตรเสด็จไป

หา แล้วตรัสว่า ข้าแต่ท่านพระกัจจายนะผู้เจริญ พวกพราหมณ์ถือว่า พวกเขาเป็นผู้ประเสริฐสุด เกิดจากพรหม ท่านเข้าใจอย่างไร ท่านพระมหากัจจายนะทูลตอบแล้วแสดงวรรณะ ๔ เหล่านี้ไม่ต่างกัน ครั้นพระเจ้ามธูราชสดับแล้วเกิดความเลื่อมใส แสดงพระองค์เป็นอุบาสก ถึงพระเถระกับพระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ

พระเถระทูลห้ามว่า อย่าถึงท่านเป็นสรณะเลยจงถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นสรณะของท่านเป็นสรณะเถิด พระเจ้ามธูราชจึงตรัสถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ ที่ไหนได้ทราบความว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จปรินิพพานเสียแล้ว จึงตรัสว่า ถ้าพระองค์ได้ทรงสดับว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จในที่ใด แม้ใกล้ไกลเท่าใด พระองค์ก็คงจะเสด็จไปเฝ้าให้จงได้ พระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานเสียแล้ว ข้าพระองค์ขอถือพระผู้มีพระภาคเจ้าแม้ปรินิพพานแล้ว กับพระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะที่พึง ข้อนี้อย่อมชี้ให้เห็นว่าท่านพระมหากัจจายนะมีชีวิตอยู่มาภายหลังแต่พระพุทธปรินิพพาน ท่านดำรงชนมาอยู่สังขารอยู่โดยสมควรแก่กาลแล้วก็ปรินิพพาน^{๑๔}

พระมหากัจจายนะ ท่านเป็นบุคคลตัวอย่างสมัยพุทธกาล ท่านมีฉันทะ กราบทูลพระพุทธรองค์เสด็จไปประกาศพระศาสนาที่กรุงอุชเชนี ท่านความพอใจ เลื่อมใสในหลักธรรมของพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสเทศนาสั่งสอนขออุปสมบท พระศาสดาก็ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา พระผู้มีพระภาคตรัสสรรเสริญพระมหากัจจายนะว่า เป็นผู้มียปัญญา ด้วยเหตุนี้ท่านจึงได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้อธิบายความย่อโดยพิสดาร

๓.๒ บุคคลตัวอย่างผู้มีฉันทะสมัยหลังพุทธกาล

ผู้วิจัยได้กำหนดบุคคลตัวอย่างทั้งในสมัยหลังพุทธกาลที่ใช้ฉันทะในการดำเนินชีวิตและปฏิบัติหน้าที่ที่ประสบผลสำเร็จ เป็นคุณูปการแก่สังคมนานับการ โดยศึกษาจากผลงานเอกสารตำราหนังสือ ดังนี้

๓.๒.๑ พระเจ้าอชาตศัตรู องค์อุปถัมภกปฐมสังคายนา

พระเจ้าอชาตศัตรู บุคคลตัวอย่างในการใช้หลักฉันทะ พระองค์เป็นพระโอรสของพระเจ้าพิมพิสารและพระมเหสีโกศลเทวี พระเจ้าแผ่นดินแห่งแคว้นมคธ ความว่า พระเจ้าอชาตศัตรูเมื่อยังอยู่ในพระครรภ์ พระเทวีเกิดอาการแพ้ท้องถึงขนาดว่ามีพระดำริอยากที่จะดื่มพระโลหิตจากพระพาหาข้างเบื้องขวาของพระราชา เมื่อมีพระดำริอย่างนี้การแพ้ท้องก็เกิดขึ้นอย่างหนัก จนมีพระวรกายชুবวมผิวพรรณซีดลง.จนพระราชาตรัสถามว่าเป็นเพราะเหตุไรพระเทวีจึงมีพระวรกายชুবวมและผิวพรรณซีดผิปกติไป ฝ่ายพระมเหสีไม่ประสงค์จะบอกความดำริของพระองค์ให้พระราชาทรงทราบ แต่ในที่สุดก็ทรงถูกรบเร้าจนต้องบอกดำริพระองค์แก่พระราชา เมื่อพระราชาทรงทราบด้วยความรักพระมเหสีและพระโอรสในพระครรภ์ จึงให้หมอเอาเม็ดทองกรีดพระพาหาแล้วรองพระโลหิตด้วยจอกทองคำเจือด้วยน้ำแล้วให้พระนางดื่ม เหล่าโหราจารย์ทั้งหลายได้ทราบข่าวดังนั้นก็พากันพยากรณ์ว่า “พระโอรสในครรภ์องค์นี้จักเป็นศัตรูแก่พระราชา พระราชาจักถูกพระโอรสนี้ปรังพระชนม์”

^{๑๔} พระครูสมุห์โพธิ์ จนฺทสีโล (ศรีพันธุ์), วิชาพุทธานุพุทธประวัติ, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๖๐), หน้า ๒๕๗-๒๖๑.

พระเทวีทรงทราบข่าว จึงมีพระประสงค์จะทำลายครรภ์ให้ตกไปด้วยการเสด็จไปสู่พระราชอุทยานให้ปีบครรภ์บ่อย ๆ แต่ครรภ์ก็ไม่ตกไป จนพระราชาทรงทราบความนั้นจึงตรัสห้ามพระเทวีไม่ให้กระทำเช่นนั้น ด้วยเกรงต่อโทษอันใหญ่จักมีต่อพระองค์และมเหสีและปรากฏไปทั่วชมพูทวีป จึงสั่งให้อารักขาพระเทวีและพระโอรสเป็นอย่างดีจนถึงกาลคลอด พระเทวีทอดพระเนตรเห็นพระโอรสก็เกิดความรักพระโอรส ฉะนั้นจึงไม่อาจฆ่าพระโอรสได้ เมื่อพระโอรสเจริญวัยขึ้นได้ทรงรับการเลี้ยงดูเป็นอย่างดี พระโอรสเป็นผู้มีพระปรีชาสามารถ เป็นอย่างยิ่งและพระราชาก็ได้พระราชทานตำแหน่งอุปราชแก่พระโอรส ด้วยพระกุมาร อชาตศัตรู ยังทรงพระเยาว์ จึงถูกพระเทวทัตผู้หวังลาภสักการะและความเป็นใหญ่หลอกให้หลงเลื่อมใสด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ของตน ด้วยการออกอุบายให้พระโอรสทำการปลงพระชนม์พระบิดาด้วยวาจาว่า “ดูก่อนกุมาร เมื่อก่อนพวกมนุษย์มีอายุยืน แต่เดี๋ยวนี้มีอายุน้อย ดูก่อนกุมารถ้าอย่างนั้นพระกุมารพระองค์จงปลงพระชนม์พระบิดาเสียแล้วเป็นพระราชอาตมาภาพจักปลงพระชนม์พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วจักเป็นพระพุทธเจ้า” แล้วส่งพระกุมารไปเพื่อปลงพระชนม์พระบิดา พระกุมารหลงเชื่อว่า พระผู้เป็นเจ้าเทวทัตมีอำนาจมาก สิ่งที่พระเทวทัตไม่รู้แจ้งไม่มี จึงเห็นภกษที่พระอูระ มุ่งจะฆ่าพระบิดาในเวลากลางวันแสดก ๆ แต่เพราะมีความหวาดกลัววันสะดุ้งตื่นตื่น เข้าไปในพระราชฐาน ทำอาการแปลก ๆ จึงถูกพวกอำมาตย์จับได้ และได้ปรึกษากันพิจารณาโทษว่า พระกุมารและพระเทวทัตพร้อมภิกษุพวกพระเทวทัตจะต้องถูกประหาร จึงพากันเข้าไปกราบทูลพระราชอาตมาเพื่อขอพระราชทานลงพระราชอาชญา แต่พระราชอาตมาไม่ทรงลงราชอาชญา กลับทำการลดตำแหน่งพวกอำมาตย์ผู้ประสงค์จะให้ลงพระราชอาชญาแล้วแต่งตั้งพวกไม่ประสงค์ให้ลงพระราชอาชญาให้ดำรงตำแหน่งที่สูงขึ้น แล้วตรัสถามถึงความประสงค์ของพระกุมาร จึงได้ทราบความว่าพระโอรสต้องการราชสมบัติ จึงทรงพระราชทานพระราชสมบัติให้พระโอรสเมื่อพระราชกุมารได้ราชสมบัติแล้วก็ไปแจ้งข่าวแก่พระเทวทัต ว่าความปรารถนาของเราสำเร็จแล้ว แต่พระกุมารก็ถูกพระเทวทัตลวงให้ทำการฆ่าพระบิดาให้ตายแบบตัดรากถอนโคนเป็นรอบที่สอง แต่พระกุมารก็ท้วงว่า “พระบิดานั้นไม่ควรฆ่าด้วยศาสตรามิใช่หรือ” พระเทวทัต จึงแนะนำให้ฆ่าด้วยการตัดพระกระยาหาร พระราชกุมารจึงสั่งให้เอาพระบิดาใส่เข้าไปในเรือรบโดยสั่งไม่ให้ใครเยี่ยมยกเว้นพระมารดาพระองค์เดียว

เมื่อเวลาผ่านไป พระเจ้าพิมพิสารราชา ก็ยังคงดำรงพระชนม์อยู่เพราะพระมารดาทรงซ่อนภัตตาหารเข้าไปถวายในเวลาเยี่ยมด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น ซ่อนไว้ที่ชายพก ซ่อนไว้ที่พระเมาลี และซ่อนไว้ในฉลองพระบาท ในที่สุดพระกุมารก็ทราบความโดยลำดับจึงสั่งห้ามไม่ให้พระมารดาทรงฉลองพระบาทเข้าเยี่ยม แต่ภรรยาพระเทวีก็ทรงสนานพระวรกายด้วยน้ำหอม แล้วทาพระวรกายด้วยอาหารมีรสอร่อย ๔ อย่าง แล้วทรงห่มพระภูษาเข้าเยี่ยมพระราชาทรงเลียพระวรกายของพระเทวี ประทับพระชนม์อยู่ได้ พระกุมารก็ตรัสถามและทราบความนั้นอีกจึงสั่งห้ามพระมารดาเข้าเยี่ยม แต่นั้นมาพระราชาก็ไม่มีภัตตาหารเสวย ดำรงพระชนม์อยู่ด้วยสุขประกอบด้วยมรรคผล (เพราะพระองค์เป็นพระโสดาบัน) ด้วยวิธีการเดินจงกรม พระวรกายของพระองค์ก็กลับเปล่งปลั่งขึ้น พระกุมารตรัสถามถึงความมีพระชนม์ชีพของพระราชาก็ทรงทราบความนั้น จึงดำริที่จะตัดการเดินจงกรมด้วยทรงสั่งบังคับนายช่างกลบทุกทั้งหลายให้ทำการผ่าพระบาทของพระบิดาแล้วเอาน้ำมันสนผสมเกลือทาแล้วจึงย่างด้วยถ่านไม้ตะเคียนซึ่งติดไฟคุ้ไม่มีเปลว แล้วก็ส่งพวกนายช่างกลบเหล่านั้นเข้าไปหาพระราชอา

ฝ่ายพระเจ้า พิมพิสารเมื่อถูกช่างกลบทำการตามโองการของพระเจ้าอชาตศัตรู ก็ทนต่อทุกขเวทนา ไม่ได้จึงสวรรคตไปได้เกิดเป็นยักษ์ชื่อชนวสกะ เป็นผู้รับใช้ท้าวเวสสุวรรณในเทวโลกชั้นจาตุมหาราช

ในวันนั้นเอง พระโอรสของพระเจ้าอชาตศัตรูก็ประสูติ พระเจ้าอชาตศัตรูจึงได้รับข่าว ๒ อย่างในวันเดียวกันนั้นคือ การประสูติของพระโอรส และการสวรรคตของพระบิดา ด้วยความที่พวกอำมาตย์ทั้งหลายได้ปรึกษากันแล้วจึงได้กราบทูลข่าวการประสูติของพระโอรสแก่พระเจ้าอชาตศัตรู ก่อนจึงทำให้พระองค์มีความรักลูกเกิดขึ้นแม้ไปยังพระวรกายจดเยื่อในกระดูก ในขณะที่พระองค์ได้รู้ซึ่งในคุณของพระบิดาว่าแม้เมื่อเราเกิดพระบิดาของเราก็คงเกิดความรักอย่างนี้เหมือนกัน จึงรีบมีคำสั่งให้ไปปล่อยพระบิดา พวกอำมาตย์จึงทูลข่าวการสวรรคตของพระบิดาให้ทรงทราบ พระองค์ทรงกันแสงเข้าไปเฝ้าพระมารดา ได้ทรงทราบความรักที่พระบิดาทรงมีต่อพระองค์อย่างยากที่จะหาสิ่งใดเปรียบ จึงทรงกันแสงคร่ำครวญเป็นอย่างยิ่ง แล้วจัดถวายพระเพลิงพระศพพระบิดาอย่างยิ่งใหญ่

พระเจ้าอชาตศัตรูทรงมีฉันทะ จึงทำการลบล้างความผิดให้เจือจางลงไปบ้าง และทรงปฏิญาณตนเป็นอุบาสกบริษัท ตั้งมั่นใน คำสอนของพระพุทธองค์ ทรงปกครองการเมืองโดยตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมและราชสังคัตถุ ทำให้ประชาราษฎร์อยู่อย่างมีความสุข และยังมีแสนยานุภาพเป็นที่เกรงขามของแคว้นอื่น แต่ก็ไม่สามารถอุปสมบท หรือบรรลุนิพพานได้ เพราะการกระทำหนักคือ ปิตุฆาต พระองค์ทำนุบำรุงศาสนาพุทธด้วยดีโดยตลอด เอาพระทัยใส่ดูแลความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ ด้านปัจจัยสี่เป็นอย่างดีเมื่อพระสงฆ์จำนวน ๕๐๐ รูปประชุมกันทำสังคายนาหลังปรินิพพานได้ ๓ เดือน พระเจ้าอชาตศัตรูถวายความอุปถัมภ์ให้การสังคายนาสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี^{๑๕}

พระเจ้าอชาตศัตรู ผู้ที่เคยมีความเห็นผิดหลงผิด ก็มีฉันทะด้วยการปฏิญาณตนเป็นอุบาสกบริษัท ตั้งมั่นในคำสอนของพระพุทธองค์ ทรงปกครองการเมืองโดยตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมและราชสังคัตถุ มุ่งมั่นในพระพุทธศาสนา ทำให้ประชาราษฎร์อยู่อย่างมีความสุข พระองค์ทรงทำนุบำรุงศาสนาพุทธด้วยดีโดยตลอด เอาพระทัยใส่ดูแลความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ ด้านปัจจัยสี่เป็นอย่างดี และเมื่อพระสงฆ์จำนวน ๕๐๐ รูปประชุมกัน เพื่อทำปฐมสังคายนาหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๓ เดือน พระองค์ ได้ถวายความอุปถัมภ์ให้การสังคายนาจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

๓.๒.๒ พระเจ้าอโศกมหาราช

พระเจ้าอโศกมหาราช บุคคลตัวอย่างที่ใช้ฉันทะ ตามกิตติศัพท์จากประวัติโดยนวม สงวนทรัพย์ กล่าวว่า พระองค์เป็นพระราชโอรสพระเจ้าพินทุสาร กับพระนางศิริธรรมา ประสูติในราชตระกูลกษัตริย์แห่งราชวงศ์โมริยะ (สันสกฤต เรียก เมาริยะ) ที่มีนครปาฏลีบุตรเป็นเมืองหลวง พระราชมารดาของ พระเจ้าอโศกขณะทรงครรภ์พระนางปรารถนาจักเหยียบดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ ปรารถนาจะเสวยดวงดาวและเมฆกับรากดินใต้พื้นปฐพี เจ้าชายอโศกมีอนุชาชื่อ ดิสสะ เนื่องจากเจ้าชายอโศกมีความสามารถในการรบ พระราชบิดาจึงส่งไปครองแคว้นอันวันเดือนคืนเป็นดินแดนที่ห่างไกลเพื่อป้องกันการแย่งราชสมบัติ”^{๑๖}

^{๑๕} ชู.ธ.อ. (ไทย) ๘/๒๐๑-๒๐๔.

^{๑๖} นวม สงวนทรัพย์, พระเจ้าอโศกมหาราช, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๙.

ครั้งหนึ่ง พระองค์มีพระชนมายุได้ ๑๗ พรรษา ทรงเป็นอุปราชของพระเจ้าพินทุสาร เสด็จไปครองแคว้นวันตี ณ นคร อุชเชนี ทรงเสกสมรสกับพระนางเวทิสมาหาเทวี เมื่อพระชนมายุได้ ๒๐ พรรษา ทรงมีพระราชโอรสพระองค์แรก คือ เจ้าชายมหินท และมีพระราชธิดาคือ พระนางสังฆิตตา กาลต่อมาพระราชโอรส มหินทกุมาร และพระราชธิดาสังฆิตตาทั้งสองทรงพ้อพระทัยในการบรรพชาจึงเสด็จออกบรรพชาทำลายเครื่องผูกในภพออกเสียเพราะทรงเลื่อมใสในพระรัตนตรัย

ส. ศิวลักษณ์ กล่าววว่า “ในปีที่ ๑๘ แต่เสวยราชย์มาพระเจ้าเทวานัมปิยะตีสสะแห่งลังกาทวีป ทูลขอถึงพระศรีมหาโพธิ์จากพุทธคยา และพระนางสังฆิตตาเถรีไปสู่ประเทศนั้นก็โปรดให้ไปตั้งคำทูล ก่อนหน้านั้นโปรดให้พระสมณะ ราชนัตตาไปลังกาทวีปพร้อมด้วยพระบรมสารีริกธาตุและบาตรของพระพุทธองค์ เพื่อประดิษฐานไว้ในพระสถูปทางลังกาทวีป”^{๑๗}

พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต) กล่าวว่า “พระเจ้าอโศกมหาราชเสวยราชสมบัติรวมทั้งสิ้น ๓๗ ปี (พ.ศ.๒๑๘ ถึง พ.ศ. ๒๖๐) ในบั้นปลายแห่งพระชนม์ชีพทรงได้รับสมัญญาว่า “พระเจ้าธรรมาโคกราช” และคัมภีร์ที่ปวงค์เรียกพระองค์ว่า “ปรียทรรสี” เสด็จสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕ เมื่อสิ้นรัชสมัยของพระเจ้าอโศกแล้วราชวงศ์โมริยะก็ค่อย ๆ เสื่อมจนหายไปที่สุดในที่สุด”^{๑๘}

พระเจ้าอโศกมหาราชกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พ.ศ. ๒๓๕ กาลแห่งการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ พระองค์ทรงปรารถนาถึงการมีเดียรฉัตรมากมายปลอมบวชเข้ามา เนื่องจากเกิดลาภสักการะในหมู่สงฆ์อุดมสมบูรณ์ พระอรหันต์ ๑,๐๐๐ รูป มีพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธาน โดยได้รับพระราชูปถัมภ์ให้จัดหาดิยสังคายนาขึ้น เพื่อขจัดอสังขและพวกมิถิยาที่ปลอมแปลงมาบวชในพระพุทธศาสนา จนกระทั่งกล่าวกันว่า พระภิกษุผู้ทรงคุณธรรมปฏิเสธที่จะร่วมสังฆกรรมกับพวกอสังขกับเดียรฉัตรนอกพระพุทธศาสนา ดิยสังคายนาสำเร็จในปีที่ ๑๗ แห่งรัชกาล พระเจ้าอโศกรับสั่งว่า “บัดนี้คณะสงฆ์บริสุทธิ์แล้ว ขอพระคุณเจ้าจงประกอบอุโบสถสังฆกรรมเถิด ” พระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นผู้อุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๓ นี้ซึ่งกระทำที่โอศการาม เมืองปาฏลีบุตร กระทำอยู่ ๙ เดือนจึงแล้วเสร็จ นับเป็นสังคายนาครั้งที่ ๓ ของฝ่ายเถรวาท

เสถียร โพธิ์นันทะ เขียนไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาว่า “อย่างไรก็ตาม คัมภีร์มหาวงศ์ได้กล่าวไว้ว่า ก่อนทำสังคายนาพระเถระกับพระเจ้าอโศกได้สอบสวนพระทั้งหลาย โดยการซักถามหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา เพื่อจะรู้ว่าใครเป็นพระจริงหรือพระปลอม จากการซักถามปรากฏว่าบางพวกตอบเป็นสัตสทธิ บางพวกตอบเป็นอุจเฉททธิ ซึ่งขัดกับพุทธวจนะที่เป็นสัมมาทิวติและเป็นวิภาวาทิ เมื่อเป็นเช่นนั้นพระองค์จึงใช้พระอาญาให้พระที่เป็นมิถิยาเหล่านั้นผู้ซึ่งปลอมบวชลาสิกขาเสียจำนวนมากประมาณ ๖๐,๐๐๐ รูป แล้วพระเถระได้คัดเลือกภิกษุผู้ทรงคุณที่เป็นสัมมาทิวติได้ ๑,๐๐๐ รูป เพื่อทำสังคายนาต่อไป สังคายนาครั้งนี้ ถ้าถือตามฝ่ายบาลีเถรวาทก็ว่าเพื่อกำจัดเดียรฉัตรที่ปลอมบวชในพระธรรมวินัย เพื่อกำจัดอธรรมและจะได้ร้อยกรองพระธรรมวินัยให้

^{๑๗} ส. ศิวรักษ์ ,ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศก ฯ, (กรุงเทพฯ : ศูนย์ไทย-ธิเบต, ๒๕๓๔), หน้า ๒๗.

^{๑๘} พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), จารึกอโศก, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๐.

เป็นหลักฐานต่อไปภายหน้า แต่ตามทางสันนิษฐานของนักปราชญ์รุ่นหลังแล้ว เรื่องเดียรฉัตรไม่น่าเป็นไปได้ เพราะสมัยนั้น พระเจ้าปรียทรรสี ได้เป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์ ทรงอุปถัมภ์บำรุงศาสนาทุกนิกาย โดยไม่เบียดเบียนใคร แต่เหตุไฉนเดียรฉัตรจึงอัปมงคลแล้วหันมาปลอมบวช ฟังไม่สมเหตุผล หลักฐานทางอื่นทำให้มีทัศนะว่า ผู้ที่ลาสิกขาไป ๖๐,๐๐๐ รูปนั้น น่าจะเป็นพระในพุทธศาสนานี้เอง มิใช่เดียรฉัตร แต่พระเหล่านั้นได้นับถือศาสนาตามแบบนิกายต่าง ๆ”^{๑๙}

กาลต่อมาพระพุทธศาสนาได้แตกแยกกันออกเป็นนิกายย่อยๆ ถึง ๑๘ นิกาย และนิกายที่ใหญ่มากก็คือ เถรวาทกับมหาสังฆิกะ อาจเป็นไปได้ว่าใครที่มีทัศนะไม่ตรงกับเถรวาทก็บังคับให้ลาสิกขาหมด จึงมีมากมายถึงเพียงนั้น ทิมท้วงกล่าวว่าเช่นนั้นก็เพราะต้องการจะยกย่องเถรวาทว่าเป็นนิกายที่ถูกต้อง ส่วนนิกายอื่นๆ นั้นไม่ยอมรับว่าถูกต้อง จึงซ้ำเติมให้เป็นเดียรฉัตรไปเสียจะได้หมดปัญหา เรื่องนี้อาจเป็นไปได้ เพราะพระเถระหลายรูปที่เด่น ๆ ในสมัยนั้นไม่เข้าร่วมสังคายนา และมหาวงศ์ก็ไม่ได้พูดถึง แต่ปรากฏในคัมภีร์อื่นๆ ว่า เป็นพระเถระผู้ทรงความรู้มีบริวารจำนวนมากก็มีอยู่ เช่น พระอุปคุตเถระ เป็นต้น^{๒๐} หลังจากสังคายนาครั้งที่ ๓ เสร็จสิ้นลงแล้ว พระโมคคัลลิตบุตรติสสเถระกับพระเจ้าอโศก ได้จัดส่งภิกษุ เป็นศาสนทูตไปยังต่างประเทศเพื่อประกาศศาสนาที่ได้รับรองไว้ในการสังคายนาครั้งนี้แก่มวลมนุษย์ในประเทศนั้น เพราะต่อไปภายหน้าเมื่อพระเถระผู้ทรงความรู้หมดไป พระราชาผู้อุปถัมภ์สิ้นไป พระศาสนาจักสูญสิ้นไปด้วย เพื่อให้พระศาสนายังยืนอยู่ ก็ควรจะส่งพระไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังประเทศต่างๆ ให้ประเทศเหล่านั้นได้สนับสนุน ดังที่ได้คัดเลือกพระเถระเพื่อส่งเป็นสมณทูตไปประกาศพระศาสนา ๙ สาย คือ

๑. พระมัชฌันติกะ ไปกัษมีระและคันธาระ
๒. พระโยนธรรมรักขิต (เชื้อสายกรีก) ไปอปรินตกะ
๓. พระมัชฌิมะ ไปหิมวันตประเทศ (แถบภูเขาหิมาลัย)
๔. พระมหาทักษิตะ ไปแคว้นโยนะ
๕. พระมหาธรรมรักขิตะไปแคว้นมหาธาธุร์
๖. พระรักขิตะ ไปแคว้นนวนวาสี (กรรณาภูเหนือ)
๗. พระมหานามะ ไปมทิสมนทล (ไมซอร์)
๘. พระโสณะและพระอุตตระไปสุวรรณภูมิ

๙. พระมหินท์ พร้อมด้วยศิษย์พระโมคคัลลิตบุตรติสสอีก ๔ รูป คือ พระอิฎฐียะ พระอุตตียะ พระสมพละ และพระภัทรสาละ ไปประกาศศาสนาในลังกา ต่อมาได้ทรงโปรดให้พระสังฆมิตตาเถรีนำห่อพระศรีมหาโพธิ์ จากพุทธคยาไปปลูก ณ เมืองอนูราชปุระ ที่ประเทศลังกา พร้อมทั้งให้อุปสมบทแก่เหล่ากุลสตรีในลังกาที่ประสงค์ที่จะเป็นพระภิกษุณีด้วย^{๒๑}

^{๑๙} เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, ฉบับมุงปาฐะ ภาค ๒, (พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหามกุฏฯ, ๒๕๑๔), หน้า ๕๗.

^{๒๐} สิริวัฒน์ คำวันสา, พุทธศาสนาในอินเดีย, (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๘๑.

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), จารึกอโศก, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๔๗),

บทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชดังกล่าวข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเป็นบุคคลตัวอย่างสมัยหลังพุทธกาล ผู้ทรงมีฉันทะ ความพอใจในการนับถือและเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงมีฉันทะในการสร้างพระอารามให้ครบ ๘๔,๐๐๐ อาราม (เจดีย์ก็เรียก) เท่ากับจำนวนพระธรรมชั้นตรี เพื่อบูชาพระธรรมชั้นตรี ให้เป็นแหล่งที่พระภิกษุสงฆ์ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย บำเพ็ญสมณะธรรมและสั่งสอนประชาชน ทรงอุปถัมภ์การทาสัตตยสังคายนา และส่งพระมหาเถระไปประกาศพระศาสนาในแคว้นแคว้นต่าง ๆ ทั่วชมพูทวีปถึง ๙ สาย เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายในนานาประเทศ ทรงสร้างโรงพยาบาลคนและสัตว์ ขุดบ่อน้ำ ที่พักคนเดินทาง เป็นต้น เพื่อหมายมั่นให้ปวงประชาราษฎร์ดำรงชีวิตตามหลักพระพุทธธรรมอันสูงส่ง ทรงมีฉันทะที่ส่งเสริมให้พระพุทธศาสนามีความเจริญก้าวหน้าและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสถาบันสงฆ์อีกหลายประการ โดยเฉพาะบทบาทคณะสงฆ์ที่พระองค์ทรงวางรากฐานสำคัญในกิจการต่าง ๆ ให้เจริญรุ่งเรืองสืบมาถึงประเทศไทยที่ถือเป็นสถาบันหลักอย่างหนึ่งในปัจจุบันนี้

๓.๓ บุคคลตัวอย่างผู้ใช้ฉันทะสมัยปัจจุบัน

ผู้วิจัยได้กำหนดบุคคลตัวอย่างที่ใช้ฉันทะ ในการดำเนินชีวิตปฏิบัติหน้าที่จนประสบผลสำเร็จ เป็นคุณูปการแก่สังคมนานัปการ โดยศึกษาจากผลงานเขียน หลักฐานทางเอกสาร ดังนี้

๓.๓.๑ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙

ในหลวงรัชกาลที่ ๙ บุคคลตัวอย่างในการใช้หลักฉันทะ ตามราชนิพนธ์ของเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กล่าวว่า “รัชกาลที่ ๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เสด็จพระราชสมภพในราชสกุลมหิตลอันเป็นสายหนึ่งในราชวงศ์จักรี พระราชสมภพวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นพระโอรสองค์ที่สามในสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์ (สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก ในกาลต่อมา) และหม่อมสังวาลย์ มหิตล ณ อยุธยา (สกุลเดิม ตะละกัญ, สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในกาลต่อมา)”^{๒๒}

พระองค์ ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนา มาก ทรง ออกผนวชเป็นเวลา ๑๕ วัน ระหว่างวันที่ ๒๒ ตุลาคม-๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๙ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เป็นพระอุปัชฌาย์ ทรงได้รับฉายาว่า ภูมิพลโลกิขุ หลังจากนั้น พระองค์เสด็จฯ ไปประทับจำพรรษา ณ พระตำหนักปั้นหย่า วัดบวรนิเวศวิหาร ระหว่างที่ทรงดำรงสมณะเพศ พระภิกษุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติพระราชกิจ เช่นเดียวกับพระภิกษุทั้งหลายอย่างเคร่งครัด เช่น เสด็จลงพระอุโบสถทรงทำวัตรเช้า-เย็น ตลอดจนทรงสดับพระธรรมและพระวินัยนอกจากนี้ยังได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจพิเศษอื่น ๆ เช่น ในวันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงร่วมสังฆกรรมในพิธีผนวชและอุปสมบทนาคหลวงในพระบรมราชินูปถัมภ์ ในวันที่วันที่ ๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ เสด็จ

^{๒๒} สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา, เจ้านายเล็ก ๆ - ยุวกษัตริย์, (กรุงเทพฯ: ซิลค์เวอร์มบุ๊คส์, ๒๕๔๙), หน้า ๙ .

ฯ ไปทรงรับบิณฑบาต จากพระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน ในโอกาสนี้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ สยามมกุฎราชกุมาร ครั้นยังเป็น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทด้วย^{๒๓}

นอกจากพระองค์จะทรงผนวชแล้ว พระองค์ยังทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภกของ พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทำให้ประชาชนได้หันมาให้ความสนใจในพระพุทธศาสนามากขึ้นเรื่อยๆ ได้มีการตั้งชมรมพุทธศาสตร์ขึ้น เพื่อให้บัณฑิต นักศึกษา ได้ศึกษาและทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ใน ด้านการศึกษาของสงฆ์ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง คือมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมกุฎราชวิทยาลัย ได้มีการเปิดการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร และ พ.ศ. ๒๕๐๑ ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้นเป็นแห่งแรกที่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ^{๒๔}

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้ทรงจัดตั้งโครงการอันเนื่องมาจาก พระราชดำริจำนวนมาก ตัวอย่างโครงการที่สำคัญ เช่น^{๒๕}

มูลนิธิชัยพัฒนาก่อตั้งเมื่อ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๓๑ เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานตาม โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และโครงการพัฒนาอื่นๆ เพื่อช่วยเหลือประชาชนในด้าน เศรษฐกิจ และสังคมให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและสามารถพึ่งพาตนเองได้

มูลนิธิโครงการหลวงก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ เพื่อส่งเสริมการปลูกพืชเมืองหนาวแก่ชาวเขา เพื่อเป็นการหารายได้ทดแทนการปลูกฝิ่น

โครงการสวนพระองค์สวนจิตรลดาก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ มีวัตถุประสงค์ในการ ดำเนินงาน เพื่อศึกษา ทดลองและวิจัยหาวิธีแก้ไขปัญหเกี่ยวกับงานทางด้านเกษตรต่างๆ เช่น การปลูกข้าว การเลี้ยงโคนม การเพาะพันธุ์ปลานิล และอื่นๆ อีกมากมาย

โครงการแก้มลิงก่อตั้งขึ้นเมื่อ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๘ เพื่อแก้ปัญหาอุทกภัย หลัง เกิดอุทกภัยในประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๓๘ โดยให้จัดหาสถานที่เก็บกักน้ำตามจุดต่างๆ ใน กรุงเทพมหานคร เพื่อรองรับน้ำฝนไว้ชั่วคราว เมื่อถึงเวลาที่คลองพอจะระบายน้ำได้จึงค่อยระบายน้ำ จากส่วนที่กักเก็บไว้ออกไป

โครงการฝนหลวงก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ เพื่อแก้ปัญหาเดือนร้อนทุกข์ยากของราษฎรและ เกษตรกรที่ขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภคและการเกษตร

โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนมีฉบับปกติ ๓๗ เล่ม ฉบับเสริมการเรียนรู้ ๑๙ เล่ม เริ่มพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นสารานุกรมไทยแบบเป็นชุด เน้นความรู้ที่เกิดขึ้นและใช้อยู่ ในประเทศไทยแต่ละเล่มรวบรวมเนื้อเรื่องจากหลากหลายสาขาวิชา เนื้อหาของเรื่องต่างๆ เรียบเรียง ให้เหมาะสมกับเด็กกลุ่มเล็ก เด็กกลุ่มกลาง และเด็กกลุ่มใหญ่

^{๒๓} ราชกิจจานุเบกษา, หมายกำหนดการ ที่ ๑๕/๒๔๙๙ พระราชพิธีผนวช ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙. เล่ม ๗๓, ตอน ๘๔ ง, ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙, หน้า ๓,๑๘๐.

^{๒๔} พระมหามานัส กิตติสาโร. หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานพระพุทธศาสนา ม.๑, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ, ๒๕๕๙), หน้า ๑๘.

^{๒๕} วิเชียร เกษประทุม, ราชศัพท์และพระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ พร้อมพระราชวงศ์ โดยสังเขป, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๗-๑๕๗.

โครงการแก้งดิน เพื่อแก้ปัญหาดินเปรี้ยว หรือดินเป็นกรด โดยมีการขังน้ำไว้ในพื้นที่ จนกระทั่งเกิดปฏิกิริยาเคมีทำให้ดินเปรี้ยวจัด จนถึงที่สุด แล้วจึงระบายน้ำออกและปรับสภาพพื้นฟู ดินด้วยปูนขาว จนกระทั่งดินมีสภาพดีพอที่จะใช้ในการเพาะปลูกได้

กังหันชัยพัฒนาสร้างต้นแบบได้ครั้งแรกในปีพ.ศ. ๒๕๓๒ เป็นกังหันน้ำเพื่อบำบัดน้ำเสีย ด้วยวิธีการเติมอากาศ

พระสมเด็จจิตรลดา หรือพระกำลั่งแผ่นดิน เป็นพระเครื่อง ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างด้วยพระองค์เอง พระราชทานแก่ทหารตำรวจ ข้าราชการและพลเรือนในช่วง ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๘ - ๒๕๑๓ มีทั้งสิ้นประมาณ ๒,๕๐๐ องค์

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระราชดำรัสแก่ชาวไทยนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๗ เป็นต้นมา และถูกพูดถึงอย่างชัดเจน ในวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ เพื่อเป็นแนวทางการแก้ไขวิกฤตการณ์ทางการเงินในเอเชีย พ.ศ. ๒๕๔๐ ให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนในกระแสโลกาภิวัตน์”^{๒๖}

สรุปได้ว่า พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณอันหาที่สุดไม่ได้สำหรับปวงชนชาวไทย จากพระราชกรณียกิจที่พระองค์ท่านได้ทำไว้มากมายนั้นมาจากทรงมีฉันทะ(ความพอใจ) ความรัก ความปรารถนาเพื่อพสกนิกรชาวไทยให้มีความสุข เป็นอยู่ที่สบายขึ้น นับว่าพระองค์ทรงเป็นบุคคลของความมีฉันทะ (ความพอใจ) ในการทำงานจนทำให้ประเทศชาติพัฒนาและเจริญรุ่งเรืองอย่างแท้จริง

๓.๓.๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) บุคคลตัวอย่างที่ใช้ฉันทะ ปัจจุบันดำรงสมณะศักดิ์ที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ท่านเป็นชาวอำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี เริ่มการศึกษาเบื้องต้นที่โรงเรียนอนุบาลครูเฉลียว ตลาดศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี สำนักของท่านในปัจจุบัน คือ วัดญาณเวศกวัน ตั้งอยู่ในอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม”^{๒๗} ท่านมีฉันทะในการปฏิบัติหน้าที่การทำงาน จนได้รับเกียรติบัตร รางวัลมากมาย ดังนี้

ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ที่ได้รับ จำนวน ๒๐ สาขาวิชา^{๒๘} ในการนี้ได้รับตำแหน่งทางวิชาการระดับศาสตราจารย์ (พิเศษ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยด้วย

^{๒๖} พระราชกระแสรับสั่งในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงแก่ผู้เข้าเฝ้าถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาแด่พระพุทธศักราช ๒๕๑๗, อ้างใน ว.วชิรเมธี, ความสับสนเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง, เนชั่นสุดสัปดาห์ ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๗๖๓ วันที่ ๑๒-๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๐.

^{๒๗} วัดญาณเวศกวัน, ประวัติพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.watnyanaves.net/th/web_page/biography (๔ ก.ย. ๕๙).

^{๒๘} วัดญาณเวศกวัน, ประกาศเกียรติคุณ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.watnyanaves.net/th/web_page/honourable_prestige [๔ ก.ย. ๕๙]

ประกาศเกียรติคุณและรางวัลที่ได้รับ จำนวน ๑๕ รางวัล^{๒๙} รางวัลสูงสุดระดับโลกได้แก่ ได้รับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ จากองค์การยูเนสโก (UNESCO Prize for Peace Education) พ.ศ. ๒๕๓๗

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เป็นบุคคลตัวอย่างสมัยปัจจุบัน ที่มีฉันทะ (ความพอใจ) ในพระพุทธศาสนา มีฉันทะ (ความพอใจ) ในการทำงาน เป็นปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาแห่งยุคปัจจุบัน ที่ได้รับความเคารพนับถือ และอย่างยิ่ง ยอมรับอย่างกว้างขวางจากชาวไทยและชาวโลก มีผลงานหนังสือที่ใช้เป็นหลักอ้างอิงหลายร้อยเรื่อง เฉพาะอย่างยิ่งพุทธธรรมที่เกือบทุกวิทยานิพนธ์ รายงานวิจัยนำไปอ้างอิง รวมถึงพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม และพจนานุกรม พุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ด้วยที่นำไปอ้างอิงเสมอ แม้ปัจจุบันนี้ อายุของท่านแม้จะเกือบ ๘๐ ปีแล้วก็ตาม ท่านยังคงมีได้หยุดนิ่งต่องานวรรณกรรมศาสนาแต่อย่างใด เพื่อจรรโลงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาโดยแท้จริง สังคมปัจจุบันถือว่าเป็นต้นแบบแห่งฉันทะ

๓.๓.๓ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี)

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (บุญถึง) บุคคลตัวอย่างผู้ใช้ฉันทะ ตามประวัติท่านเป็นชาวอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ปฏิบัติของท่าน เป็นนักคิด นักเขียนด้านพระพุทธศาสนา ประยุกต์ สมัยคนรุ่นใหม่ เป็นนักบรรยายธรรมที่ผลิตผลงานออกมาในรูปสื่อโทรทัศน์ และหนังสือ ออกมาอย่างสม่ำเสมอในยุคปัจจุบัน ผลงานที่เป็นที่รู้จักกันดีคือ การประพันธ์บทละครโทรทัศน์ และหนังสือเรื่อง "ธรรมะติดปีก" และเพลงประกอบละครธรรมะมากมาย จนได้รับพระราชทานรางวัลเสมาธรรมจักร จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีฯ ในงานสัปดาห์พระพุทธศาสนา วิสาขบูชาประจำปี ๒๕๕๐^{๓๐}

การศึกษา แรงสะท้อนถึงฉันทะ ความพึงพอใจใคร่ศึกษา จนสำเร็จการศึกษาระดับต่าง ๆ ดังนี้ ศึกษาศาสตรบัณฑิต (ศษ.บ.) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช พ.ศ. ๒๕๔๓ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๖ และเปรียญธรรม ๙ ประโยค สำนักวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม พ.ศ. ๒๕๔๓

การทำงาน แรงสะท้อนถึงฉันทะ เห็นได้จากเอกสาร ดังนี้ ท่านเป็นอาจารย์พิเศษ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อาจารย์พิเศษ สถาบันพระปกเกล้า วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร โรงเรียนนายร้อยตำรวจสามพราน อาจารย์พิเศษ และวิทยากรบรรยายพุทธศาสนากับศาสตร์ร่วมสมัยในมหาวิทยาลัย สถาบันการศึกษาชั้นนำของรัฐและเอกชนมากมาย เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยศรีปทุม

^{๒๙} วัตญาณเวศกวัน, ประกาศเกียรติคุณ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<http://www.watnyanaves.net/> http://web_page/honourable_prestige [๔ ก.ย. ๕๙]

^{๓๐} กาญจนา ปราบปัญจะ, “การศึกษาลีลาการใช้ภาษาและกลวิธีการเขียนของ ว.วชิรเมธี”, *ปริญญา นิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๓), หน้า ๒๓๘.

มหาวิทยาลัยกรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง มหาวิทยาลัยนเรศวร เป็นต้น เป็นคอลัมน์นิสต์เขียนบทความเชิงวิชาการ กึ่งวิชาการ และบทความทั่วไปให้กับหนังสือพิมพ์ และนิตยสารมากมาย เช่น เนชั่นสุดสัปดาห์ มติชนสุดสัปดาห์ ประชาชาติธุรกิจ กรุงเทพธุรกิจ แพรว WE, HEALTH& CUISINE ชิวจิต ชีวิตต้องสู้ หญิงไทย แก๊จน และบางกอก ฯลฯ เป็นวิทยากร บรรยายธรรม และนำภาวนาตามสถาบัน และองค์กรของรัฐ รวมทั้งเอกชน ทั้งในกรุงเทพฯ ต่างจังหวัด และต่างประเทศ

ที่สำคัญคือ เป็นผู้ก่อตั้งสถาบันวิมุตตยาลัย (Vimuttayalaya Institute) : อันเป็นสถาบัน เพื่อการศึกษา วิจัยภาวนา และนำเสนอภูมิปัญญาทางพุทธศาสนาสู่ประชาคมโลก โดยเน้นปรัชญา การทำงานในลักษณะพุทธศาสนา เพื่อสันติภาพโลก (Buddhism for World Peace) เป็นวิทยากร ประจำรายการโทรทัศน์หลายรายการ เช่น เมืองไทยวาไรตี้ (ททบ.๕) ร้านชายามเช้า (TITV) กล้าคิด กล้าทำ (ททบ.๕) พุทธประทีป (ททบ.๕) รอยธรรมและธรรมาภิวัตน์ (ASTV) และที่นันทมอชิต (ช่อง ๗)

ผลงานนิพนธ์ที่ได้รับการเผยแพร่ภาษาไทย แรงสะท้อนถึงฉันทะ จากที่ปรากฏทางสื่อ และเอกสาร ดังนี้

ผลงานเรื่อง ดีเอ็นเอ ทางวิญญาณ, ปรัชญาหน้ากุฏิ, คิดอย่างเซ็น, ตายแล้วเกิดใหม่ตาม นัยมิลินทปัญหา, ตายแล้วเกิดใหม่ตามนัย พระพุทธศาสนา, พระสงฆ์กับทางออกจากทุกข์สังข์ของ สังคม, ครูกัลยาณมิตรของชีวิตดงาม, อารยมรรคา :มรรควิถีเพื่อชีวิตดงาม, พระพุทธคุณ ๑๐๐ บาท, กรรมกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต, ในหลวงครองราชย์พุทธทาสครองธรรม, กำลังใจแต่ชีวิต, ทุกข์ กระทบ ธรรมกระเทือน, ธรรมะติดปีก, ธรรมะหลับสบาย,ธรรมะดับร้อน, ธรรมะบันดาล, ธรรมะรับ อรุณ, ธรรมะราตรี, ธรรมะทำไม,ธรรมะเกร็ดแก้ว, ธรรมะสบายใจ,ธรรมะทอรัก, ธรรมะงอกงาม, ธรรมะน้ำเอก, ธรรมะคลายใจ, ธรรมะพารวย, ธรรมะศักดิ์สิทธิ์, คนสำราญงานสำเร็จ, สบตากับความ ตาย, ฝนตกไม่ต้อง พ้าร้องไม่ถึง, เรารักแม่,หนังสือธรรมะชาลันถั่ว, ลายแทงแห่งความสุข, มองลึก นึกไกล ใจกว้าง, รู้ก่อนตาย ไม่เสียตายชาติเกิด, เปลี่ยนเคราะห์ให้เป็นโชคเปลี่ยนโรคให้เป็นครู, งาน สัมฤทธิ์ชีวิตรื่นรมย์, ความทุกข์มาโปรด, ความสุขโพรยปราย, Love Analysis ๑ & ๒,เซ็นธรรมะขึ้น ภูเขา, ตะแกรงร้อนทอง, วายทวนน้ำ(เขียนร่วมกับพระไพศาล วิสาโล), ธรรมาคำขึ้น,ธรรมาธิปไตย, การเดินทางของความคิด (ร่วมกับ สรรเสริญ ปัญญาธิวงศ์,นิรุทธิ์ ศิริจรรยา,อารียา ศิริโสภา) และ หนังสือเรียนพระพุทธศาสนา ช่วงชั้นที่ ๔ เล่ม ๑ – ๓

ผลงานที่ได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษ

Anger Management (ธรรมะหลับสบาย), Looking Death in the Eye (สบตากับความตาย), Love Management (ธรรมะทอรัก) อนึ่ง หนังสือ “ธรรมะหลับสบาย ธรรมะทอรัก และ สบตากับความตาย” นอกจากได้รับ การแปลเป็นภาษาอังกฤษแล้ว ปัจจุบันยังได้รับการแปลเป็น ภาษาสเปน อินโดนีเซีย และศรีลังกาอีกด้วย

เกียรติคุณ แร่งสะท้อนถึงฉันทะ เห็นได้จากรางวัลเกียรติคุณ ดังนี้

พ.ศ. ๒๕๔๗ ผลงาน “ธรรมะติดปีก” ได้รับการนำไปดัดแปลงเป็นละครโทรทัศน์ทางไทยทีวีสีช่อง ๓ ได้รับรางวัลจากสถาบันต่างๆ กว่าสิบรางวัล

พ.ศ. ๒๕๔๘ มุลินธิศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต ถวายรางวัลสาขา “ผู้มีผลงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาดีเด่น” (จากผลงานนิพนธ์ ๔ เรื่อง คือ ธรรมะติดปีก ธรรมะหลับสบาย ธรรมะดับร้อน ธรรมะบันดาล)

พ.ศ. ๒๕๔๘ สภาศาสนาเพื่อสันติภาพโลก ยกย่องเป็น “ทูตสันติภาพโลก”

พ.ศ. ๒๕๔๙ นิตยสาร Positioning ยกย่องให้เป็นหนึ่งใน “๕๐ ผู้ทรงอิทธิพลของสังคมไทยปี ๒๕๔๙”

พ.ศ. ๒๕๔๙ รัฐบาลและคณะสงฆ์แห่งประเทศไทยศรีลังกา และองค์กร WBSY (World Buddhist Sangha Youth) ในฐานะเจ้าภาพจัดงาน “สมโภช ๒๕๕๐ ปีแห่งพระพุทธศาสนาญาณกาล” (The Celebration of ๒๕๕๐ the Buddha Jayanti) มีมติถวายรางวัล “The Great Dharma Putta Award” (พระธรรมทูตผู้มีผลงานดีเด่นระดับโลก)

พ.ศ. ๒๕๕๐ คณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ถวายรางวัล BUCA HONORARY AWARDS ในฐานะผู้มีผลงานโดดเด่นในการนำเสนอธรรมะแบบอินเทรนด์และมีคุณภาพการต่อวงการวิชาชีพนิเทศศาสตร์ ณ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

พ.ศ. ๒๕๕๐ คณะสงฆ์และประชาชนจังหวัดเชียงราย ถวายรางวัล “รัตนปัญญา” Gem of Wisdom Award) ซึ่งเป็นรางวัลเกียรติยศสำหรับพระสงฆ์ผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นเอก พ.ศ. ๒๕๕๐ รับพระราชทานรางวัล “เสาเสมาธรรมจักรทองคำ” ในฐานะผู้คุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา สาขา การแต่งหนังสือทางพระพุทธศาสนา จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีในงาน สัปดาห์วิสาขบูชาโลก ณ มณฑลพิธีท้องสนามหลวง

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี เป็นบุคคลตัวอย่างสมัยปัจจุบัน ที่มีฉันทะ (ความพอใจ) ในพระพุทธศาสนา มีฉันทะในการทำงาน รักในการอ่าน รักในงานเขียนหนังสือ ทำให้ประสบผลสำเร็จในงานเขียนหนังสือ หนังสือของท่านสามารถเป็นคู่มือในการดำเนินชีวิตได้ดีมากในสังคมปัจจุบัน ท่ามกลางกระแสสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง แกว่งแย่ง และแบ่งพรรคแบ่งพวกกันอยู่ตลอดเวลาได้เป็นอย่างดี ทำให้ผู้อ่านสามารถรับมือกับความผิดหวังจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ทันทั่วทั้ง และไม่หลงระเห็จไปกับความสมหวังจนเกินกว่าเหตุ อีกทั้งยังช่วยให้ผู้อ่านได้ระลึกอยู่ตลอดเวลาว่าทุกเสี้ยววินาทีมีคุณค่า และควรดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท ประการสำคัญนั้นท่านได้น้อมนำหลักธรรมคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาให้อ่านได้นำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน เพราะหลักธรรมของพระพุทธเจ้า สามารถช่วยให้ผู้ปฏิบัติทุกคนเป็นพุทธศาสนิกชนที่สมบูรณ์และดำรงรักษาศาสนาให้อยู่คู่สังคมสืบไป

๓.๔ นักเรียนตัวอย่างผู้ใช้ฉันทะ

๓.๔.๑ เด็กหญิงชนากานต์ จอมถึก

เด็กหญิงชนากานต์ ตัวอย่างผู้ใช้หลักฉันทะ ได้ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ นี้ เน้นตัวอย่างที่ผู้บริหาร ครู นักเรียน โรงเรียนวังแดง ๒ ชำรงตัน โดยผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เด็กหญิงชนากานต์ จอมถึก อายุ ๑๓ ปี เธอเป็นบุตรของนายทมิฬ จอมถึก และนางสมหมาย ภูทอง เป็นผู้ที่มีความรัก ความพอใจ และใฝ่เรียนรู้ ในการศึกษาเล่าเรียน วิชาที่ชอบเรียนมากที่สุด คือ วิชาภาษาไทย เพราะชอบการอ่านทำนองเสนาะ ชอบอ่านบทประพันธ์ของสุนทรภู่ นอกจากนี้ยังมีความสามารถพิเศษคือ เล่นแชร์บอล เพราะเป็นกีฬาที่ชื่นชอบ ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน สร้างความสามัคคีในหมู่คณะ จากความชอบ ความพอใจในกีฬาแชร์บอล จึงซ้อมกับเพื่อนเป็นประจำทุกวัน ทำให้ได้รับรางวัลชนะเลิศ กีฬาแชร์บอลหญิง ปีการศึกษา ๒๕๕๘ ระดับเครือข่ายโรงเรียนเมืองตรอน จากการวัดผลประเมินผลผลการเรียนทั้ง ๘ กลุ่มสาระ ภาคเรียนที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๕๘ ปรากฏว่าได้คะแนนเฉลี่ย ระดับ ๔.๐๐ สอบได้นักธรรมชั้นตรี ในปี ๒๕๕๗ ปัจจุบันเด็กหญิงชนากานต์ จอมถึก ได้เรียนต่อที่โรงเรียนตรอนตรีสินธุ์ อำเภอตรอน จังหวัดอุดรธานี^{๓๑}

แรงสะท้อนฉันทะของเด็กหญิงชนากานต์ จอมถึก เป็นนักเรียนตัวอย่างโรงเรียนวังแดง ๒ อ.ตรอน จ.อุดรธานี ที่ประสบความสำเร็จในการเรียน กีฬา อันเนื่องมาจาก ความรัก ความพอใจ และใฝ่เรียนรู้ ในการศึกษาเล่าเรียน จนมีคะแนนเฉลี่ย ระดับ ๔.๐๐ ทุกรายวิชา และจากความชอบ ความพอใจในกีฬาแชร์บอล ทำให้ได้รับรางวัลชนะเลิศ กีฬาแชร์บอลหญิง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ประสบความสำเร็จทั้งในด้านการเรียน และกีฬา สร้างชื่อเสียงให้ตัวเอง ครอบครัว โรงเรียน และเป็นนักเรียนตัวอย่างให้นักเรียนรุ่นต่อไป ได้ประพฤติปฏิบัติตามต่อไป

๓.๔.๒ เด็กชายศิวตล ร่มโพธิ์ชี

เด็กชายศิวตล อายุ ๑๓ ปี เขาเป็นบุตรของนายศราวุธ ร่มโพธิ์ชี และนางสาวเกศนี นิลวงศ์ เป็นผู้ที่มีความพอใจ ความใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ในการศึกษาเล่าเรียน วิชาที่ชอบเรียนมากที่สุด คือ วิชาคณิตศาสตร์ เพราะชอบการคำนวณ ชอบการคิดวิเคราะห์แก้โจทย์ปัญหา และสามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังมีความสามารถพิเศษคือ เล่นฟุตบอล เพราะชื่นชอบการเล่นฟุตบอล และมีแรงบันดาลใจจากนักฟุตบอลทีมชาติ จึงขยันฝึกซ้อมกับเพื่อนๆเป็นประจำ ทำให้ได้รับคัดเลือกเป็นตัวแทนนักฟุตบอล และได้รับรางวัลรองรางวัลชนะเลิศ กีฬาฟุตบอล ปีการศึกษา ๒๕๕๘ ระดับเครือข่ายโรงเรียนเมืองตรอน และจากการวัดผลประเมินผลผลการเรียนทั้ง ๘ กลุ่มสาระ ภาคเรียนที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๕๘ ปรากฏว่าได้คะแนนเฉลี่ย ระดับ ๓.๘๔ สอบได้นักธรรมชั้นตรี ในปี ๒๕๕๘ ปัจจุบันเด็กชายศิวตล ร่มโพธิ์ชี ได้เรียนต่อที่โรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรธานี^{๓๒}

^{๓๑} วารสารโรงเรียนวังแดง ๒ ปีการศึกษา ๒๕๕๘, โรงเรียนวังแดง ๒, หน้า ๕.

^{๓๒} วารสารโรงเรียนวังแดง ๒ ปีการศึกษา ๒๕๕๘, โรงเรียนวังแดง ๒, หน้า ๕

แรงสะท้อนฉันทะของเด็กชายศิวดล นักเรียนตัวอย่างโรงเรียนวังแดง ๒ อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์ ที่มีความรัก ความพอใจ และใฝ่เรียนรู้ ในการศึกษาเล่าเรียน จนมีคะแนนเฉลี่ย ระดับ ๓.๘๔ และจากความชอบ ความพอใจในกีฬาฟุตบอล ได้ฝึกฝนและขยันซ้อมทำให้ได้รับรางวัล รองชนะเลิศ กีฬาฟุตบอล ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ประสบความสำเร็จทั้งในด้านการเรียน และกีฬา ถือว่าเป็นนักเรียนตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จจาก ความรัก ความพอใจ ในการเรียน กีฬา จนสามารถ สร้างชื่อเสียงให้ตัวเอง ครอบครัว โรงเรียน และให้นักเรียนรุ่นต่อไปได้ประพฤติปฏิบัติตามต่อไป

สรุปท้ายบท

บุคคลตัวอย่างผู้ใช้หลักฉันทะมีทั้งสมัยพุทธกาลหลังพุทธกาลประกอบด้วยพระอรหันตสาวก พระราชา นักปราชญ์ แม้นักปราชญ์สมัยปัจจุบัน รวมถึงผู้บริหาร ครู นักเรียน โรงเรียนวังแดง ๒ ต่างก็ประสบผลสำเร็จในชีวิตและในหน้าที่การงาน ในสังคมปัจจุบันเห็นได้ชัดคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ พระองค์มีโครงการในพระราชดำริมากกว่า ๓,๐๐๐ โครงการ ได้สร้างทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาให้พสกนิกรชาวไทยปฏิบัติตามได้ผลอย่างดีเลิศ มีคุณานุประโยชน์แก่สังคมไทยทุกหมู่เหล่าสุดที่จะคณานับได้

บทที่ ๔

แนวทางการประยุกต์ใช้หลักฉันทะในสังคมปัจจุบัน

การวิจัยบทนี้ เป็นการศึกษาการประยุกต์หลักฉันทะใช้ฉันทะของโรงเรียนในฐานะประชากรกลุ่มเป้าหมายด้วยวิธีเจาะจง (Purposive Sampling) ประกอบด้วยกลุ่มผู้บริหาร ครูผู้สอน ผู้ปกครองและนักเรียน จากการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) จำนวน ๒๐ คน ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) จำนวน ๑ คน ครูผู้สอนกลุ่มวิชาสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม จำนวน ๔ คน ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ จำนวน ๗ คน และนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ จำนวน ๘ คน ตอบวัตถุประสงค์ข้อ ๓ ดังนี้

- ๔.๑ การประยุกต์ใช้ฉันทะสร้างบทเรียน
- ๔.๒ การประยุกต์ใช้ฉันทะจัดกิจกรรม
- ๔.๓ การประยุกต์ใช้ฉันทะทำการบ้าน
- ๔.๔ การประยุกต์ใช้ฉันทะเข้าค่ายอบรม
- ๔.๕ การประยุกต์ใช้ฉันทะปลูกฝังค่านิยม
- ๔.๖ วิเคราะห์การประยุกต์ใช้ฉันทะวิธีการสร้างฉันทะให้แก่ตัวเอง

๔.๑ การประยุกต์ใช้ฉันทะสร้างบทเรียน

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นางสาวผกา สอนจรูญ ตำแหน่งผู้อำนวยการสถานศึกษา พบว่า โรงเรียนมีนโยบายให้ครูในโรงเรียนนำหลักฉันทะมาประยุกต์ใช้ในการสร้างบทเรียนไว้ในหลักสูตรสถานศึกษาเพื่อนำมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยหลักฉันทะนั้นคือ ความรัก ความพอใจ ในวิชาชีพของตน การสร้างบทเรียนในแต่ละรายวิชานั้น ต้องอาศัยความรัก ความพอใจ ในการสร้างสรรค์บทเรียน เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ นำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงที่ทำให้เกิดการความรู้และเข้าใจในหลักฉันทะในการเรียนรู้ของเยาวชน^๑ นอกจากนี้ นายบำรุง ทาร์ตัน ตำแหน่งครูชำนาญการพิเศษ กล่าวเพิ่มเติมว่า โรงเรียนมีนโยบายเน้นให้ครูในโรงเรียนนำเอาหลักอิทธิบาท ๔ มาประยุกต์ใช้ในการเรียนรู้ของเยาวชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหลักของฉันทะ คือ ความพอใจในการเรียนรู้ ซึ่งทางโรงเรียนจะต้องปลูกฝังให้นักเรียนได้ตระหนักในเรื่อง การรักในการเรียนให้มาก เพื่อจะนำไปสู่ความสำเร็จในการเรียนรู้สูงยิ่งขึ้นไป^๒ นอกจากนี้ นายอาคเนย์ บานบู่

^๑ สัมภาษณ์นางสาวผกา สอนจรูญ, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านวังแดง ๒ (หมู่สองสามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, (เมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐).

^๒ สัมภาษณ์นายบำรุง ทาร์ตัน, ครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, (เมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐).

ตำแหน่ง ครูชำนาญการพิเศษ กล่าวเพิ่มเติมว่า ทางโรงเรียนยังได้เน้นให้ครูสร้างบทเรียนที่หลากหลาย เช่น มีการใช้สื่อ ICT ในการเรียนการสอน สื่อนวัตกรรมที่เสริมสร้างการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้เหมาะสม และสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ^๓ จากการสัมภาษณ์นางรัตนา มากพันธุ์ ตำแหน่ง ครูชำนาญการพิเศษ เกี่ยวกับแนวทางการสร้างบทเรียนพบว่า ในการสร้างบทเรียนทางครูผู้สอนได้นำเอาหลักฉันทะ มาเป็นกรอบแนวทางในการสร้างบทเรียน เพื่อนำไปใช้ในการเรียนการสอน เช่น รายวิชาพระพุทธศาสนา ได้นำเอาหลักฉันทะมาสร้างบทเรียน เพื่อนำไปสู่กระบวนการเรียนการสอน โดยเน้นสร้างความพอใจให้กับผู้เรียน ให้มีบรรยากาศในชั้นเรียน นำไปสู่ความรักในการเรียนรู้ในรายวิชาพระพุทธศาสนา^๔

๔.๒ การประยุกต์ใช้ฉันทะจัดกิจกรรม

ผู้วิจัย ได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นางศิริลักษณ์ แซ่เล่า ตำแหน่ง ครูชำนาญการพิเศษ เกี่ยวกับแนวทางการจัดกิจกรรม พบว่า ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ทางครูผู้สอนได้นำเอาหลักฉันทะมาเป็นจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยนำมาสู่การสร้างแผนการจัดการเรียนรู้ที่เน้นหลักธรรมฉันทะมาประยุกต์ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เช่น การจัดกิจกรรมในรายวิชาพระพุทธศาสนา โดยการจัดกิจกรรมปลูกฝังการรักษาความสะอาด ในสถานศึกษา นักเรียนได้ร่วมกิจกรรมกลุ่มในการรณรงค์การรักษาความสะอาดในสถานศึกษา^๕ นอกจากนี้ เด็กชายเจษบดินทร์ สีสา นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ได้เพิ่มเติมว่า ในรายวิชาพระพุทธศาสนา ได้มีกิจกรรมให้นักเรียนได้เข้าร่วมการรณรงค์การรักษาความสะอาดในสถานศึกษา เป็นประจำทุกเดือน เพื่อเป็นกระตุ้นให้นักเรียนได้รู้จักรักษาความสะอาดอย่างต่อเนื่อง^๖

๔.๓ การประยุกต์ใช้ฉันทะทำการบ้าน

ผู้วิจัย ได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์นายอาคเนย์ บานบู่ ตำแหน่ง ครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนวังแดง ๒ เกี่ยวกับแนวทางการทำการบ้าน พบว่า ครูได้มอบหมายการบ้าน โดยให้นักเรียนคิดสร้างสรรค์ชิ้นงานของตนเองคนละหนึ่งชิ้นตามที่ตนเองสนใจและถนัด และสอดคล้องกับเนื้อหาในบทเรียน เพื่อทำมาส่งเป็นการบ้าน สังเกตได้จากการที่นักเรียนได้ส่งการบ้านครบ ตรงเวลา และทำได้ถูกต้อง^๗ นอกจากนี้ เด็กหญิงอริสา เครือทราย นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ได้เพิ่มเติม

^๓ สัมภาษณ์นายอาคเนย์ บานบู่, ครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, (เมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐).

^๔ สัมภาษณ์นางรัตนา มากพันธุ์, ครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, (เมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐).

^๕ สัมภาษณ์นางศิริลักษณ์ แซ่เล่า, ครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, (เมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐).

^๖ สัมภาษณ์เด็กชายเจษบดินทร์ สีสา, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, (เมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐).

^๗ สัมภาษณ์นายอาคเนย์ บานบู่, ครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, (เมื่อ ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐).

ว่า ทางครูได้มอบหมายการบ้านให้นักเรียนได้ทำ โดยให้นักเรียนเป็นผู้คิดสร้างสรรค์ชิ้นงานด้วยตนเอง ตามที่ตนเองสนใจ และรักในสิ่งที่ตนเองสร้างสรรค์ ตามเนื้อที่ครูได้มอบหมายไว้ ซึ่งเป็นกิจกรรมการทำกรบ้านที่สนุก และทำให้เกิดความรักในรายวิชาที่เรียนเป็นอย่างมาก^{๘๘} เด็กชายวีรภัทร พูลศรี นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ได้เพิ่มเติมว่า ได้ทำการบ้านตามที่ครูสั่งและส่งงานให้ครูตามที่ได้รับมอบหมาย^{๘๙} และนางกัลยา จันทร์บัว ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ได้เพิ่มเติมว่าควรให้นักเรียนและผู้ปกครองได้ทำการบ้านหรือกิจกรรมร่วมกันบ้าง เพื่อทำให้เกิดการดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดระหว่างผู้ปกครองกับนักเรียน^{๙๐}

๔.๔ การประยุกต์ใช้ฉันทะเข้าค่ายอบรม

จากการที่ผู้วิจัย ได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นายอาคเนย์ บานบู่ ตำแหน่งครูชำนาญการพิเศษ เกี่ยวกับแนวทางการเข้าค่ายอบรม พบว่า ทางโรงเรียนได้มีนโยบายในการจัดกิจกรรมเข้าค่ายอบรมคุณธรรม จริยธรรม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งทางร่างกายและจิตใจ เป็นประจำทุกปีให้กับนักเรียนทุกระดับชั้น อย่างน้อยปีละ ๑ วัน โดยเน้นนำเอาหลักธรรมอิทธิบาท ๔ มาเป็นแนวทางในการเข้าค่ายอบรม^{๙๑} จากการสัมภาษณ์นายบำรุง ทาร์ตัน ตำแหน่งครูชำนาญการพิเศษ เกี่ยวกับแนวทางการเข้าค่ายอบรม พบว่า ครูผู้สอนได้นำเอาหลักฉันทะมาใช้ในการจัดกิจกรรม เช่น จัดการอบรมให้นักเรียนรู้สึกมีความรัก สนุกสนาน ผ่อนคลาย ไม่เบื่อหน่าย และมีส่วนร่วมในการอบรมทุกกิจกรรม^{๙๒} นอกจากนี้ เด็กหญิงสุกัลยา บุญนิฉันทน์ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ได้เพิ่มเติมว่า ทางโรงเรียนได้จัดกิจกรรมเข้าค่ายอบรมคุณธรรม จริยธรรม ทำให้นักเรียนได้น้อมนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ทำให้มีความรักความผูกพัน ระหว่างครูผู้สอนและนักเรียนเป็นอย่างดี^{๙๓} เด็กหญิงนภตล แก้วกุลศรี นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ได้เพิ่มเติมว่า ทางโรงเรียนได้จัดกิจกรรมเข้าค่ายลูกเสือ และยุวกาชาด อย่างสนุกสนาน ทำให้นักเรียนชอบและร่วมทำกิจกรรมอย่างมีความสุข^{๙๔}

^{๘๘} สัมภาษณ์เด็กหญิงอริสรา เครือทราย, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) อำเภอ ตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, (เมื่อ ๑๘ มกราคม ๒๕๖๐).

^{๘๙} สัมภาษณ์เด็กชายวีรภัทร พูลศรี, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) อำเภอ ตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, (เมื่อ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๐).

^{๙๐} สัมภาษณ์นางกัลยา จันทร์บัว ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) อำเภอ ตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, (เมื่อ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐).

^{๙๑} สัมภาษณ์นายอาคเนย์ บานบู่, ครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) อำเภอ ตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, (เมื่อ ๑๖ มกราคม ๒๕๖๐).

^{๙๒} สัมภาษณ์นายบำรุง ทาร์ตัน, ครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) อำเภอ ตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, (เมื่อ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๐).

^{๙๓} สัมภาษณ์เด็กหญิงสุกัลยา บุญนิฉันทน์, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, (เมื่อ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐).

^{๙๔} สัมภาษณ์เด็กหญิงนภตล แก้วกุลศรี, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, (เมื่อ ๑๑ มกราคม ๒๕๖๐).

๔.๕ การประยุกต์ใช้ฉันทะปลูกฝังค่านิยม

จากการที่ผู้วิจัย ได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นางสาวผกา สอนจรูญ ตำแหน่ง ผู้อำนวยการ เกี่ยวกับแนวทางการปลูกฝังค่านิยม พบว่า ทางโรงเรียนได้มีนโยบายปลูกฝังค่านิยมตาม แผนนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ โดยเน้นให้นักเรียนมีค่านิยมตามหลักค่านิยม ๑๒ ประการ^{๑๕} จากการสัมภาษณ์นางศิริลักษณ์ แซ่เล่า ตำแหน่ง ครูชำนาญการพิเศษ เกี่ยวกับแนวทางการปลูกฝัง ค่านิยมพบว่า ทางโรงเรียนได้นำเอาหลักค่านิยม ๑๒ ประการ มาปลูกฝังเพื่อให้มีจิตสำนึกในการเป็น พลเมืองที่ดี โดยให้มีความรักความปรารถนาดีต่อกัน เช่น ค่านิยมความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยโรงเรียนได้จัดกิจกรรมส่งเสริมให้มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดย ร่วมใจกันสวมมนต์ เจริญสมาธิภาวนา แผ่เมตตาบาารมี แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลย เดชฯ รัชการที่ ๙ เป็นประจำทุกปี^{๑๖} นอกจากนี้ นายสมเจต สีสา ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษา ปีที่ ๖ ได้เพิ่มเติมว่า ทางโรงเรียนได้จัดกิจกรรมเข้าค่ายอบรมคุณธรรม จริยธรรม ทำให้นักเรียนได้ น้อมนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ทำให้มีความรักความผูกพันระหว่างครูผู้สอนและ นักเรียนเป็นอย่างดี^{๑๗} นอกจากนี้ นายอนันต์ เครือทราย ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ได้ เพิ่มเติมว่า นอกจากทางโรงเรียนจะปลูกฝังค่านิยมที่ดีมาแล้ว สถาบันครอบครัวก็ยังปลูกฝังค่านิยมให้ ที่บ้านด้วย เด็กๆได้แสดงความกตัญญูต่อบุคคล โดยการทำความสะดวกสบายบ้านเพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระ บิดามารดา^{๑๘} นอกจากนี้ นายเสนห์ พิมพจันทร์ ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ได้เพิ่มเติม ว่า ครอบครัวก็ปลูกฝังเด็กๆให้มีค่านิยมที่ดี ที่ถูกต้อง เช่น มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จัก การเคารพผู้ใหญ่^{๑๙} นอกจากนี้ นายเด่นชัย คงน้อย ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ได้ เพิ่มเติมว่า การปลูกฝังค่านิยมที่ดีงามทำได้ทุกที่ทุกเวลา และผู้ปกครองก็ต้องปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ ดีเพื่อให้นักเรียนได้ประพฤติปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้อง^{๒๐} นอกจากนี้ เด็กหญิงสุทธิดา จันทร์บัว นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ได้เพิ่มเติมว่า ทางโรงเรียนได้จัดกิจกรรมให้นักเรียนได้มีความรัก ความพอใจ ที่ได้รับการปลูกฝังค่านิยมผ่านกิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่เดินเข้าประตูโรงเรียน จนเลิกเรียน

^{๑๕} สัมภาษณ์ นางสาวผกา สอนจรูญ, ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, (เมื่อ ๑๒ มกราคม ๒๕๖๐).

^{๑๖} สัมภาษณ์นางศิริลักษณ์ แซ่เล่า, ครูชำนาญการพิเศษโรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) อำเภอ ตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, (เมื่อ ๑๖ มกราคม ๒๕๖๐).

^{๑๗} สัมภาษณ์นายสมเจต สีสา, ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สอง สามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, (เมื่อ ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐).

^{๑๘} สัมภาษณ์นายอนันต์ เครือทราย, ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, (เมื่อ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๐).

^{๑๙} สัมภาษณ์นายเสนห์ พิมพจันทร์, ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, (เมื่อ ๑๑ มกราคม ๒๕๖๐).

^{๒๐} สัมภาษณ์นายเด่นชัย คงน้อย, ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่ สองสามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐.

และยังสอนให้นำไปใช้ในครอบครัวได้อีกด้วย^{๒๑} นอกจากนี้ เด็กหญิงเพชรดา แก้วสดศรี นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ได้เพิ่มเติมว่า ทางโรงเรียนได้สอนให้ท่องค่านิยม ๑๒ ประการ เป็นการปลูกฝังทำให้นักเรียนได้รับความรู้ ความเข้าใจ และนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน^{๒๒} นอกจากนี้ เด็กหญิงการะเกตุ อองราช นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ได้เพิ่มเติมว่า ครูได้ให้นักเรียนแสดงบทบาทสมมติในการปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี ตามความชื่นชอบของนักเรียน ในการทำกิจกรรมการเรียนการสอนในชั้นเรียนด้วย^{๒๓} นอกจากนี้ นางละออ อองราช ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ได้เพิ่มเติมว่า ครูได้ปลูกฝังค่านิยมที่ดีงาม ทำให้นักเรียนเป็นเด็กดี มีวินัยและรู้จักรับผิดชอบมากขึ้น^{๒๔} และนางยุพิน แก้วสดศรี ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ได้เพิ่มเติมว่า อยากให้ครูได้ปลูกฝังค่านิยมให้เด็กเข้าวัดปฏิบัติธรรม และบำเพ็ญประโยชน์ เพื่อให้เด็กมีนิสัยดีและนำคำสอนของพระพุทธศาสนาไปใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเองต่อไป^{๒๕}

๔.๖ การประยุกต์ใช้ฉันทะวิธีการสร้างฉันทะให้แก่ตัวเอง

ผู้วิจัยใคร่ขอเสนอวิธีการสร้างฉันทะให้เกิดแก่ตนเองเป็นขั้นตอน เป็นแนวทางใหม่อีกแนวหนึ่งที่ตนมีอยู่ จะเป็นแสงสว่างปลายอุโมงค์สำหรับหลายท่านก็ได้ ขั้นตอนที่จะให้นี้มีอยู่ในตัวทุกท่านแล้ว เพียงแต่ว่าจังหวะยังไม่เกิดขึ้นเท่านั้น ดังนั้น วิธีการนี้จึงถือว่าเป็นปัจจัยหนึ่งแห่งสร้างฉันทะสู่ความสำเร็จในชีวิต ตามหมวดธรรมของฉันทะว่า อิทธิบาท ทางแห่งความสำเร็จในชีวิต ดังนี้

วิธีที่ ๑ สำนักในวัยสร้างตัว

วัยของคนเรานั้น มีหลายวัย กล่าวคือ วัยเด็กยังต้องอาศัยพ่อแม่ ญาติพี่น้อง ยังศึกษาเล่าเรียน ก็ยังไม่ต้องคิดอะไรมาก นอกจากว่า เห็นคนอื่นเขามีอะไรก็อยากมีกับเขา ได้แต่คิดอยู่ว่า สักวันเราจะมียุวนั้น ทั้ง ๆ ที่ไม่รู้ว่าจะมีมันได้อย่างไร จะหาเงินอย่างไร หรือจะมีใครให้บ้าง แต่พอมีโอกาสได้ช่องทางมีรายได้เข้ามา ก็ทดลองทำ ก็ประสบผลสำเร็จได้ ตัวอย่างหนุ่มน้อยชายชาวอเมริกันคนหนึ่ง อายุเพียง ๘ ปี ทุกวันนั่งดูทีวีเห็นโฆษณาานาฬิกาโทรศัพท์ข้อมือแล้วนึกอยากได้ วันหนึ่งก็ไปบอกแม่ว่า หนูอยากได้ขอให้แม่ซื้อให้ แม่ตอบว่า ยังไม่มีเงิน หนูน้อยนั้นก็ยังฝังใจอยากได้ไม่หาย ก็เกิดมีโอกาสช่องทางทำธุรกิจส่งโซเชียล โดยบรรจุใส่กล่องใส่กล่องละ ๘ ฟองลงเวปไซด์ของตนเอง ก็มี

^{๒๑} สัมภาษณ์เด็กหญิงสุทธิดา จันทร์บัว, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุดรธานี, (เมื่อ ๑๒ มกราคม ๒๕๖๐).

^{๒๒} สัมภาษณ์เด็กหญิงเพชรดา แก้วสดศรี, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุดรธานี, (เมื่อ ๑๓ มกราคม ๒๕๖๐).

^{๒๓} สัมภาษณ์เด็กหญิงการะเกตุ อองราช, นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุดรธานี, (เมื่อ ๑๔ มกราคม ๒๕๖๐).

^{๒๔} สัมภาษณ์นางละออ อองราช, ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุดรธานี, (เมื่อ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๐).

^{๒๕} สัมภาษณ์นางยุพิน แก้วสดศรี, ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุดรธานี, (เมื่อ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๐).

ลูกค้าบ้านใกล้เคียงรับสั่งซื้อเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ปรากฏว่าประสบผลสำเร็จมีรายได้เข้ามาเดือนละหนึ่งแสนกว่าบาทมาถึงวันนี้ก็นำเงินที่ได้นั้นไปซื้อนาฬิกาที่อยากได้นั้นเรียบร้อยแล้ว นี่คือผลสำเร็จจากการใช้ฉันทะนำทาง

วิธีที่ ๒ สำนึกในวัยกลางคน

วัยกลางคน คือช่วงอายุประมาณ ๓๐-๕๕ ปี ผู้วิจัยเรียกวัยนี้ว่า วัยสร้างเนื้อสร้างตัว เพราะคนวัยนี้ทั้งหญิงทั้งชายโดยธรรมชาติแล้วต้องการมีทุกอย่างเป็นของตนเอง กล่าวคือ มีครอบครัว มีบ้าน มีรถ มีอาชีพการงานเป็นของตนเอง ไม่ต้องการอยู่บ้านพ่อแม่ ไม่ต้องการอยู่ร่วมกับพี่ ๆ น้อง ๆ คิดอยู่เสมอว่า จะแยกตัวออกมาเป็นสัดส่วน อยากกินอยากนอนตามสบายของตัวเอง ไม่ต้องการให้ใครมาบังคับใช้ เรียกให้ทำนั่นทำนี่โดยไม่จำเป็น พระสงฆ์ก็เช่นเดียวกัน เมื่ออายุพรรษามากขึ้นก็คิดอยากออกไปปลีกวิเวกตามป่า ตามถ้ำ หรือคิดออกไปตั้งสำนักหรือวัดวาอารามอยู่เอง โดยเป็นเจ้าของสำนัก เป็นเจ้าอาวาส เป็นเจ้าคณะต่าง ๆ อยู่ในระดับผู้ปกครอง ไม่อยากอยู่ใต้อำนาจของใคร หรือไม่อยากเป็นหลวงตาเฝ้าสมบัติให้ใคร ๆ มาต่อว่าให้ ดังนั้น ถ้าใคร ๆ คิดอย่างนี้ ก็คิดหาช่องทางสร้างฐานะ/สถานะให้ตนเองโดยมีฉันทะเป็นตัวนำทางไปสู่ความสำเร็จนั้น ๆ

วิธีที่ ๓ สภาวะกดดัน

คติไทยโบราณว่า ไม่เห็นโลงศพ ไม่หลั่งน้ำตา หรือภาษาธรรมว่า ไม่เห็นทุกข์ ไม่เห็นพระพุทธรูป คำนี้สำคัญมาก เป็นจริงตามที่กล่าวเสมอ ผู้วิจัยประสบมาแล้ว คือคำว่า โลงศพ คือปัญหาชีวิตชนิดที่ไม่มีทางแก้ไข หมดปัญญาที่จะหาช่องทางไหนอีกแล้ว คิดน้อยใจได้แต่ร้องไห้อย่างนี้ก็มี ยิ่งไปกว่านั้น ญาติพี่น้องก็พึ่งพาไม่ได้ แคมยงว่าให้อีก ก็มีตัวอย่างครอบครัวหนึ่ง ประสบปัญหา กับคดีบุกรุกป่าทำกิน ถูกจับดำเนินคดีทั้งทางศาลแพ่งและอาญา ส่วนศาลแพ่งนั้นประกันตัวได้ ส่วนศาลอาญานั้นถูกปรับเป็นเงินแสน หันไปปรึกษากับพี่น้องก็มีแต่ว่าให้มา ก็จึงฮึดสู้สุดท้าย โดยการจ่ายเงินค่าปรับจากการเก็บกอบจากค่าขายนั้นนี้ในบ้านของตน เลยทำให้สำนึกว่า เราต้องมีอะไรพร้อมสรรพ อย่ามีทรัพย์สินร่วมกันที่พัวพันกับญาติพี่น้องจนชนิดที่ว่าจะนำมาใช้ไม่ได้

คำที่ว่า ไม่เห็นทุกข์ ไม่เห็นพระพุทธรูปหรือไม่เห็นธรรม ข้อนี้อันผู้วิจัยใช้มาตลอด คิดง่าย เมื่อเราถูกเอารัดเอาเปรียบ ถูกบีบ หรือไม่ได้อย่างที่เรารต้องการ เรามักจะโอดครวญว่า ไม่ยุติธรรม ไม่เป็นธรรมอย่างนั้นอย่างนี้ ตัวอย่างบทความเรื่อง ไม่ประสบทุกข์ ไม่เห็นพระพุทธรูปโดยพระครูสิริรัตนานุวัตรว่า ว่า

“ธรรมชาติสร้างโลกให้พอดี ได้สัดส่วน จึงเกิดความสมดุล ธรรมชาติมีอิทธิพลต่อมนุษย์ในด้านสีผิว รูปร่าง หน้าตา จะสังเกตเห็นได้ง่ายว่า คนที่อยู่ขั้วโลกเหนือ หรืออยู่ในที่อากาศหนาวเย็น ผิวจะขาว ไม่ต้องนึกไกลในประเทศไทย คนที่อยู่ภาคใต้ติดกับทะเลอากาศอบอุ่น ผิวจะดำกว่าคนที่อยู่ภาคเหนือ ดำน้อยหน่อยก็จะออกสีน้ำตาลหรือสีฝีมะขาม หน้าตาของมนุษย์เราก็ลักษณะเดียวกัน ธรรมชาติสร้างโครงสร้างมาอย่างไรเราก็ต้องรับตามนั้น จะเปลี่ยนแปลงไม่ได้ อาจจะทำได้บ้าง กรณีเสริมแต่งในส่วนที่เป็นผิวหนัง เช่นทำให้แก้มอูม ตาสองชั้น สันจมูกโด่ง เช่นนี้

ชีวิตมนุษย์ก็เชื่อว่าดำเนินไปตามปกติ มีความสมดุลในตัวเหมือนอย่างธรรมชาติไปทั้งหมด ก็ยอมตกอยู่กับความไม่พอดีระหว่างกายกับจิต ส่วนกายเป็นมาอย่างนี้ว่ามีร่างกายส่วนจิตไม่เป็นที่พอใจดีว่าร่างกายปกติแล้วธรรมชาติสร้างมนุษย์ให้มีสองขา สองแขน สองตา แต่บังเอิญได้มาขาเดียว แขนเดียว ตาข้างเดียว ความวิกลจริตเหล่านี้ทำให้เขาต้องอยู่อย่างลำบาก เนื่องจากทำมาหากินไม่ได้ ต้องอาศัยคนอื่นป้อนข้าวให้น้ำ ฟังตนเองไม่ได้ คราวใดไม่มีใครป้อนข้าวให้ สังฆกรรมแห่งธรรมชาติเกิดแล้ว หิวแยแล้วไว้วัย ก็ตรงกับที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง” ด้วยความหิวนี้ทำให้เห็นพระพุทธเจ้า ธรรมะเป็นตัวแทนพระพุทธเจ้า ใครก็ตามอยากจะพบพระพุทธเจ้าที่ปรินิพพานไปแล้วสองพันกว่าปีก็สามารถเห็นได้ด้วยความเข้าใจและปฏิบัติตามคำสอนพิจารณาให้เห็นความจริงตามที่เป็นแล้วจะได้เห็นพระพุทธเจ้า ตามที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ชายหนุ่มชื่อวัคกิลีที่ว่า “โย วุกกิลี ธัมมัง ปัสสตี โส มัง ปัสสตี” ดูกรวัคกิลีผู้ใดเห็นธรรมะ ผู้นั้นเห็นเรา (พระพุทธเจ้า)

ธรรมชาติของคนนั้น เมื่ออยู่ปกติสุขก็ไม่ได้คิดเผื่อเหลือเผื่อขาดอะไร แถมยังคิดหยิ่งด้วยว่า เงินทองมีทำไม่มากมาย ได้มาก็ใช้ไป บำรุงปรนเปรอตนให้มีความสุข ตายแล้วเอาไปด้วยไม่ได้ คิดอย่างนี้ผิดแล้ว ถ้าเรามาดูเห็นผู้ประสบเคราะห์ภัยแผ่นดินไถ่กันทะเล ไหวจนเกิดคลื่นน้ำซัดขึ้นมา ขึ้นมา เป็นมหันตภัยเหนือความคาดหมาย คลื่นที่เวลานี้แล่นขึ้นบกวิ่งเร็วเหมือนกระบวนรถไฟแล้วเก็บกวาดคลื่นเอาชีวิตคนไปรวมแสน ทรัพย์สินเสียหายประมาณค่าไม่ได้ คนที่รอดชีวิตก็อดอยากทางการต้องระดมความช่วยเหลือเป็นการใหญ่ ด้วยเหตุการณ์พันทันนี้ ทำให้เราเห็นกฎธรรมชาติแห่งไตรลักษณ์ที่ว่า “อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา”

ยังมีอีกกรณีหนึ่งน่าสนใจอ่านก็คือ ผีตาโขน มาจากคำว่า ผีตาขน ลักษณะของผีนี้จะเอาผ้าคลุมหน้าคลุมหัว โดยทำรูปหน้าผี ต่อมาประยุกต์ใช้หม้อบ้าง หวดหนึ่งข้าวเหนียวบ้าง กล้องกระดาดขางคลุมยาวมาถึงข้อเท้า ผีนี้ไม่ขอใครกิน รักอย่างเดียวคือหลอกคน ทำให้ตกใจกลัวเท่านั้น ผีชนิดนี้เป็นผีกลางคืน ถึงเวลากลางคืนจะออกหาหลอกคนที่กำลังสนุกสนานจนลืมเจ็บลืมตายในเทศกาลสงกรานต์

เรื่องผีตาโขน มาถึงตอนนี้ต้องร้องอ้อเลยว่า เป็นกุศโลบายของคนโบราณ ไม่ให้เล่นกันจนหลงสนุกโดยไม่ได้ระมัดระวังถึงภัยอันตรายจะมาถึงตัว เมื่อคนรู้ว่าผีพันธุนี้จะมาหลอก จึงต้องมีสติคอยระวังระแวงว่าผีนี้จะมาไม่ไหน จะได้หาทางหนีทีไล่ได้ทันทั่วทั้งที่ ตามหลักพระพุทธศาสนาคนที่ระวัง มีสติ (Carefulness) ถือว่าไม่ประมาท แล”^{๒๖}

^{๒๖} พระครูสิริรัตนาวุฒิ์, **รวมบทความ**, (พิษณุโลก: โปกัสมาสเตอร์ปริ้นต์), ๒๕๕๕, หน้า ๔๕.

วิธีที่ ๔ สร้างฝันแก่ตนเอง

มีบทเพลงลูกทุ่งเพลงหนึ่งชื่อ เขียนฝันไว้ข้างฝา กล่าวคือ เขียนความฝันติดไว้ข้างฝาเรือน เพื่อเตือนสติให้หลังสร้างความมุ่งมั่นเอาชนะความยากจน เอาชนะความท้อแท้ต่ำใจ เอาชนะความดูถูกเหยียดหยามสารพัด จนกว่าจะสำเร็จ ในลักษณะเดียวกันนี้ก็มีรายการทีวีหลายรายการ เช่น ไมค์หมดหนี้ ไมค์สร้างตัว ก็ล้วนแต่คนที่มีปัญหาชีวิต มีหนี้สินมากมาย มีสุขภาวะที่ย่ำแย่ ครอบครัวแตกแยก ก็ล้วนแล้วเขาเหล่านั้นก็อยากมีชีวิตอยู่แต่ต้องพยายามสู้ให้รอดทั้งนั้น ตัวอย่างบทความสร้างฝัน ดังนี้

หลายคนพูดเป็นคำที่มีลักษณะนี้ บ้างก็ว่า ตาตุดาวท้าวติดดิน ฝันให้ไกลไปให้ถึง ฝันที่เป็นจริง เมื่อแผ่นดินไม่กลบหน้าชีวิตข้ายังมีหวัง พยายามไปเรื่อย ๆ เดี่ยวจะมีพระเอกขี่ม้าขาวเข้ามาช่วย บ้างก็ร้องว่า “คงมีสักวัน คงมีสักวัน ไม่ไกลเกินฝัน คงรอไม่นาน ความสำเร็จนั้นจะกลับมา” บางคนทุ่มเทกับความรักมาก ออกปากสารภาพว่า “ไม่เคยรักใครเท่าติม พี่รักติมแทบบ้า ติมเปรียบเสมือนดวงใจ ติมนั้นคล้ายดวงตา สวรรค์ส่งมาประดับชีวิต... ก่อนหน้านี้ พี่เคยรักบุ่ม ต้อย ติม แต่ตัว ตัว ก็ลืมเขาได้เมื่อมารักติม” บางคนมีฝันให้ลืมรักเก่า เสาะหาโรงเรียนลืมรักผ่านบทเพลงที่ว่า “จะให้ลืมเขา จะเข้าโรงเรียนที่ไหน ถึงจะทำใจ ลืมเขาได้สนิท” แสดงว่าลืมรักนี้สลัดยากถึงกับต้องเข้าโรงเรียน อีกหน่อยคงจะมีมหาวิทยาลัยลืมรักขึ้นมา

ฝันนั้นเป็นจริง ก็เพราะด้วยแรงปรารถนา สวรรค์เปิดต้อนรับคนดี ความฝันนั้นกลายเป็นจริง (dream is true) ได้ทุกอย่างตามที่กล่าวไว้ข้างต้น เช่น ได้เรียนในมหาวิทยาลัยที่อยากเรียน ได้ไปประเทศที่อยากไป ได้พบกับคนที่ชอบ ได้กินสิ่งที่อยากกิน อยากสรุปไว้ ณ ที่นี้ว่าให้ทุกคนอยู่อย่างมีความหวัง เป็นเด็กเล็กให้มีความหวังจะได้ของเล่นที่ชอบ นักเรียนให้มีความหวังสอบก็ได้คะแนนดี ๆ เป็นครูอาจารย์ให้มีความหวังเป็นผู้สอนชั้นเลิศ เป็นพระสงฆ์อยู่ด้วยศรัทธา หวังที่จะพ้นทุกข์ในวัฏสงสาร ถ้าอยู่อย่างไร้ความหวัง จะหายใจทิ้งไปวัน ๆ

สรุปท้ายบท

โรงเรียนวัดวังแดงได้ประยุกต์ใช้ฉันทะกับผู้บริหาร ครู นักเรียนโรงเรียนวังแดง ๒ อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์ สามารถนำสู่ผลสำเร็จดีมากในทุกด้านที่ตั้งไว้ มีพัฒนาการจากการที่ได้คะแนนประจำภาคการศึกษาน้อย จากการทำการบ้านค้างค้าง การสร้างต้น สร้างงานต่าง ๆ โดยมีกระบวนการมาตั้งแต่ผู้บริหารโรงเรียนทำแผนการสอน กำหนดนโยบายการเรียนการสอนของครูสอน จึงยืนยันได้ว่า ฉันทะ นั้น เป็นบาท เป็นฐานแห่งความสำเร็จตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า อิทธิบาททางแห่งความสำเร็จ เช่นเดียวกับสัมมาทิฐิ ที่เป็นข้อแรกในมรรค มี องค์ ๘ ประการ นั่นคือว่า ถ้าใครทำกิจการใดแล้ว มีสัมมาทิฐิเป็นเบื้องต้น เขาย่อมไปถูกทางปฏิบัติ เช่นเดียวกับการที่เราทำบุญ ถ้าเรามีความเชื่อมั่นในบุญนั้นแล้วถูกต้อง เป็นธรรม อาณิสสของบุญก็ย่อมมีมาก ฉันทะนั้น

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวจัย เรื่องการศึกษาฉันทะในพระพุทธานุสสา ซึ่งมืวัดลู่ประสงค้ศึษาฉันทะในพระพุทธานุสสาจากพระไตรปิฎก ศึษาบุคคลตัวอย่างที่ใช้ฉันทะจากเอกสาร และศึษาประยูกตืใช้ฉันทะของโรงเรียนวังแดง ๒ เป็นวึยัยเชิงคุณภาพจากเอกสาร (Documentary Research) โดยมีศึษาภาคสนาม (Field Study) ด้วยการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องของโรงเรียนวังแดง ๒ อำเภอดรอน จังหวัตุตรดิถ์ จำนวน ๒๐ คน และนำข้อมูลที่ได้นั้นมาวึเคราะห์เชิงพรรณนาโดยวึธีการเขียนความเรียง มีข้อสรุป ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการศึษา

เมื่อดำเนินการศึษามาแล้ว ทำให้สรุปได้ว่า ฉันทะ คือ ความพอใจ รักใคร่ชอบเต็มใจ ใฝ่ใจ ความอยากในการทำงานอยู่เสมอ และทุ่มเทความสามารถ ซึวิตจิตใจ เพื่อทำงานนั้นให้ลู่วงสำเร็จได้ผลดียั้ง โดยไม่พะวงกับสิ่งลู่ร่ำหรือผลตอบแทนท้งหลาย ความพอใจ ความรักและความเต็มใจเป็นคุณธรรมสำคัญยั้ง เพราะมีฉันทะในกิจการงานใด ถือว่าเป็นผู้เริ่มงานที่ดี ผู้เริ่มงานที่ดี ถือว่าทำงานสำเร็จไปแล้วครั้งหนึ่ง การมีความรักการงานใดก็ทำงานนั้น พอใจที่จะทำการงานใด ก็ทำการงานนั้น และเก็บใจในการงานใด ก็ทำการงานนั้น ผลงานย่อมเกิดขึ้น สอดคล้องกับชื่อหลักธรรมนี้ว่า อิทธิบาท ทางแห่งความสำเร็จตามที่คาดหวัง หากไม่รักไม่เต็มใจ ไม่พอใจในการงาน ผลงานก็จะไม่บังเกิดประสิทธิผล

จากการศึษาพระอรึยสงฆ์ในฐานะบุคคลตัวอย่างที่มีฉันทะในพระพุทธานุสสาสมัยพุทกาล จำนวน จำนวน ๑๒ ท่าน ได้แก่พระอัญญาโกณฑลัญญะ พระวัปะ พระภทึยยะ พระมหานามะ พระอัสสชึ พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระอนนท์ พระยสะ พระนันทกะ พระมหากัจจายณะ บุคคลตัวอย่างผู้มีฉันทะหลังพุทกาล พระเจ้าอาชาติศึตรู พระเจ้าอโศกมหาราช พระสงฆ์และบุคคลตัวอย่างผู้มีฉันทะสมัยปัจจุบัน ประกอบด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ฯ รัชกาลที่ ๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยู่ท์ ปยุตโต) พระมหาวิชัยวชิรเมธึ และนักเรียนตัวอย่างผู้ใช้ฉันทะ ได้แก่เด็กหญิงชนากานต์ จอมถึก เด็กชายศึวดล รมโพธิ์ชึ

จากการศึษาประวัติของพระอนนท์ พบว่าท่านเป็นบุคคลตัวอย่างสมัยพุทกาล ที่มีฉันทะ (ความพอใจ) มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทเจ้า จึงออกบวชตามพระพุทเจ้า และได้ใช้ชีวิตส่วนใหญ่เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวมอย่างแท้จริง เริ่มแต่การได้รับมอบหมายจากสงฆ์ให้อยู่ปรนนิบัติรับใช้ใกล้ชิดพระพุทเจ้า เป็นเวลา ๒๕ ปี เป็นพระมหาสาวกที่ทราบความเป็นไปของพระพุทเจ้าได้ดีกว่าพระสาวกองค์อื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรงจำคำสั่งสอนของพระพุทเจ้าไว้ได้ถึง

๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นตรี ช่วยแบ่งเบาพุทธกิจต่างๆ เพื่อให้พระพุทธเจ้าทรงมีเวลาในการโปรดพุทธบริษัทได้อย่างเต็มที่ เพราะว่ามีฉันทะในพระพุทธศาสนาและหลักอริยบท ๔ ในที่สุดท่านก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์ และเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ท่านได้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระสัทธรรม เป็นการสานต่อพระปณิธานของพระพุทธเจ้าอีก ๔๐ ปี เพื่อความมั่นคงแห่งพระศาสนา จนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตของท่าน ซึ่งเป็นไปตามกฎแห่งกรรมตาของชีวิต คือ มีเกิดมีแก่ มีเจ็บ มีตาย ไม่มีผู้ใดก้าวล่วงพ้นไปได้ คงเหลือแต่คุณงามความดีและผลงานที่ท่าน ทำไว้เป็นอนุสรณ์ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาและถือเป็นต้นแบบที่ดีต่อไป

จากการศึกษาประวัติของพระสารีบุตร พบว่าท่านเป็นบุคคลตัวอย่างสมัยพุทธกาล กำเนิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาลมีฐานะทางการเงินมั่นคงระดับมหาเศรษฐี เป็นชีวิตที่พริ้วพร้อมไปด้วยความสุข แต่กระนั้นก็ได้ติดใจอยู่กับสิ่งที่มืออยู่เหล่านั้น พระสารีบุตรมีฉันทะ (ความพอใจ) ที่จะหาทางพ้นจากทุกข์ มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้า เข้ามาสู่เส้นทางแห่งพระธรรมวินัยท่านได้รับมอบตำแหน่งเป็นพระธรรมเสนาบดี อัครสาวกผู้เลิศด้านปัญญาที่ และเป็นอัครสาวกเบื้องขวาของพระองค์ ได้สร้างผลงานที่เป็นประโยชน์ต่อชนหมู่มาก เป็นกำลังใหญ่ของพระศาสดาในการประกาศพระพุทธศาสนา ให้มั่นคงสืบมาจนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาประวัติของพระมหากัสสปะ พบว่า ท่านมีความพอใจ ความเลื่อมใสในพระศาสดาและประกาศตนเป็นสาวกของพระศาสดา ได้บำเพ็ญเพียรจนสำเร็จพระอรหัตตผล พระมหากัสสปะนั้นถือธุดงค์ ๓ ข้อ คือ ถือทรงผ้าบังสุกุล จีวรเป็นวัตร ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร และถืออยู่ป่าเป็นวัตร ด้วยเหตุนี้พระบรมศาสดาจึงทรงยกย่องว่า "เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้ทรงธุดงค์" หลังพุทธกาลเมื่อพระบรมศาสดาทรงปรินิพพานแล้ว สาวกสุภทัหะผู้จ้องจับพระธรรมวินัยเป็นเหตุให้ทำการสังคายนาโดยพระมหากัสสปะเป็นประธาน พระอุบาลีรับหน้าที่วิสัชนาพระวินัย พระอานนท์รับหน้าที่วิสัชนาพระธรรม พระเจ้าอชาตศัตรูเป็นศาสนูปถัมภก ในการทำสังคายนา พระไตรปิฎกครั้งที่ ๑ หรือเรียกว่าปฐมสังคายนา

จากการศึกษาประวัติของพระนันทกะ พบว่าท่านเป็นบุคคลตัวอย่างสมัยพุทธกาล ท่านมีฉันทะ ความพอใจ เลื่อมใส จึงอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ต่อมาได้บำเพ็ญสมณธรรมจนสำเร็จพระอรหัตตผล เป็นผู้ที่มีปัญญารอบรู้ ในบุพนิวาสชั้นธสันดานและฉลาดในการยกย้ายแสดงธรรมแก่บริษัท ให้พอใจ ชอบใจ และยินดีได้โดยง่าย ท่านได้แสดงอายตนะ ๖ แก่นางภิกษุณี ๕๐๐ รูป ให้ได้สำเร็จพระอรหัตตผลทั้งหมด จึงได้รับการยกย่องจากพระบรมศาสดาว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ทางให้โอวาทแก่นางภิกษุณี

จากการศึกษาประวัติของพระเจ้าอชาตศัตรู พบว่าผู้ที่เคยมีความเห็นผิดหลงผิดทรงปฏิญาณตนเป็นอุบาสกบริษัท ตั้งมั่นในคำสอนของพระองค์ ทรงปกครองการเมืองโดยตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมและราชสังคัตถุ ด้วยความมีฉันทะยึดมั่นในพระพุทธศาสนา ทำให้ประชาราษฎร์อยู่อย่างมีความสุข พระองค์ทรงทำนุบำรุงศาสนาพุทธด้วยดีโดยตลอด เอาพระทัยใส่ดูแลความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ ด้านปัจจัยสี่เป็นอย่างดี และเมื่อพระสงฆ์จำนวน ๕๐๐ รูปประชุมกัน เพื่อทำสังคายนาหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๓ เดือน พระเจ้าอชาตศัตรู ได้ถวายความอุปถัมภ์ให้การสังคายนาจนสำเร็จจุล่งไปด้วยดี

จากการศึกษาประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช พบว่าทรงเป็นบุคคลตัวอย่างสมัยหลังพุทธกาล ผู้ทรงมีฉันทะ (ความพอใจ) ในการนับถือและเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงมีฉันทะ (ความพอใจ) ในการสร้างพระอารามให้ครบ ๘๔,๐๐๐ อาราม เท่ากับจำนวนพระธรรมชั้น เพื่อบูชาพระธรรมชั้น ให้เป็นแหล่งที่พระภิกษุสงฆ์ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย บำเพ็ญสมณะธรรมและสั่งสอนประชาชน ทรงอุปถัมภ์การทาศัลยกรรม และส่งพระมหาเถระไปประกาศพระศาสนาในแคว้นต่าง ๆ ทั่วชมพูทวีปถึง ๙ สาย เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายในนานาประเทศ ทรงสร้างโรงพยาบาลคนและสัตว์ ขุดบ่อน้ำ ที่พักคนเดินทาง เป็นต้น เพื่อหมายมั่นให้ปวงประชาราษฎร์ดำรงชีวิตตามหลักพระพุทธธรรมอันสูงส่ง ทรงมีฉันทะที่ส่งเสริมให้พระพุทธศาสนามีความเจริญก้าวหน้าและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสถาบันสงฆ์อีกหลายประการ โดยเฉพาะบทบาทคณะสงฆ์ที่พระองค์ทรงวางรากฐานสำคัญในกิจการต่าง ๆ ทางด้านพุทธจักรและอาณาจักรให้เจริญรุ่งเรืองสืบมา

จากการศึกษาประวัติของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ พบว่า ทรงมีพระมหากษัตริย์คุณอันหาที่สุดไม่ได้สำหรับปวงชนชาวไทย จากพระราชกรณียกิจที่พระองค์ท่านได้ทำไว้มากมายนั้นมาจากทรงมีฉันทะ (ความพอใจ) ความรัก ความปรารถนาเพื่อพสกนิกรชาวไทยให้มีความเป็นอยู่ที่สบายขึ้น นับว่าพระองค์ทรงเป็นบุคคลของความมีฉันทะ (ความพอใจ) ในการทำงานจนทำให้ประเทศชาติพัฒนาและเจริญรุ่งเรืองอย่างแท้จริง

จากการศึกษาประวัติของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) พบว่าเป็นบุคคลตัวอย่างสมัยปัจจุบัน ที่มีฉันทะ (ความพอใจ) ในพระพุทธศาสนา มีฉันทะ (ความพอใจ) ในการทำงาน เป็นปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาแห่งยุคปัจจุบัน ที่ได้รับความเคารพนับถือ และอย่างยิ่ง ยอมรับอย่างกว้างขวางจากชาวไทยและชาวโลก มีผลงานหนังสือที่ใช้เป็นหลักอ้างอิงหลายร้อยเรื่อง เฉพาะอย่างยิ่งพุทธธรรม พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม และพจนานุกรม พุทธศาสน์

ฉบับประมวลศัพท์ พระพรหมคุณาภรณ์ ท่านยังคงมิได้หยุดนิ่งต่องานวรรณกรรมศาสนาแต่อย่างใด เพื่อจรรโลงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาโดยแท้จริง

จากการศึกษาประวัติของพระมหาภูมิจัย วชิรเมธี พบว่า เป็นบุคคลตัวอย่างสมัยปัจจุบันที่มีฉันทะ (ความพอใจ) ในพระพุทธศาสนา มีฉันทะในการทำงาน รักในการอ่าน รักในงานเขียนหนังสือ ทำให้ประสบผลสำเร็จในงานเขียนหนังสือ หนังสือของท่านสามารถเป็นคู่มือในการดำเนินชีวิตได้ดีมากในสังคมปัจจุบัน ท่ามกลางกระแสสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง แ่งแย่ง และแบ่งพรรคแบ่งพวกกันอยู่ตลอดเวลาได้เป็นอย่างดี ทำให้ผู้อ่านสามารถรับมือกับความผิดหวังจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ทันท่วงที และไม่หลงระเห็จไปกับความสมหวังจนเกินกว่าเหตุ อีกทั้งยังช่วยให้ผู้อ่านได้ระลึกอยู่ตลอดเวลาว่าทุกสิ่งวินาที่มีคุณค่า และควรดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท ประการสำคัญนั้นท่านได้น้อมนำหลักธรรมคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาให้ผู้อ่านได้นำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน เพราะหลักธรรมของพระพุทธเจ้า สามารถช่วยให้ผู้ปฏิบัติทุกคนเป็นพุทธศาสนิกชนที่สมบูรณ์และธำรงรักษาศาสนาให้อยู่คู่สังคมสืบไป

แนวทางการประยุกต์ใช้ฉันทะ

ตามที่กล่าวมาในการประยุกต์ใช้ฉันทะนี้มีโรงเรียนวังแดง ๒ เป็นตัวอย่าง เช่นด้านแนวทางจากการสร้างบทเรียน จัดให้มีนโยบายให้ครูในโรงเรียนนำไปใช้กับนักเรียนโดยสอนให้มีความรัก ความพอใจในหน้าที่เป็นนักเรียนตามคติที่ว่า เรียนให้รู้ ดูให้จำ ทำให้เก่ง

การจัดประยุกต์ใช้ฉันทะกับกิจกรรม จัดให้มีกิจกรรมการเรียนการสอน ทางครูผู้สอนได้นำเอาหลักฉันทะมาเป็นจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยนำมาสู่การสร้างแผนการจัดการเรียนรู้ ที่เน้นหลักธรรมฉันทะมาประยุกต์ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เช่น การจัดกิจกรรมในรายวิชา พระพุทธศาสนา โดยการจัดกิจกรรมปลูกฝังการรักษาความสะอาด ในสถานศึกษา นักเรียนได้ร่วมกิจกรรมกลุ่มในการรณรงค์การรักษาความสะอาดในสถานศึกษา ใช้คติว่า เรียนเพื่อทำ

การประยุกต์ใช้ฉันทะกับการทำการบ้าน โดยครูได้มอบหมายการบ้าน โดยให้นักเรียนคิดสร้างสรรค์ชิ้นงานของตนเองคนละหนึ่งชิ้นตามที่ตนเองสนใจและถนัด และสอดคล้องกับเนื้อหาในบทเรียน เพื่อทำมาส่งเป็นการบ้าน สังเกตได้จากการที่นักเรียนได้ส่งการบ้านครบ ตรงเวลาและทำได้ดีถูกต้อง โดยใช้คติว่า การบ้านคือการเรียนรู้นอกเวลา

การประยุกต์ใช้ฉันทะกับการเข้าค่ายอบรมธรรม โดยผู้บริหารโรงเรียนได้มีนโยบายในการจัดกิจกรรมเข้าค่ายอบรมคุณธรรม จริยธรรม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งทางร่างกายและจิตใจ เป็นประจำทุกปีให้กับนักเรียนทุกระดับชั้น อย่างน้อยปีละ ๑ วัน โดยเน้นนำเอาหลักธรรมอิทธิบาท ๔ มาเป็นแนวทางในการเข้าค่ายอบรม โดยใช้คติว่า การเข้าค่ายคือการย่างก้าวเข้าแดนธรรม

การประยุกต์ใช้ฉันทะกับการปลูกฝังค่านิยม โดยโรงเรียนได้มีนโยบายปลูกฝังค่านิยมตามแนวนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการ โดยเน้นให้นักเรียนมีค่านิยมตามหลักค่านิยม ๑๒ ประการมาปลูกฝัง เพื่อให้มีจิตสำนึกในการเป็นพลเมืองที่ดี โดยให้มีความรักความปรารถนาดีต่อกัน เช่น ค่านิยมความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยโรงเรียนได้จัดกิจกรรมส่งเสริมให้มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยร่วมใจกันสวดมนต์ เจริญสมาธิภาวนา แผ่เมตตาบารมี แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ รัชการที่ ๙ เป็นประจำทุกปี โดยมีคติว่า ค่านิยมสร้างวัฒนธรรมองค์กร

การประยุกต์ใช้ฉันทะกับตนเอง ที่ผ่านมา ๕ ด้านมีแต่ผลกีดกันให้คนอื่นสร้างฉันทะ แต่ตนเองไม่มี ดังนั้น ที่ดีที่สุดคือ ตนเองต้องมีแรงดลใจสร้างฉันทะให้เกิดขึ้นด้วย คือเราต้องมีแรงดลใจที่จะเป็นโมเดลสักอย่างหนึ่ง เป็นต้นแบบให้คนอื่น ๆ และป้องกันการเหยียดหยาม ดูแคลนในเวลาที่เราเปลี่ยนไป คนที่เราอุดหนุนเขาให้ได้ดี มีความรู้ มีฐานะ เขาอาจจะมิได้ถูกเรา ข้อหาว่า เราไม่มีอะไรดีกว่าเขา เรื่องนี้ ก็มีให้เห็นเป็นตัวอย่างทั่วไปตามสื่อต่าง ๆ แม้แต่ลูกศิษย์กับอาจารย์ ญาติพี่น้องบางคนถึงกับบ่นกับน้ำตาว่า “เป็นชาติเป็นเชื้อ แต่ไม่เอื้อเพื่อ ก็เหมือนเนื้อในป่า หากเป็นไม่เป็นชาติเป็นเชื้อ แต่เอื้อเพื่อ ก็เหมือนเนื้ออาตมา” โดยมีแผนผังสรุป ดังนี้

	ด้านนโยบาย > เรียนให้รู้ ดูให้จำ ทำให้เก่ง
	ด้านกิจกรรม > ทำให้เป็น learn to de
	ด้านการบ้าน > การเรียนรู้นอกเวลา
	ด้านค่ายอบรม > การย่ำเท้าก้าวสู่แดนธรรม
	ด้านค่านิยม > จิตสำนึกสร้างวัฒนธรรมองค์กร
	ด้านสร้างฉันทะแก่ตนเอง > สร้างคุณค่าให้แก่ตนเอง

แผนผัง : แสดงการสรุปประยุกต์ใช้ฉันทะกับงาน

๕.๒ อภิปรายผลการศึกษา

ฉันทะ คือ ความตั้งใจใคร่ที่จะประกอบกิจการงานใด ๆ ให้สำเร็จด้วยดี คิดเสีย ชีวิตคืองาน บันดาลสุข ชีวิตเป็นสุข สนุกเมื่อทำงาน จากการศึกษาบุคคลที่มีฉันทะในพระพุทธศาสนา พบว่า พระอานนท์ มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้า จึงออกบวชตามพระพุทธเจ้าจนได้บรรลุพระอรหันต์ในท่ากึ่งนั่งกึ่งนอน แม้หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วก็ตามและเป็นผู้เลิศในทางพระสูตร อีกองค์หนึ่งคือพระสารีบุตรที่หาทางพ้นจากทุกข์ มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้า บำเพ็ญจนได้บรรลุพระอรหันต์ รับผิดชอบต่อพระธรรมเสนาบดี อัครสาวกผู้เลิศด้านปัญญา ที่สำคัญอีกองค์คือ พระมหากัสสปะ ท่านมีความพอใจ ความเลื่อมใสใน พระศาสดาและประกาศตนเป็นสาวกของพระศาสดา ได้บำเพ็ญเพียรจนสำเร็จพระอรหัตผล พระมหากัสสปะเป็นผู้เลิศในทางธุดงค์

ผลของฉันทะ แม้แต่พระเจ้าอโศกมหาราชผู้ทรงมีฉันทะสร้างพระอารามให้ครบ ๘๔,๐๐๐ อาราม เท่ากับจำนวนพระธรรมชั้นตรี เพื่อบูชาพระธรรมชั้นตรี ให้เป็นแหล่งที่พระภิกษุสงฆ์ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย บำเพ็ญสมณะธรรมและสั่งสอนประชาชน ทรงอุปถัมภ์การทาศิลปกรรม และส่งพระมหาเถระไปประกาศพระศาสนาในแว่นแคว้นต่าง ๆ ทั่วชมพูทวีปถึง ๙ สาย เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายในนานาประเทศ ทรงสร้างโรงพยาบาลคนและสัตว์ ขุดบ่อน้ำที่พักคนเดินทาง เป็นต้น

ผลของฉันทะ แม้แต่ในหลวงรัชกาลที่ ๙ จากพระราชกรณียกิจที่พระองค์ท่านได้ทำไว้มากมายนั้นมาจากทรงมีฉันทะ ทำงานจนทำให้ประเทศชาติพัฒนาและเจริญรุ่งเรืองอย่างแท้จริง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ท่านมีฉันทะ ในการทำงาน เป็นปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาแห่งยุคปัจจุบัน ที่ได้รับความเคารพนับถือ และอย่างยิ่ง ยอมรับอย่างกว้างขวางจากชาวไทยและชาวโลก มีผลงานหนังสือที่ใช้เป็นหลักอ้างอิงหลายร้อยเรื่อง เฉพาะอย่างยิ่งพุทธธรรม พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม และพจนานุกรม พุทธศาสน์

ผลของฉันทะ พระมหาวิเชียร วชิรเมธี ท่านเป็นบุคคลตัวอย่างสมัยปัจจุบัน ที่มีฉันทะ ในการอ่าน รักในงานเขียนหนังสือ ทำให้ประสบผลสำเร็จในงานเขียนหนังสือ นับได้ว่าท่านมีชื่อเสียงในด้านการพูด การบรรยาย การเผยแพร่ธรรมได้ผลดียิ่ง ดังปรากฏชัดในสังคมสื่อออนไลน์ในปัจจุบันนี้

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปใช้

งานวิจัยครั้งนี้ควรมีการประยุกต์ใช้ฉันทะทางพระพุทธศาสนา ในการเสริมสร้างความตระหนักในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยมีกระบวนการ ดังนี้

แผนผัง : กระบวนการสร้างฉันทะ

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะการนำไปใช้

เนื่องฉันทะ คือความพึงพอใจในการทำงาน เหมาะหรือพร้อมที่จะทำงานจากการมีจิตที่พร้อม มีสมาธิที่มั่นคง และมีปัญญาควบคุม มุ่งไปเพื่อความหลุดพ้น จึงใคร่ขอแนะนำการไปใช้ว่า

๑) นำพุทธภาชิตเรื่องฉันทะเขียนแผ่นป้ายติดตามฝาผนัง กำแพงวัด ประตูวัด ทางเข้าวัด เช่นว่า วัดกับังเป็นแหล่งศิลปวัฒนธรรม หรือคำสอนของพระพุทธเจ้าซึมซับอยู่ในฉันทะ

๒) แต่งกัณฑ์เทศน์ เรื่อง ฉันทะ บรรจุเป็นหนังสืออานิสงส์ ๑๐๘ เพื่อเทศน์ตามโอกาสทำบุญหรืองานอวมงคลต่าง ๆ

๓) กำหนดคำโอวาท เรื่อง ฉันทะ ในงานแต่งงาน เพื่อยกพุทธภาษิตมาอบรมคู่บ่าวสาวในพิธีแต่งงาน

๔) กำหนดคำโอวาท เรื่อง ฉันทะ ในโครงการอบรมนักเรียน ค่ายพุทธธรรม

๕) กำหนดเป็นแผนงานบริหารองค์กร เช่นงานเผยแผ่พุทธศาสนา ระดับประเทศ เช่น กำหนดให้เทศน์วันอุโบสถศีล เรื่อง ฉันทะ

๖) กำหนดวิธีการรักษาและปฏิบัติฉันทะแก่ตนเอง ครอบครัว นักเรียน อุบาสกอุบาสิกา ในวัด สร้างองค์ความรู้กรรมฐาน คือการสร้างองค์ความรู้ ให้อาหารแก่ชีวิต เรียกว่า วิญญาณาหาร เป็นอาหารชนิดหนึ่งในสี่ชนิด คือถ้าคนเรามีอาหารดี ก็จะเป็นปัจจัยอบรมชีวิตของตนให้ปกติปลอดภัยไร้โรคได้ เช่น ดื่มน้ำสะอาด จัดเสนาสนะให้ถูกสุขลักษณะ อยู่ในที่อากาศถ่ายเทได้สะดวก

๗) ฉันทะ เป็นบาทฐานเสริมสร้างการพัฒนาสังคมไทยได้อย่างไร

๘) จัดเสวนาการวิจัย เพื่ออธิบายในรายประเด็น ดังนี้

หมวดหมู่ฉันทะ

๑. หมวดหมู่ฉันทะ : วิริยะ จิตตะ วิมังสา

๒. หมวดหมู่ตามคุณค่าพุทธิศึกษา จริยศึกษา ทัศนศึกษา : พุทธศิลป์ ปั้นพุทธศาสตร์

๓. ฉันทะ : เครื่องมือสร้างความเป็นคน ขจัดความขัดสนยากจนในชีวิต

บริบทสร้างฉันทะ

๑. ฉันทะ : วันคุ้มครองโลก (Earth Day)

๒. ฉันทะ : มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน

๓. ฉันทะ : ธรรมคุ้มครองโลก

๔. ฉันทะ : จิตสำนึกในองค์กร

๕. ฉันทะ : ความสามัคคีของคนในชาติ “ขอเป็นรองพระบาททุกชาติไป”

๖. ฉันทะการปรับนิสัย : ปรับทัศนคติ (Adjusted Idea)

๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

ในการทำวิจัยครั้งต่อไปนั้น ผู้วิจัยเสนอประเด็นที่นำศึกษาไว้ โดยคัดเลือกหัวข้อฉันทะที่มีบทบาทต่อการแก้ปัญหาของสังคมไทยที่ต้องการทางออกปัจจุบันนี้ ประเด็นที่ไม่ควรมองข้ามคือ การประยุกต์ให้เข้าหลักกรรมฐาน ตามหัวข้อ ดังนี้

๑) ศึกษาการปฏิบัติในฉันทะตามแนวพระวินัยสงฆ์

๒) ศึกษาฉันทะตามหลักศีล ๕ ในฐานะเครื่องมือปราบโกง

- ๓) การสร้างองค์ความรู้ด้านฉันทะตามแนวพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล
- ๔) ศึกษาฉันทะเพื่อพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา ตามแนวหมอชีวกโกมารภัฏ
- ๕) ศึกษาอิทธิพลของฉันทะกับการสร้างชาติไทยตามอุดมคติ
- ๖) ศึกษาวิธีป้องกันโรคทางกายจากฉันทะ
- ๗) ศึกษาวิธีป้องกันโรคทางจิตจากฉันทะ
- ๘) ศึกษาการสร้างฉันทะสู่การพัฒนาสังคมไทย
- ๙) ศึกษาบทบาทการเสริมสร้างฉันทะของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต
- ๑๐) ศึกษาผลสัมฤทธิ์การประยุกต์ใช้วิธีะในการปฏิบัติหน้าที่เรือนจำ
- ๑๑) ศึกษาผลสัมฤทธิ์การประยุกต์ใช้จิตตะในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน
- ๑๒) ศึกษาผลสัมฤทธิ์การประยุกต์ใช้มิ่งสาในการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษา
- ๑๓) การปฏิบัติธรรมตามหลักอิทธิบาท ๔ ที่มีผลต่อการปฏิรูปประเทศไทย

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒.

กรุงเทพฯ : พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๕.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒.

กรุงเทพฯ : พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๕.

คณาจารย์ อนุพุทธประวัติ 8๐ องค์. โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่. พระนคร : เสียงเชียงใหม่, 2543.

ดารี บุญชู. การกิจของผู้บริหารยุคใหม่ สิ่งท้าทายบทบาทผู้บริหารและครู. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๕.

ทิพวรรณ ยุทธโยธิน. พฤติกรรมความเป็นผู้นำของอธิการวิทยาลัยครู. คุรุศาสตร์วิทยาลัย : วิทยาลัย คุรุธนบุรี, ๒๕๓๗.

ทิตนา แคมมณี และภาสิต ประมวลศิลป์ชัย. ประสบการณ์และกลยุทธ์ของผู้บริหารในการปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งโรงเรียน. กรุงเทพฯ : ปกรณ์ศิลป์พรินติ้ง, ๒๕๔๗.

ทิตนา แคมมณี. ปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งโรงเรียน เรื่องยากที่ทำได้จริง. กรุงเทพฯ : อัลฟ่า มิเลิน เนียม, ๒๕๔๙.

บรรจบ บรรณรุจิ. อสีติมหาสาวก. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๒.

ประเวศ วะสี. “ยุทธศาสตร์ทางปัญญาและการปฏิรูปการศึกษา”. รายงานการประชุมเรื่องวิสัยทัศน์ และยุทธศาสตร์ทางการปฏิรูปการศึกษา : วาระแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช, ๒๕๔๔.

ปรีชา ช่างขวัญยืน และวิจิตร เกิดวิศิษฐ์. หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส ๐๑๙ พระพุทธศาสนาสำหรับ มัธยมศึกษาตอนต้น. ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓.

ปิ่น มุกข์นิต. มงคลชีวิต ภาค ๒. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ปิ่น มุกข์นิต. บันทึกธรรม ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, ๒๕๔๒.

พ.อ. (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์. พระเจ้าอโศกมหาราช. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕43.

- พระครูสมุห์โพธิ์ จันทสีโล (ศรีพันธ์). วิชาพุทธานุพุทธประวัติ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ สหธรรมิก, ๒๕๖๐.
- พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ). อธิบายหลักธรรมตามหมวดจากนวโกวาท. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ ธรรมสภา, ๒๕๔๕.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). ทำอย่างไรจึงจะเรียนเก่ง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). ธรรมะกับการทำงาน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม , ๒๕๔๓.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ธรรมะกับการทำงาน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๓.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). จารีกอโคก. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๔๗.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๙.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๙.
- พระมหาณรงค์ศักดิ์ ฐิตญาโณ. พระอภิธรรมปิฎก ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- พระมหามันัส กิตติสารโ. หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐานพระพุทธศาสนา ม.๑ , กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ, ๒๕๕๙.
- พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล), ความสำเร็จ หลักธรรมสู่ความสำเร็จและสันติสุข, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕.
- พระราชวรมนี. พุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๖.
- พุทธทาสภิกขุ. การงานที่เป็นสุข. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, ๒๕๓๗.
- ไพฑูริย์ สีนลารันต์. ความรู้คู่คุณธรรม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- มูลนิธิเปรียญธรรมสมาคมแห่งประเทศไทย. ประวัติแห่งอนุพุทธ ๔๐ องค์. พระนคร : เลียงเชียงจิงเจริญ, ๒๕๔๕.
- วิเชียร เกษประทุม. ราชศัพท์และพระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ พร้อมพระราชวงศ์ โดยสังเขป. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๖.
- ส.ศิริรักษ์. ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโคก ฯ. กรุงเทพฯ : ศูนย์ไทย-ธิเบต, 2534.
- สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา. เจ้านายเล็ก ๆ - ยุวกษัตริย์. กรุงเทพฯ: ซิลค์เวอร์มบุคส์, ๒๕๔๙.
- สมพร เทพสิทธิธา. คุณธรรมและจริยธรรม. กรุงเทพฯ: สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชินูปถัมภ์, ๒๕๔๒.
- สิริวัฒน์ คาวานสา. พุทธศาสนาในอินเดีย. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2523.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

เสถียร โพธิ์นันทะ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. ฉบับมุกขปาฐะ ภาค ๒. พระนครศรีอยุธยา:
โรงพิมพ์มหามกุฏฯ, ๒๕๑๔.

แสงอรุณ โปร่งรุ่งระ. พุทธศาสน์. กรุงเทพฯ : ฝ่ายเอกสารตำรา สำนักส่งเสริมวิชาการ สถาบันราชภัฏ
ธนบุรี, ๒๕๓๙.

อมร โสภณวิเศษฐ์วงศ์ และกวี อิศริวรรณ. หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส๐๑๘- ส๐๑๙
พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓. กรุงเทพฯ : ไทย
วัฒนาพานิช, ๒๕๓๕.

(๒) วิทยานิพนธ์

กาญจนา ปราบปัญจะ. “การศึกษาลีลาการใช้ภาษาและกลวิธีการเขียนของ ว.วชิรเมธี”. ปริญา
นิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๓.

ณิชากัทร เงินจัตุรัส. “การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในการจัดการเรียนรู้ของนักเรียนชั้น
ประถมศึกษาปีที่ ๔-๖ โรงเรียนวรรณรัตน์ศึกษาอำเภอเมืองจังหวัดขอนแก่น”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๖.

บัญญัติ ท่าทอง. “ศึกษาการใช้หลักอิทธิบาท ๔ พัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา
ปีที่ ๖ โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระจรัสศักดิ์ บุญฤทธิ์. “ผลการใช้กิจกรรมกลุ่มด้วยหลักอิทธิบาท ๔ ที่มีต่อพฤติกรรมความรับผิดชอบใน
การเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓”. ปริญยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต,
บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๔๙.

พระดณัย อนาวีโล. “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในสถานศึกษา : กรณีศึกษาผู้บริหารสถานศึกษา
จังหวัดนครสวรรค์”. ปริญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระวุฒิพงษ์ ถาวรจิตโต (รักเรียน). “การนำหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้ในการปฏิบัติงาน: ศึกษาเฉพาะ
กรณีองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอเมืองจังหวัดแม่ฮ่องสอน”. วิทยานิพนธ์พุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553.

มยุรฉัตร ผิวอ่อนดี. “การประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ ในการเสริมสร้างเศรษฐกิจของบ้านดอนมูล อำเภอ
สูงเม่น จังหวัดแพร่”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

สุชชี ดีสงคราม. “สภาพปัจจุบันปัญหาและความต้องการเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการศึกษาใน
โรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษา

- แห่งชาติเขตการศึกษา๑๐”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๑.
- สุภาวดี บริกุล. “ความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติงานตามหลักอิทธิบาท๔กับประสิทธิภาพการทำงาน: ศึกษาเฉพาะกรณีบริษัทคูเม็กซ์จำกัด (ประเทศไทย). วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๓.
- สุรพล เครือมะโนรมย์. “การใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดเทศบาลนครเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาการบริหาร การศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๐.
- เสกสันต์ บุญยะ. “การใช้อิทธิบาท ๔ ในการบริหารบุคคลของผู้บริหาร โรงเรียนพระปริยัติธรรม ขนาดเล็ก แผนกสามัญศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเชียงใหม่ เขต ๔”. ปริญญาโทครุศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๔๙.
- อัมพร หงส์เจ็ด. “การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ใช้ในปฏิบัติงานของบุคลากร โรงพยาบาลหนองม่วงไข่ จังหวัดแพร่”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

(๓) เอกสารอัดสำเนา

- ราชกิจจานุเบกษา, หมายกำหนดการ ที่ ๑๕/๒๔๙๙ พระราชพิธีผนวช ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๙๙. เล่ม ๗๓, ตอน ๘๔ ง, ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๙๙.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ ปี ๒๕๕๕ - ๒๕๕๙.
- ธีระพล คงนาวัง. การปฏิรูปการเรียนรู้ในโรงเรียน , ๒๕๔๕.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). ธรรมในใจของนักบริหารไฮโซ. ไทยรัฐ,

(๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๑).

พระราชกระแสรับสั่งในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงแก่ผู้เข้าเฝ้าถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาแต่พระพุทศักราช ๒๕๑๗. อ้างใน ว.วชิรเมธี. ความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจ

พอเพียง, เนชั่นสุดสัปดาห์ ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๗๖๓ วันที่ ๑๒-๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๐.

วารสารโรงเรียนวังแดง ๒ ปีการศึกษา ๒๕๕๘. โรงเรียนวังแดง ๒, ๒๕๕๘.

(๔) สื่อออนไลน์

วัดญาณเวศกวัน. ประกาศเกียรติคุณ. (ออนไลน์). แหล่งที่มา: http://www.watnyanaves.net/th/web_page/honourable_prestige (๔ ก.ย. ๒๕๕๙).

วัดญาณเวศกวัน. ประวัติพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (ออนไลน์). แหล่งที่มา: http://www.watnyanaves.net/th/web_page/biography (๔ ก.ย. ๒๕๕๙).

- (หมู่สองสามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐.
สัมภาษณ์, นางละออ อองราช ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังแดง
(หมู่สองสามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐.
สัมภาษณ์, นางยุพิน แก้วสตรี ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังแดง
(หมู่สองสามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐.
สัมภาษณ์, นางกัลยา จันทร์บัว ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านวังแดง
(หมู่สองสามัคคี) อำเภอตรอน จังหวัดอุตรดิตถ์, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐.

ภาคผนวก
ก
แบบสัมภาษณ์

คำชี้แจง :

แบบสัมภาษณ์ เป็นการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยผู้วิจัยได้เตรียมแบบฟอร์มของคำถามไว้ และสัมภาษณ์ ผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง และนักเรียน โรงเรียนวัดวังแดง 2 เพื่อศึกษาหลักฉันท์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นแบบสัมภาษณ์ ปลายเปิดแล้วบันทึกเสียง บันทึกภาพตามรายการ

แบบสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับหลักฉันท์ในพระพุทธศาสนา

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้สัมภาษณ์

สถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์ ผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง นักเรียน

ชื่อ -สกุล.....

อายุ.....ปี .....หน่วยงาน.....

ตำแหน่ง.....

ที่อยู่ เลขที่.....หมู่ที่.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

สถานที่ให้สัมภาษณ์.....

ให้สัมภาษณ์เมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

เวลา.....น. ถึง.....น.

ลงชื่อ.....ผู้ให้สัมภาษณ์
(.....)

ลงชื่อ.....ผู้สัมภาษณ์
(.....)

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวทางการประยุกต์ใช้หลักฉันทะในสังคมปัจจุบัน

๑. แนวทางจากการสร้างบทเรียน

๑.๑ ท่านใช้หลักฉันทะ (ความรัก ความพอใจ) มาเป็นแนวทางการสร้างบทเรียนอย่างไร

.....

.....

.....

.....

๑.๒ การสร้างบทเรียนที่ท่านนำหลักฉันทะ (ความรัก ความพอใจ) มาใช้ มีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

๒. แนวทางจากการจัดกิจกรรม

๒.๑ ท่านนำหลักฉันทะ (ความรัก ความพอใจ) มาเป็นแนวทางการจัดกิจกรรม อย่างไร

.....

.....

.....

๒.๒ จัดกิจกรรมที่ท่านนำหลักฉันทะ (ความรัก ความพอใจ) มาใช้ มีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

๓. แนวทางจากการทำการบ้าน

๓.๑ ท่านใช้หลักฉันทะ (ความรัก ความพอใจ) มาเป็นแนวทางให้นักเรียนทำการบ้านอย่างไร

.....

.....

.....

.....

๓.๒ สิ่ง que แสดงถึงการนำหลักฉันทะ (ความรัก ความพอใจ) มาใช้ในการทำการบ้านของนักเรียน มีอะไรบ้าง

.....
.....

๔. แนวทางจากการเข้าค่ายอบรม

๔.๑ ท่านใช้หลักฉันทะ (ความรัก ความพอใจ) มาเป็นแนวทางการเข้าค่ายอบรมอย่างไร

.....
.....
.....

๔.๒ การเข้าค่ายอบรมที่ท่านนำหลักฉันทะ (ความรัก ความพอใจ) มาใช้ มีอะไรบ้าง

.....
.....
.....

๕. แนวทางจากการปลูกฝังค่านิยม

๕.๑ ท่านใช้หลักฉันทะ (ความรัก ความพอใจ) มาเป็นแนวทางการปลูกฝังค่านิยมอย่างไร

.....
.....
.....

๕.๒ การปลูกฝังค่านิยม ที่ท่านนำหลักฉันทะ (ความรัก ความพอใจ) มาใช้ มีอะไรบ้าง

.....
.....
.....

๖. แนวทางการสร้างฉันทะแก่ตนเอง

.....
.....

ภาคผนวก

ข

รูปภาพการเสวนา / การเก็บข้อมูล

รูปที่ 1 แสดงการสัมภาษณ์นางสาวผกา สอนจรรยา
ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐

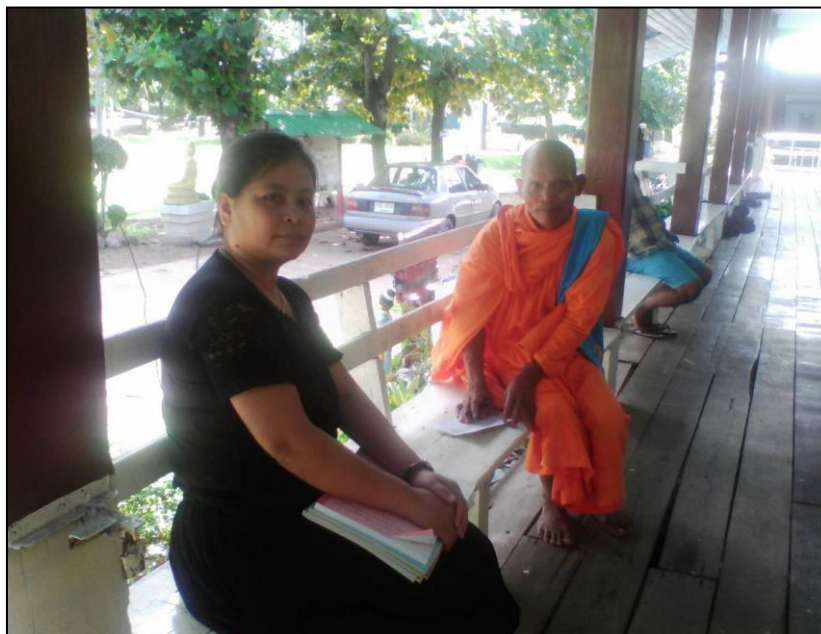
รูปที่ 2 แสดงการสัมภาษณ์นายบำรุง ทาร์ตัน ครูชำนาญการพิเศษ
โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐

รูปที่ 3 แสดงการสัมภาษณ์นายอาคเนย์ บานบู่ ครูชำนาญการพิเศษ
โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐

รูปที่ 4 แสดงการสัมภาษณ์นางรัตนา มากพันธุ์ ครูชำนาญการพิเศษ
โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐

รูปที่ 5 แสดงการสัมภาษณ์นางศิริลักษณ์ แซ่เล้า ครูชำนาญการพิเศษ
โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐

รูปที่ 6 แสดงการสัมภาษณ์เด็กชายเจษบดินทร์ สีสา
โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐

รูปที่ 7 แสดงการสัมภาษณ์เด็กหญิงอริสา เครือทราย
โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐

รูปที่ 8 แสดงการสัมภาษณ์เด็กชายวีรภัทร พูลศรี
โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐

รูปที่ 9 แสดงการสัมภาษณ์เด็กหญิงสุกัลยา บุญนิฉันทน์
โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐

รูปที่ 10 แสดงการสัมภาษณ์เด็กหญิงนภดล แก้วกุลศรี
โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐

รูปที่ 11 แสดงการสัมภาษณ์เด็กหญิงสุทธิดา จันทร์บัว
โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐

รูปที่ 12 แสดงการสัมภาษณ์เด็กหญิงเพชรดา แก้วสดศรี
โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐

รูปที่ 13 แสดงการสัมภาษณ์เด็กหญิงการะเกตุ อองราช
โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐

รูปที่ 14 แสดงการสัมภาษณ์นายสมเจต สีสา ผู้ปกครองนักเรียน
โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐

รูปที่ 15 แสดงการสัมภาษณ์นายอนันต์ เครือทราย ผู้ปกครองนักเรียน
โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐

รูปที่ 16 แสดงการสัมภาษณ์นายเสน่ห์ พิมพ์จันทร์ ผู้ปกครองนักเรียน
โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐

โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐

รูปที่ 18 แสดงการสัมภาษณ์นางละออ อองราช ผู้ปกครองนักเรียน
โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐

รูปที่ 19 แสดงการสัมภาษณ์นางยุพิน แก้วสดศรี ผู้ปกครองนักเรียน
โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐

รูปที่ 20 แสดงการสัมภาษณ์นางกัลยา จันทรบัว ผู้ปกครองนักเรียน
โรงเรียนบ้านวังแดง (หมู่สองสามัคคี) วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	พระอธิการจำเป็น มหาวิโร (องราช) รหัสนิสิต ๕๗๒๔๔๐๕๐๑๔
ว/ด/ป เกิด	วันพฤหัสบดี ที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๕ ปีชาล อายุ ๕๖ ปี
สถานที่เกิด	บ้านเลขที่ ๙๘ บ้านบ่อพระ หมู่ที่ ๗ ตำบลคิ่งตะเกา อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ ๕๓๐๐๐
อุปสมบท	๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๕
ปีที่เข้าศึกษา	มิถุนายน ๒๕๕๗
การศึกษา	พ.ศ. ๒๕๕๖ พุทธศาสตรบัณฑิต สาขาบริหารการจัดการเชิงพุทธ หน่วยวิทยบริการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดหมอนไม้ จังหวัดอุดรดิตถ์
ปีที่สำเร็จการศึกษา	๒๕๖๑
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดแหลมคุณ ตำบลหาดสองแคว อำเภอตรอน จังหวัดอุดรดิตถ์ ๕๓๑๔๐ โทรศัพท์ ๐๙๖-๘๗๒๖-๓๔๖

*****